

การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน
ศึกษกรณีโครงการฝายน้ำล้นบ้านพาสูก
Small Scale Community Irrigation Management :
A Case Study of Ban Par-Suk

วิทยานิพนธ์

โดย

นางสาวบุญเกิด วงษ์ชัย

เสนอต่อคณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษานักศึกษาระดับปริญญาตรี

พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)

พ.ศ. 2536

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน : ศึกษากรณีโครงการผายน้ำสัน
บ้านผาสูก

Small Scale Community Irrigation Management : A Case
Study of Ban Par-Suk

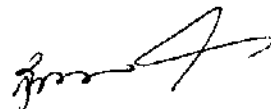
โดย นางสาวบุญเกิด วงษ์ชัย
Miss Boonkerd Wongchai

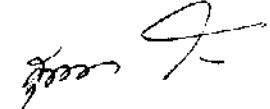
นักศึกษาคณะพัฒนาสังคม รุ่นที่ 9 รหัส 520331003

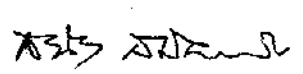
ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาลัทธิศูทรพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) ได้

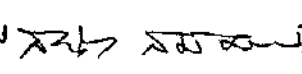
ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

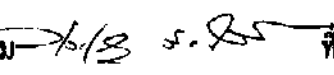
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

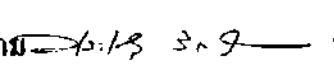
ลงนาม ประธาน
(รศ.ดร. สุพรรณิ ไชยอำพร)
วันที่ .. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๖ ..

ลงนาม ประธาน
(รศ.ดร. สุพรรณิ ไชยอำพร)
วันที่ .. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๖ ..

ลงนาม ที่ปรึกษา
(ศ.ดร. สนิท สมัครการ)
วันที่ .. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๖ ..

ลงนาม กรรมการ
(ศ.ดร. สนิท สมัครการ)
วันที่ .. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๖ ..

ลงนาม ที่ปรึกษา
(อ. ประเสริฐ รักไทยคี)
วันที่ .. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๖ ..

ลงนาม ที่ปรึกษา
(อ. ประเสริฐ รักไทยคี)
วันที่ .. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๖ ..

คณะพัฒนาสังคมอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาลัทธิศูทร
พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) ได้

 คณบดี
(นายวิชัย รุบชาติ)
วันที่ .. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๖ ..

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน : ศึกษากรณีโครงการฝายน้ำล้น
บ้านผาสูก

ชื่อนักศึกษา : นางสาวบุญเกิด วงษ์ชัย

ชื่อปริญญา : พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)

สาขาวิชาเอก : การวิเคราะห์และวางแผนทางสังคม

ปีการศึกษา : 2535

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาการจัดการการส่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน มีแนวคิดพื้นฐานของการศึกษา คือ การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนนับเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งที่มีกระบวนการดำรงอยู่ด้วยการกระทำหน้าที่ของตนเอง และปฏิสัมพันธ์กับระบบย่อยระบบอื่น ๆ ภายในชุมชน และสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีความสอดคล้องระหว่างกันในการกระทำหน้าที่ของแต่ละระบบย่อย จึงจะทำให้การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายสูงสุด

วิธีการศึกษา งานวิจัยชิ้นนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน และปัจจัยที่สนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึก จากนั้นนำข้อมูลมาตีความสร้างข้อสรุปด้วยวิธีในวัย ระยะเวลาที่ใช้ศึกษาระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - ตุลาคม 2535

ผลการศึกษา พบว่าการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนในโครงการฝายน้ำล้นบ้านผาสูกได้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กด้วยการดำเนินการตามขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ทั้งสิ้น 3 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การดำเนินการ และการทำกิจกรรมต่อเนื่อง โดยประชาชนและองค์กรประชาชนมีส่วนร่วมดำเนินการทุกขั้นตอนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่องตามความเหมาะสม

(2)

ปัจจัยที่สนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ พบว่ามี 5 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย สภาพทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ค่านิยมและพฤติกรรมเด่น ๆ สภาพการปกครอง สภาพทางการศึกษา สุขภาพอนามัย และการสื่อสาร ผู้นำ องค์การผู้นำ ลักษณะการจัดการ ประกอบด้วย การสนับสนุนขององค์กรของรัฐ ประสิทธิภาพการจัดการน้ำ กฎและการปฏิบัติ และลักษณะการมีส่วนร่วมของสมาชิก

วางแผนของปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน พบว่าไม่รุนแรง เป็นปัญหาหรืออุปสรรคที่สามารถแก้ไขกันได้เองในระหว่งการปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอนและด้วยความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง

Thesis Title : Small Scale Community Irrigation Management
A Case Study of Ban Par-Suk
Author's Name : Miss Boonkerd Wongchai
Degree : Master of Arts in Social Development
Major Subject : Analysis and Planning Society
Academic Year : 1993

Abstract

This thesis is a study of the Management of Small Scale Community Irrigation system. The basic concept of this study is the assumption that a small irrigation system is one of sub-system the within the community which can run by itself and works with other sub-systems in the community and the environment of the community. If it is integrated well with other sub-systems, then the management will reach its objective and its ultimate goal.

The method of study used is the qualitative one, i.e., observation together with in-depth interviews by gathering information continuously, after which the information will be interpreted and analyzed to summarize the findings. The period of study was between February and October 1992.

The results of this study indicate that the Small Scale Community Irrigation Management in the Ban Par-Suk meets the ultimate goal in developing the Small Scale Irrigation by proceeding in accordance with the three steps and methods in management, i.e.,

(4)

planning, operation and continuing activities. People and private organizations participate strongly in every step of the procedure.

Five factors that support the Small Scale Community Irrigation Management to success are physical condition of the community, attributes of social and cultural structure which consist of economic status, kin relation, dominant values, administration, education, health and communication. Leaders of the water user organization and the appropriate management with the support from the public organizations and the member participation combined to achieve full results.

Problems encountered in the Small Scale Community Irrigation management are minor and can be solved by itself with some support from government agencies concerned.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน ซึ่ง
จะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนทุนการศึกษาจากมูลนิธิฟอร์ด และการส่งเสริมเกื้อ
กูลดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดีจาก รองศาสตราจารย์ ดร. สงวน บัณฑิตธรรมกุล คุณสุนทร
ชาญศิลป์ และคุณเพ็ญพร ยศวิสัย และงานวิจัยจะไม่สมบูรณ์หากขาดศาสตราจารย์ ดร.
สนิท สนิทการ และรองศาสตราจารย์ ดร. สุพรรณิ ไชยอำพร ผู้จุดประกายทาง
ความคิดให้ผู้ศึกษามีศทางในการศึกษาครั้งนี้ ตลอดจนดูแลเอาใจใส่ ให้คำปรึกษาชี้แนะ
แนวทางการศึกษาและแนะนำประเด็นในการศึกษาอย่างเอาใจใส่อย่างดียิ่งตลอดมา จน
กระทั่งงานชิ้นนี้สำเร็จ นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้รับการแนะนำที่เป็นประโยชน์และดูแลติดตาม
อย่างใกล้ชิดจากอาจารย์ประเสริฐ รักไทยดี เสมอมา ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณไว้เป็นอย่าง
สูงยิ่ง สำหรับอาจารย์ทุกท่านและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ

ในกระบวนการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือและร่วมมือเป็นอย่างดี
จากโครงการชลประทานชัยภูมิ และชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งเพื่อน ๆ และพี่น้องที่มีศักดิ์กล่าว
นามไว้บนที่นี้แต่คำที่กล่าวถึงใจเสมอมา จึงขอขอบพระคุณทุก ๆ ท่าน

นอกจากนี้ ผู้ที่จะลืมเสียไม่ได้คือ ผู้ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้การสนับสนุนและ
ส่งเสริมในด้านการศึกษาของผู้วิจัยตลอดมาคือ คุณพ่อและคุณแม่ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณ
เป็นอย่างสูงยิ่ง

สารบัญ

	หน้า
<u>บทคัดย่อภาษาไทย</u>	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญตาราง	(9)
สารบัญแผนภูมิ	(10)
สารบัญแผนภาพ	(11)
<u>บทที่ 1</u> บทนำ	1
ปรากฏการณ์และสภาพปัญหา	1
วัตถุประสงค์ในการศึกษา	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
ขอบเขตการศึกษา	4
<u>บทที่ 2</u> แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่	5
แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรผู้นำ	7
แนวคิดการบริหารโครงการ	9
แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน	14
แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ และปัจจัยที่เป็นอุปสรรค	
ต่อการจัดการน้ำ	15
แนวคิดหน้าที่วิชาการศึกษา	18
<u>บทที่ 3</u> วิธีการดำเนินการวิจัย	20
การกำหนดพื้นที่ศึกษา	20
การรวบรวมข้อมูล	21
การวิเคราะห์ข้อมูล	24

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 สภาพทั่วไปและการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน	25
ประวัติชุมชนและอาณาเขตติดต่อ	25
ลักษณะการปกครอง	28
ลักษณะทางด้านสาธารณสุข	29
ลักษณะทางการศึกษา	30
ลักษณะทางด้านศาสนา ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ	30
ลักษณะของครอบครัวและเครือญาติ	32
ลักษณะการสื่อสาร	33
ลักษณะเศรษฐกิจ	35
แหล่งน้ำสำคัญ	40
การจัดการแหล่งน้ำ	41
การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนโดยประชาชนและองค์กรประชาชน	44
ขั้นตอนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน	49
การวางแผนดำเนินการ	50
การดำเนินการ	50
การสำรวจ	51
การออกแบบและการก่อสร้าง	51
การตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำและการซุกคลองส่งน้ำ	52
การทำกิจกรรมต่อเนื่อง	55
การรับประโยชน์	55
การดูแลบำรุงรักษา	58
กิจกรรมต่อเนื่องด้านอื่น ๆ	58
การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนกับการส่งเสริม	
เศรษฐกิจของชุมชน	61

(8)

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ปัจจัยสนับสนุนและปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไขในการจัดการ	
โครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสูก"*	64
ข้อเสนอแนะในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนใน	
โครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสูก"*	73
<u>บทที่ 5</u> สรุปผลการศึกษาข้อเสนอแนะ	77
สรุปผลการศึกษา	77
ข้อเสนอแนะระเบียบวิธีวิจัย	78
ข้อเสนอในการศึกษาต่อชุมชน	79
ข้อเสนอในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก	79
<u>บรรณานุกรม</u>	80
<u>ภาคผนวก ก</u> แผนที่ชุมชนและจุดที่ตั้งระหัดควัดน้ำ	83
ภาคผนวก ข ใบสมัครและกฎระเบียบของผู้นำชุมชนโครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสูก"*	90
ภาคผนวก ค รายชื่อและประวัติชีวิตของคณะกรรมการกลุ่มผู้นำน้ำ	96

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 จำนวนประชากร จำนวนตามช่วงอายุ	26
ตารางที่ 2 จำนวนครัวเรือน จำนวนตามลักษณะอาชีพ	39
ตารางที่ 3 จำนวนครัวเรือน จำนวนตามรายได้	40
ตารางที่ 4 การเก็บเงินเพื่ออุดคลองฝั่งขวา จำนวนตามหมู่บ้าน	53
ตารางที่ 5 การเก็บเงินเพื่ออุดคลองฝั่งซ้าย จำนวนตามหมู่บ้าน	55
ตารางที่ 6 การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน	60
ตารางที่ 7 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก่อนและหลังมี โครงการ ฝายน้ำล้น "บ้านผาสูก"*	63

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน กับระบบย่อยทางสังคม	18
แผนภูมิที่ 2 เครือญาติของชุมชน	34
แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างการบริหารโครงการผายน้ําล้น "บ้านผาสูก"* ของผู้นำท้องถิ่น	45
แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างการบริหารโครงการผายน้ําล้น"บ้านผาสูก"* ของกลุ่มผู้ใช้น้ํ	47
แผนภูมิที่ 5 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก	75

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1 แสดงที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อของชุมชน	83
แผนภาพที่ 2 แสดงลักษณะทั่วไปของชุมชน	84
แผนภาพที่ 3 แสดงวัฏจักรกิจกรรมผลิตในรอบ 1 ปี	85
แผนภาพที่ 4 รัศมีวัดบ้านและอุปกรณ์แต่ละตัว	86
แผนภาพที่ 5 แสดงจุดที่ชาวบ้านจะเสียที่ดินในการก่อสร้างฝาย	88
แผนภาพที่ 6 แสดงจุดที่ตั้งรัศมีใน "ลานน้ำลึก"* จุดที่ตั้งฝายใน "ลาน้วยนาค"*	89

บทที่ 1

บทนำ

ปรากฏการณ์และสภาพปัญหา

น้ำเป็นทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ ชุมชนชาติได้สร้างทรัพยากรน้ำให้เป็นทรัพยากรที่จำเป็นแล้วไม่รู้จักหมดสิ้นมีทดแทนน้ำซึ่งอยู่เสมอ จึงเป็นที่เชื่อกันว่าทรัพยากรน้ำไม่ขาดแคลน แต่การกระจายน้ำเท่านั้นที่อาจจะไม่ทั่วถึง บางพื้นที่อาจมีน้ำน้อยอย่างเหลือเฟือ ในขณะที่อื่น ๆ มีการขาดแคลน ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวในประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ คือ จะมีน้ำมากในฤดูฝนและขาดแคลนในฤดูแล้ง โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือประสบกับภาวะการแล้งซ้ำซากมาเป็นเวลายาวนานกว่าภูมิภาคอื่น ๆ โดยข้อเท็จจริงในอดีตประเทศไทยไม่มีปัญหาเกี่ยวกับน้ำ แต่ปัจจุบันและอนาคตมีแนวโน้มปัญหาการขาดแคลนน้ำรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ว่าน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านใดก็ตาม ปัญหาดังกล่าวเป็นที่ยอมรับจากทุกวงการ รัฐบาลจึงได้พัฒนาแหล่งน้ำอย่างเอาจริงเอาจัง โดยกำหนดให้มีการพัฒนาเป็นประเภทตามขนาดและการใช้ประโยชน์ของแหล่งน้ำ ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (เกษม จันทรแ้ว, 2526 : 25-26)

ในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก เป็นการพัฒนาอีกประเภทหนึ่งที่รัฐบาลได้ให้ความสำคัญด้วยการกำหนดเป้าหมายเพื่อดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบันและมีแผนดำเนินการในอนาคต เนื่องจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่และขนาดกลางทำลายพื้นที่ป่าและสิ่งมีชีวิตในป่า ทำลายระบบนิเวศ ส่งผลกระทบต่อลุ่มน้ำต่าง ๆ รวมทั้งผู้คนที่ต้องถิ่นจำนวนมากที่ต้องอพยพและตั้งถิ่นฐานจาก 26 เขื่อนใหญ่ของประเทศไทยมี 16 เขื่อนใหญ่ที่เหลือน้ำร้อยละ 75 ของความจุ (จากเอกสารโครงการประชุมสัมมนาวิชาการประจำปี 2536 ของกลุ่มศึกษานโยบายทรัพยากร อ่างใน สยามรัฐ สืบค้นห้วงจรณ์, ปีที่ 39 ฉบับที่ 31, 2536 : 22-24) รวมทั้งประสิทธิภาพของเขื่อนและระบบชลประทานลดลงโดยพบว่าในปี พ.ศ. 2527 เกษตรกรในพื้นที่ชลประทานได้น้ำใช้จริงโดยตรงเพียงร้อยละ 67 ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้ ร้อยละ 52 มีความเห็นว่าระบบการบำรุงรักษาไม่ดีและเกษตรกรร้อยละ 34 บอกว่าน้ำไม่พอใช้หลังฤดูการท้าว ฉะนั้นทางเลือกหนึ่ง

หากจะมีการสร้างแหล่งน้ำเพิ่มเติม เพื่อแก้ไขภาวะการขาดแคลนน้ำ ควรสนับสนุนให้มีการก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็ก ให้กระจายแหล่งน้ำอย่างทั่วถึงไปตามหมู่บ้านในชนบทที่อยู่นอกเขตชลประทาน และหมู่บ้านที่ขาดแคลนน้ำสำหรับทำนา เลี้ยงสัตว์ และอุปโภคบริโภค เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการอันเป็นผลต่อการใช้ประโยชน์และบำรุงรักษาและปัจจุบันรัฐบาลได้กำหนดค่าที่มีหน่วยงานรับผิดชอบดำเนินการประมาณ 17 หน่วยงาน เช่น กรมชลประทาน กรมพัฒนาที่ดิน กรมประมง สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท กรมการปกครอง กรมอนามัย กรมทรัพยากรธรณี เป็นต้น (อภิชาติ และคณะ, 2530 : 1) และได้กำหนดประเภทแหล่งน้ำขนาดเล็กออกเป็น 8 ประเภท คือ งานเก็บกักน้ำ งานทดและคันน้ำ งานสูบน้ำ งานคลองส่งน้ำ งานพัฒนาน้ำบาดาล งานระบายน้ำออกจากที่ลุ่ม งานป้องกันพื้นที่น้ำท่วม และงานป้องกันน้ำเค็ม นอกจากนี้รัฐบาลได้เน้นให้ความสำคัญในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำขนาดเล็กด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ไว้ 5 ประเภท คือ เพื่อเสริมการทำนาหรือเพาะปลูกอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อให้มีน้ำสำหรับอุปโภค-บริโภคอย่างทั่วถึง เพื่อให้มีน้ำสำหรับเลี้ยงสัตว์เช่น วัว ควาย เพื่อให้มีน้ำสำหรับเพาะปลูกถั่วถั่วเหลือง ไร่บริเวณคันไร่ เรือน และเพื่อให้มีน้ำสำหรับเลี้ยงปลาในหมู่บ้าน โดยสรุปการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในชนบทให้ความสำคัญต่อประชาชนและองค์กรในหมู่บ้านให้ร่วมกันบริหารและพัฒนาแหล่งน้ำ ด้วยการเสนอขอโครงการต่อสภาตำบล จัดการการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ และให้ร่วมกันดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำ เพื่อพัฒนาและเสริมสร้างสภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนให้ดีขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในด้านอื่น ๆ ให้ดีขึ้นด้วย (สำนักงานคณะกรรมการประสานงานและเร่งรัดพัฒนาแหล่งน้ำ, 2529 : 99)

จากการศึกษาและประสบการณ์ของผู้ศึกษา (ที่สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยขอนแก่นในระหว่างปี พ.ศ. 2528-2532) พบว่า การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถแบ่งลักษณะปฏิบัติของประชาชนและองค์กรออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทแรก ในชุมชนที่ประชาชนและองค์กรสามารถจัดการนี้ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ร่วมกันขอโครงการ มีการขุดคลองส่งน้ำ ตั้งองค์กรกลุ่มผู้

ใช้น้ำทาหน้าที่คุณแลในการจัดการใช้น้ำอย่างยุติธรรมและกระจายได้อย่างทั่วถึง และร่วมกันดูแลรักษาให้แหล่งน้ำอยู่ในสภาพใช้ประโยชน์ได้ตลอดปี รวมทั้งแก้ไขข้อขัดแย้งในการใช้น้ำร่วมกัน ประเภทที่สอง ในชุมชนที่ประชาชนประสบปัญหาไม่สามารถรวมกันเป็นองค์กรและไม่ได้ร่วมกันเสนอขอโครงการ แหล่งน้ำมีน้ำไม่เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ หรือจัดสรรน้ำอย่างไม่ยุติธรรม จึงทำให้แหล่งน้ำทรุดโทรม ถูกละทิ้งไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ อันเป็นผลให้การขาดแคลนน้ำในบางชุมชนไม่ได้รับการแก้ไขที่บรรเทาความรุนแรงจากภาวะการขาดแคลนน้ำได้ตามเป้าหมายในการก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็ก จากปรากฏการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนให้สามารถแก้ไขภาวะการขาดแคลนน้ำได้นั้น จะต้องมีกระบวนการจัดการที่ดีและมีปัจจัยสนับสนุนที่เพียงพอ จึงจะสามารถจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กให้มีประสิทธิภาพตามเป้าหมายในการพัฒนาแหล่งน้ำ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นความสำคัญและสนใจที่จะศึกษาถึงกระบวนการในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. ศึกษาขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน
2. ศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน
3. ศึกษาปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ในทางปฏิบัติ ผลการศึกษาจะทำให้ทราบถึงการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก และปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบทางสังคมที่ส่งเสริมการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน ซึ่งจะเป็นแนวทางให้กับชุมชนอื่น ๆ นำไปปฏิบัติในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก รวมทั้งอาจจะเป็นข้อเสนอแนะปรับปรุงแนวทางในการปฏิบัติให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. ในทางวิชาการ ผลการศึกษาสามารถส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการหรือบริหารงานพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก และการพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำ

ขอบเขตการศึกษา

1. เน้นศึกษาเรื่องการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางสังคมของชุมชนที่มีผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน
2. ศึกษาเฉพาะโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสูก"* หมู่ 1 ตำบล "บ้านนา"* อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำขนาดเล็กประเภทงานทดและคันน้ำ ชนิดฝายน้ำล้น สร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 โดยกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

* นามสมมุติ

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่สนับสนุนการศึกษาวัยครั้งนี้ ประกอบด้วยแนวคิดทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรผู้นำ แนวคิดการบริหารโครงการ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการน้ำ และแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

การศึกษาวัยครั้งนี้ ได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ เป็นแนวคิดหลักสนับสนุน การศึกษาการจัดการน้ำของชุมชน โดยนำความคิดพื้นฐานของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ในส่วนที่ถือว่าสังคมเป็นระบบมาเป็นแนวคิดนำ

ทัลดอท พาร์สัน (อ้างใน Loomis and Loomis, 1961 : 331; ชนิดา รัชกุลเมือง, 2531 : 70; และอุทพงษ์ กมลบุตร 2528 : 144-146) และสนิท สมัยครการ (2518 : 25-30) ได้อธิบายคล้ายคลึงกันว่า ระบบสังคมเป็นระบบกระทำการประเภทหนึ่ง ประกอบด้วยระบบย่อยต่าง ๆ 6 ระบบ คือ ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ด้านครอบครัวและญาติพี่น้อง ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ให้การศึกษา ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ป้องกันรักษาบูรณภาพของสมาชิก ระบบย่อยที่ทางเศรษฐกิจ ระบบย่อยที่ทางการเมืองการปกครอง ระบบย่อยที่ด้านความเชื่อและศาสนา ระบบย่อยต่าง ๆ เหล่านี้มีหน้าที่ต่อเนื่องและประสานหรือยึดเหนี่ยวสัมพันธ์กัน ก่อให้เกิดโครงสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกันคือ การรักษาคุณภาพโดยอาศัยกลไก 2 ประการ คือ การขัดเกลาทางสังคม และการควบคุมทางสังคม โดยกลไกทั้ง 2 ประเภทนี้ ทำหน้าที่ใหญ่ ๆ 2 หน้าที่ คือ รักษาโครงสร้างในสังคมและเสริมสร้างบูรณาการผู้กระทำการโครงสร้างสังคม ด้วยสถานภาพบทบาทและสัญลักษณ์ของระบบวัฒนธรรม นอกจากนี้ ทัลดอท พาร์สัน (อ้างใน Turner, 1974 : 51-53) ได้อธิบายถึงข้อจำเป็นเชิงหน้าที่ของการกระทำเพื่อให้สังคมสามารถรักษาคุณภาพอันเป็นเป้าหมายของระบบสังคมไว้ 4 ประการดังนี้

1. การคงอยู่ด้วยการกระทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอของระบบย่อย เพื่อรักษาระบบใหญ่ โดยการสหภาพทรัพยากรเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติหน้าที่ สามารถถ่ายทอดและควบคุมให้กับสมาชิกตามความเหมาะสม
2. การปรับตัวตามสถานการณ์ ระบบต่าง ๆ ในสังคมต้องปรับตัวเข้าหากันให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ด้วยการแจกแจง รวบรวมวิธีการและสิ่งต่าง ๆ จากสถานะแวดล้อมมาพิจารณาไปสู่เป้าหมาย เช่น การเปลี่ยนทัศนคติ
3. การผสมผสานส่วนต่าง ๆ ให้กลมกลืนกัน เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างสมาชิกในระบบย่อย และให้ระบบสังคมสามารถดำรงอยู่
4. การสะสมและสร้างสรรค์พลังงาน การสะสมเป็นการจัดให้สมาชิกมีคุณลักษณะที่เหมาะสมในการทำหน้าที่ตามบทบาท ส่วนการสร้างสรรค์พลังงานเป็นการแก้ไขความเครียดและการจัดแย้งในสังคม

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมที่ได้อ้างอิงมานั้น ถือว่าสังคมเป็นระบบกระทำกรชนิดหนึ่ง (Operation System) ประกอบด้วยระบบย่อยต่าง ๆ (Subsystem) 6 ระบบ ทั้ง 6 ระบบ จะต้องทำหน้าที่ (Function) ต่อเนื่องและกลมกลืน (Integration) กับระบบย่อยอื่น ๆ ที่อยู่ในระบบใหญ่หรือสังคมส่วนรวม และต้องปรับตัว (Adaptation) ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของระบบหรือระบบภายนอก เช่น ชุมชนอื่น ๆ ระบบตลาดและในระดับเหนือชุมชน เช่น ระบบราชการ เป็นต้น การกระทำหน้าที่ของระบบย่อยต่าง ๆ ต้องทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอ และสามารถศึกษาให้รู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา สภาพปะกิติ หรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และสามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงด้วยกลไกการจืดเตลา และควบคุมทางสังคมให้มีการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายของระบบ รวมทั้งสามารถคาดการณ์ (Predict) ได้ว่าจะมีปรากฏการณ์อะไรเกิดขึ้นต่อไปข้างหน้า

การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กลงของชุมชนเป็นกิจกรรมหนึ่งของระบบสังคมกระทำ การ ซึ่งถือว่าเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งภายในระบบเศรษฐกิจ เพราะเป็นกิจกรรมเพื่อ

เป้าหมายเพิ่มผลผลิต และสร้างความพึงพอใจให้กับเกษตรกร โดยสมาชิกในชุมชนได้สร้าง
องค์กรผู้ใช้น้ำขึ้นมาส่งเสริมการจัดการแหล่งน้ำ และทำหน้าที่ประสานกับระบบย่อยต่าง ๆ
ได้แก่ ระบบการปกครอง ระบบสาธารณสุข ระบบการศึกษา ระบบศาสนา ความเชื่อ และ
ประเพณีต่าง ๆ ระบบครอบครัวและเครือญาติ และกระทู้กิจกรรมได้ต่อเนื่องกลมกลืนกับ
ระบบสังคมภายนอกชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรผู้ใช้น้ำ

โครงสร้างองค์กรผู้ใช้น้ำของประเทศต่าง ๆ ที่สามารถจัดการน้ำได้สำเร็จนั้น
ในอดีตได้มีการปรับปรุงแก้ไขรูปแบบขององค์กรน้ำที่เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา สำหรับประเทศ
ไทยโดยเฉพาะภาคเหนือมีการตั้งและบริหารงานขององค์กรผู้ใช้น้ำ ด้วยความยินยอมพร้อม
ใจระหว่างเกษตรกรในลักษณะชลประทานราษฎรมาแล้วนับเป็นร้อย ๆ ปี ส่วนภูมิภาคอื่น ๆ
ปัจจุบันได้มีการปรับปรุงเกี่ยวกับองค์กรผู้ใช้น้ำ จากการเป็นสมาคมผู้ใช้น้ำมาเป็นกลุ่มผู้
ใช้น้ำเพื่อให้มีขนาดเล็กกว่าอดีต โดยมีเจตนาเพื่อให้อาณาเขตของตนเองในหมู่บ้านหรือ
ความเหมาะสม ส่วนแนวคิดองค์กรผู้ใช้น้ำสามารถพิจารณาได้ 3 ลักษณะ (โพธิ์
พะยาสะสุต, 2535 : 37-54)

1. การจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำ โดยหลักการจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำ มี 2 ลักษณะคือ
 - 1.1 จัดตั้งด้วยความสมัครใจ และยึดถือจากประเพณี สภาพสังคมหรือหลัก
ศาสนาและรูปแบบการปกครองในท้องถิ่น โดยไม่ต้องมีกฎหมายรองรับ
 - 1.2 จัดตั้งในลักษณะบังคับตามนโยบายหรือกฎหมาย
2. ขนาดขององค์กรผู้ใช้น้ำ องค์กรผู้ใช้น้ำจะตั้งให้มีขนาดเล็กหรือใหญ่จะต้อง
พิจารณาถึงขนาดการถือครองที่ดิน จำนวนผู้ใช้น้ำต่อขนาดแหล่งน้ำต้นทุน ความชำนาญการ
จัดการน้ำของเกษตรกร หรือสภาพการรวมตัวทางสังคมในชุมชนของเกษตรกร เป็นต้น
3. หน้าที่หลักขององค์กรผู้ใช้น้ำ องค์กรผู้ใช้น้ำมีหน้าที่หลักเกี่ยวกับการจัดการ
น้ำ ดังนี้

- 3.1 จัดสรรน้ำระหว่างผู้ใช้น้ำ หรือเก็บและคิดตามค่าบริการ ส่งน้ำและบำรุงรักษา
- 3.2 รับภาระเรื่องการบำรุงรักษาแหล่งน้ำ รวมทั้งการซ่อมแซม ปรับปรุงระบบการส่งและการระบายน้ำให้ได้ผล ด้วยการให้แรงงาน หรือประสานแหล่งเงินทุน
- 3.3 พิจารณาหาข้อสรุปความต้องการและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ของผู้ใช้น้ำ รวมทั้งไกล่เกลี่ยหรือข้อพิพาทเรื่องการส่งน้ำ การระบายน้ำที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ใช้น้ำ
- 3.4 เป็นตัวแทนผู้ใช้น้ำติดต่อประสานงานหรือเสนอข้อคิดเห็น หรือความต้องการต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ องค์กรผู้ใช้น้ำแต่ละองค์กรหรือแต่ละกลุ่มจะต้องมีคณะกรรมการทำหน้าที่บริหารหรือจัดการแหล่งน้ำของตนเอง โดยในแต่ละองค์กรควรมีจำนวนคณะกรรมการบริหารระหว่าง 9-15 คน หรือแล้วแต่ความเหมาะสมในแต่ละโครงการ และมีตำแหน่งที่สำคัญ ๆ เช่น ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ผู้ดูแลคลอง ประชาสัมพันธ์ และสมาชิกที่จะได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการ ควรเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำ เพื่อจะได้เป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานที่ในแต่ละตำแหน่ง นอกจากนี้ การเลือกตั้งคณะกรรมการควรทำการเลือกตั้งอย่างเปิดเผยจากสมาชิกทั้งหมด และในการปฏิบัติงานของคณะกรรมการควรกำหนดกฎเกณฑ์ที่รัดกุม โดยให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องคอยทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาจนกว่าคณะกรรมการจะสามารถดำเนินการบริหารได้ด้วยตัวเอง (เอกสาร สัมมนากลุ่มผู้ใช้น้ำ สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2530 : 1-5)

ในการกระทำหน้าที่ขององค์กรผู้ใช้น้ำให้การจัดการแหล่งน้ำภาคเลือกตั้งคงอยู่ และปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบสังคมภายนอกและระบบย่อยระบบอื่น ๆ ในชุมชน องค์กรผู้ใช้น้ำได้มีค่านิยมในการบริหารโครงการ หลักการจัดการน้ำ และเปิดโอกาสให้สมาชิก

ผู้นำมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือและวิธีการในการทำงานที่เพื่อผสมผสานวิธีการจัดการ
แหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนบรรลุเป้าหมายและพัฒนาศักยภาพต่อไป

แนวคิดการบริหารโครงการ

แนวคิดการบริหารการพัฒนา เป็นแนวคิดที่เกิดจากความสนใจของนักวิชาการ
ชาวตะวันตกที่สร้างแนวคิดขึ้นมา เพื่อนำไปสนับสนุนการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาที่มุ่ง
พัฒนาความทันสมัย แต่เนื่องจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่มีเหตุผลเฉพาะและมีประเพณี
ดั้งเดิมปฏิบัติที่แตกต่างจากประเทศตะวันตก จึงทำให้ประเทศเหล่านี้ประยุกต์แนวคิดการ
บริหารการพัฒนาได้เพียงส่วนน้อย ดังนั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 จนถึงปัจจุบัน นักวิชาการ
ได้เปลี่ยนความสนใจ จากการศึกษาแบบเป็นระบบตามแนวทฤษฎีขนาดใหญ การบริหารการ
พัฒมานั้น เป้าหมายและการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคมุ่งสู่การปฏิบัติในมาหนัก และเป็น
ศึกษานวัตกรรมภายในระบบองค์การกับสิ่งแวดล้อมที่มีการบริหารระบบบริหาร รวมทั้งสร้าง
สถาบันหรือองค์การขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติ มาศึกษาเน้นให้ความสำคัญแต่ละ
โครงการ (project-by-project approach) เพื่อให้มีอิสระพอสมควรในการตัดสินใจ
ที่จะปฏิบัติให้บรรลุผลและแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่อง โดยบริหารด้วยความรู้ทั้งจาก
ทฤษฎีองค์การ การจัดการ การบริหารบุคคล การบริหารงานคลัง การวิเคราะห์นโยบาย
เพื่อนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่ให้ความรู้ความสามารถและทักษะของชาวบ้านในท้องถิ่น จึง
มุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ นำไปสู่การปฏิบัติในโครงการที่มีผลต่อประชาชน
พร้อมทั้งเปลี่ยนค่านิยมจากการมุ่งเป้าหมายการพัฒนาเป็นการคำนึงถึงการกระจายที่เป็น
ธรรม ส่งเสริมคุณภาพชีวิต การผลิตที่มีคุณภาพ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมและมุ่งไปสู่การ
พัฒนาในแต่ละด้าน (sectoral development) ด้วยการแบ่งเป็นด้าน เช่น การเกษตร
แรงงาน การพัฒนาชนบท หรือแบ่งวิชาการพัฒนาเป็น เช่น การวางแผน การงบประมาณ
การบริหารบุคคล เป็นต้น (อุทัย เลาหวิเชียร และวรงค์ จันทรร, 2528 : 66-118)

ในด้านความหมายของการบริหารโครงการ (สมพร แสงชัย, 2514 : 24-31; จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2527 : 196; วิชัย รูปชาติ, 2528 : 16-20; สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2530 : 1-16) อธิบายความหมายการบริหารโครงการไว้คล้ายคลึงกันว่า การบริหารโครงการเป็นการกำหนดจุดเริ่มต้นและจุดสำเร็จด้วยการวางแผนโดยละเอียดทุกขั้นตอนและปฏิบัติกิจกรรมอย่างเป็นกระบวนการ ที่ผ่านการวิเคราะห์ความคุ้มค่าก่อนนำทรัพยากรหลายชนิดมาใช้ พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเพื่อหาทางติดตามแก้ไขให้การปฏิบัติเป็นไปตามวัตถุประสงค์

ส่วนลักษณะสำคัญของการบริหารโครงการมักจะดำเนินการดังนี้ (สมพร แสงชัย, 2514 : 24-31; วิชัย รูปชาติ, 2528 : 16-20)

1. พิจารณาโครงการอย่างรัดกุม และต่อเนื่องทุกขั้นตอนให้เป็นระบบตั้งแต่เริ่มต้นปฏิบัติจนถึงการประเมินผลกำไรหรือเป้าหมาย
2. วิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาด้านนโยบายหรืออื่น ๆ เพื่อวางโครงการให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ หรือความต้องการของประชาชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว
3. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถของผู้วางโครงการกับผู้ปฏิบัติโครงการ และประมาณการถึงทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในโครงการ
4. ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลด้านความคิด เทคนิค วิธีการและเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์ทำขึ้นโครงการ
5. กำหนดทางเลือกของโครงการ แผน และกิจกรรม เพื่อเปรียบเทียบให้สามารถเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด

โดยมีขั้นตอนตามกระบวนการบริหารงานโครงการดังนี้

1. กำหนดแนวคิดหรือศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการในขั้นนี้ ศึกษาขั้นตอนแต่ละด้านและกำหนดวัตถุประสงค์เบื้องต้น รวมทั้งแนวปฏิบัติจาก

ความต้องการความคาดหวังหรือความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์หาทางเลือกในขั้นต่อไป

2. กำหนดขอบเขตของโครงการ เป็นขั้นที่แปลข้อมูลจากขั้นแรก ด้วยการแจกแจงรายละเอียดลักษณะขั้นตอนด้านหลัก ๆ เช่น ด้านเทคนิค ค่าใช้จ่าย และเวลา เพื่ออ้างอิงเป็นทางเลือกอย่างชัดเจนตามความต้องการ หรือถ้าไม่มีทางเลือกจะล้มเลิกโครงการก็ได้ โดยนำเสนอในรูปแบบตาราง หรืออื่น ๆ ให้สามารถนำไปออกแบบขั้นต่อไปได้
3. การออกแบบและวางแผนดำเนินการโครงการ เป็นขั้นที่ดำเนินการต่อจากที่ตัดสินใจเลือกโครงการในขั้นที่ 2 แล้ว ขั้นนี้จึงต้องออกแบบอย่างรอบคอบตามขั้นตอน ทั้งในแง่การปฏิบัติและแนวทางป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น โดยอาจจะเสนอในรูปแบบเค้าโครงเพื่อให้ขั้นต่อไปนำไปปฏิบัติได้ทันที
4. การปฏิบัติ เป็นขั้นที่ปฏิบัติการตามแบบและแผนที่วางไว้ในเค้าโครง โดยในการปฏิบัติต้องคำนึงถึงความเหมาะสมทุก ๆ ด้าน
5. การติดตามผล เป็นขั้นควบคุมดูแลและประเมินว่า การปฏิบัติได้ผลอย่างไร มีปัญหาในขั้นตอนไหน จะแก้ไขอย่างไร การติดตามผลเพื่อประเมินว่าการใช้ประโยชน์การดูแลรักษาหรือการลงทุนเป็นไปอย่างไร

การพัฒนาชนบทในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำของประเทศสยามปัจจุบันมีลักษณะเป็นการพัฒนาเฉพาะด้านและเฉพาะโครงการ และนับว่าการจัดการน้ำเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญและเป็นหัวใจของการพัฒนาทางด้านแหล่งน้ำ โดยมีแนวคิดในการจัดการน้ำเพื่อให้บริการประชาชนและองค์กรประชาชน ยึดเป็นแนวทางเสริมให้การบริหารโครงการแหล่งน้ำขนาดเล็กมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนี้

ไพฑูรย์ พะลาเยสุต (2535 : 37-54) อธิบายความเป็นมาของการจัดการน้ำว่า ปัจจุบันได้มีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อเพาะปลูกรวมทั้งประเทศไม่น้อยกว่า 1,400

ล้านไร่ และในระยะ 20 ปีต่อไปประมาณว่า ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายจะก่อสร้างโครงการแหล่งน้ำเพิ่มขึ้น จากประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ ที่ผ่านมา ยอมรับว่าการจัดการน้ำเป็นระบบที่ดี แต่เป็นระบบที่ค่อนข้างยุ่งยากเกี่ยวกับบุคคลในการทำความเข้าใจร่วมกัน โดยเฉพาะ 10-15 ปีที่ผ่านมาประเทศกำลังพัฒนามีผู้สนใจเรื่องการจัดการน้ำน้อยมาก องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (เอฟ.เอ.โอ) ได้พิจารณาว่าหากไม่พัฒนาความรู้ด้านนี้จะมิผลทำให้โครงการก่อสร้างแหล่งน้ำไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร จึงได้มีการประชุมนานาชาติ ในปี 2513 และสัมมนาประชุมเรื่อยมาเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ให้การสนับสนุนประเทศกำลังพัฒนาให้เร่งปรับปรุงการจัดการน้ำให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีผลให้ประเทศเหล่านั้นเร่งพัฒนาการจัดการน้ำอย่างจริงจังเอง และ เอฟ.เอ.โอ (F.A.O.) ได้จัดตั้งหน่วยงานเพื่อให้การสนับสนุนเรื่องนี้โดยเฉพาะ เรียกว่า International Support Programme for Water Management นอกจากนี้มูลนิธิฟอร์ด ให้ความสำคัญและได้จัดตั้งสถาบันระหว่างประเทศ ชื่อว่า The International Irrigation Management Institute ที่ประเทศศรีลังกา เพื่อสนับสนุนวิชาการแก่ประเทศกำลังพัฒนา ส่วนประเทศไทยได้ให้ความสำคัญเช่นกัน โดยมีการตั้งหน่วยงานเรียกว่า หน่วยงานวิจัยการจัดการระบบชลประทานแห่งประเทศไทย (Thailand Research on Irrigation Management Network "TRIMNET") เพื่อเป็นศูนย์เกี่ยวกับการจัดการน้ำของไทย

สำหรับประวัติการจัดการน้ำในประเทศไทยสามารถแยกได้เป็น 2 ยุค

(สังจะ เสถบุตร, 2535 : 36) ดังนี้

1. ยุคต้นสุโขทัยถึงปลายธนบุรี เป็นยุคที่มีการจัดการน้ำแบบปรับคนน้ำให้เข้ากับน้ำ คือ คนจะอพยพเข้าหาหรือออกจากแหล่งน้ำตามความจำเป็น เช่น เข้าหาน้ำเพื่อปลูกข้าว ออกจากน้ำเมื่อน้ำท่วม
2. ยุคต้นรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน ยุคนี้จัดการน้ำด้านอุทกาคือ มีการจัดการน้ำมาตั้งแต่ที่คนต้องการ เช่น มีการขุดคลองรังสิต สร้างอ่างเก็บน้ำ และขยายพื้นที่

ชลประทานเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก ในยุคนี้มีแนวโน้มการขาดแคลนน้ำเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และต่อไปในอนาคต เพราะความต้องการน้ำที่สูงเพื่อสนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ซึ่งแนวคิดการจัดการน้ำในยุคหลังนี้ นำมาสู่การให้ความหมายการจัดการน้ำ หมายถึง การส่งน้ำหรือการแพร่กระจายน้ำจากแหล่งน้ำไปให้พื้นที่เพาะปลูกอย่างทั่วถึงตามเวลาและปริมาณที่พืชต้องการ และระบายน้ำที่เกินความต้องการของพืชออกจากแปลงเพาะปลูก โดยน้ำที่ส่งมาให้แปลงเพาะปลูกจะต้องเป็นน้ำที่มีคุณภาพที่เหมาะสม (เกษมจันทร์แก้ว, 2526 : 27; วิทยุรีย์ พะลายะสุด, 2535 : 37-54; วิทยุรีย์ บุญชรโรกุล, 2535 : 25-35)

และลักษณะของการจัดการน้ำเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางวิศวกรรม เกษตรกรรม เศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย และการจัดการมาประกอบพิจารณาในแง่มุมต่าง ๆ ตั้งแต่การพิจารณาโครงการจนถึงการส่งน้ำและบำรุงรักษา จึงกล่าวได้ว่ากิจกรรมในการจัดการน้ำเป็น กระบวนการทางเทคนิคสังคม (Sociotechnical Process) โดยมีการจัดการน้ำตามกระบวนการดังนี้

1. ออกแบบก่อสร้าง ควบคุมการส่งน้ำและบำรุงรักษา
2. การจัดส่งน้ำ แบ่งปันน้ำตามสิทธิการใช้น้ำ ส่งน้ำตามความต้องการของพืชและพื้นที่เพาะปลูก
3. การมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ และองค์กรจัดการน้ำ

ในกระบวนการทั้ง 3 ดังกล่าวจะต้องมีการจัดการที่ดีเพราะผลของการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น ลักษณะการจัดการน้ำจึงเป็นการมองภาพรวมทุกกระบวนการอย่างต่อเนื่องและพร้อมกัน ซึ่งความสำเร็จหรือเป้าหมายสูงสุดของการจัดการน้ำ คือ ความสามารถของเกษตรกรในการส่งน้ำไปถึงพื้นที่เพาะปลูกอย่างยุติธรรมในปริมาณและเวลาที่พืชต้องการ โดยความร่วมมือระหว่างเกษตรกรด้วยกัน และกับเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานที่สนับสนุน ดังนั้น เครื่องชี้วัดความสำเร็จจึงแบ่งเป็น 2 ลักษณะ (วิทยุรีย์ บุญชรโรกุล, 2535 : 25-35) คือ

1. ความสำเร็จจากการแพร่กระจายน้ำอย่างทั่วถึง ในพื้นที่เพาะปลูก
2. ความสำเร็จจากปรากฏการณ์ของพืชพันธุ์ที่เจริญงอกงามสม่ำเสมอในพื้นที่เพาะปลูก

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง ที่จะส่งผลให้การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชนประสบผลสำเร็จ แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชน มีนักวิชาการอธิบายไว้มากมายแต่ในการศึกษาครั้งนี้เห็นว่า แนวคิดตามที่นิพนธ์ชัย พัฒนพงศ์ (2533) ได้แปลจาก Approaches to Participation in Rural Development by Peter Oakley and David Marsden มีความหมายและลักษณะใกล้เคียงกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชน ซึ่งสามารถสรุปแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ดังนี้

1. ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน แบ่งเป็น 2 ความหมายคือ
 - 1.1 ความหมายอย่างกว้าง ๆ เป็นการมีส่วนร่วมโดยสมัครงาน กระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และการใช้ประโยชน์จากโครงการ
 - 1.2 ความหมายเฉพาะเจาะจง เป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ ที่จะเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของโครงการ ตั้งแต่การตัดสินใจเริ่มต้นด้วยตัวของตัวเอง การควบคุมทรัพยากรและสร้างระเบียบวินัยสถาบันเพื่อกำกับดูแล ตลอดจนมุ่งเน้นให้ร่วมปฏิบัติอย่างจริงจังเอาจริงเอาจัง
2. ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน มี 4 ลักษณะ คือ
 - 2.1 การร่วมมือ เป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูล ด้วยการระดมกำลัง และทุน

- 2.2 การกระจายความรับผิดชอบ ให้อาสาสมัครทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกัน
 - 2.3 องค์กร เป็นการมีส่วนร่วมต่อจากการกระจายความรับผิดชอบร่วมกัน ให้อาสาสมัครทุกคนในลักษณะจัดตั้งเป็นองค์กร โดยมีการจัดสรรบทบาทหน้าที่ตามโครงสร้างองค์กร
 - 2.4 การได้มาซึ่งอำนาจและการกระจายอำนาจเป็นการร่วมกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการควบคุมและต่อรองทรัพยากรที่จำเป็น พร้อมทั้งมีการกระจายอำนาจให้กับผู้มีส่วนร่วมอย่างเสมอหน้า
3. ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ
- 3.1 ปัญหาในระหว่างการดำเนินการ อาทิเช่น การวางแผนอยู่ที่ส่วนกลาง
 - 3.2 ปัญหาในลักษณะเกี่ยวกับวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความเข้าใจและความรู้สึกของผู้เกี่ยวข้อง และประชาชนมีพื้นฐานและทัศนคติที่ต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการน้ำ

สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการน้ำนั้น (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และคณะ, 2523 : 225-228; อานนท์ อากาภิรม, 2525 : 18; ยิวดี สิทธิพาศี, 2527 : 120; นลินี ต้นรุวนิช, 2528 : 4-6; วิบูลย์ บุญชรโรกุล, 2535 : 25-35) ได้ศึกษาและสรุปว่า ความสำเร็จในการจัดการน้ำนั้น เกิดจากการผสมผสานระหว่างหลาย ๆ ปัจจัย ซึ่งในแต่ละโครงการแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะแตกต่างกันไป ปัจจัยที่พบในโครงการที่ประสบความสำเร็จ โดยสรุปมีปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยทางวิศวกรรม ประกอบด้วยแหล่งน้ำต้นทุนที่เพียงพอและเชื่อถือ การวางแผนส่งน้ำ พัฒนาระบบการกระจายน้ำหรืออาคารควบคุมและระบบส่งน้ำ จัดรูปที่ดิน วางรูปแบบส่งน้ำและระบายน้ำในตำแหน่งที่

เหมาะสม ำนี้้ำตามความต้องการของพืชและพื้นที่ ส่วนประกอบของปัจจัยทางวิศวกรรมดังกล่าว จะต้องออกแบบให้เหมาะสมกับความต้องการของเกษตรกร

2. ปัจจัยทางการเกษตร พืชที่ปลูกต้องเหมาะสมกับสภาพตลาด ดิน ภูมิอากาศ และปัจจัยอย่างอื่นในท้องถิ่น ต้องได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง
3. ปัจจัยด้านการจัดการ ผู้นำท้องถิ่น องค์กร และเจ้าหน้าที่ที่มีทัศนคติที่ดี และให้ความเอาใจใส่อย่างเหมาะสม และเกษตรกร หรือสมาชิกเชื่อมั่น และไว้วางใจในตัวผู้นำ ตลอดจนมีกฎเกณฑ์หรือกฎหมายรองรับ และมีระบบบริหารโครงการที่ดี
4. ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ มีกลุ่มผู้นำ และผู้นำที่ดีเข้มแข็ง ผู้นำนี้้ำมีส่วนร่วมในการวางแผนส่งน้ำ แบ่งน้ำ และบำรุงรักษาระบบส่งน้ำ ำให้ความรู้ในการใช้น้ำ การเพิ่มผลผลิตแก่เกษตรกรเพื่อนำมาพัฒนาระบบการใช้น้ำที่ดี และมีโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ถนน ตลาด ยุ้งฉาง อย่างเพียงพอ
5. ปัจจัยด้านองค์กร ประสิทธิภาพในการจัดรูปองค์กร บทบาทของคณะกรรมการ การยอมรับข้อเสนอของสมาชิกทั้งปัญหาการปฏิบัติและำให้ความสำคัญตามระเบียบข้อบังคับของสัญญาที่ตกลงไว้ รวมทั้งการตัดสินใจการจัดการน้ำ

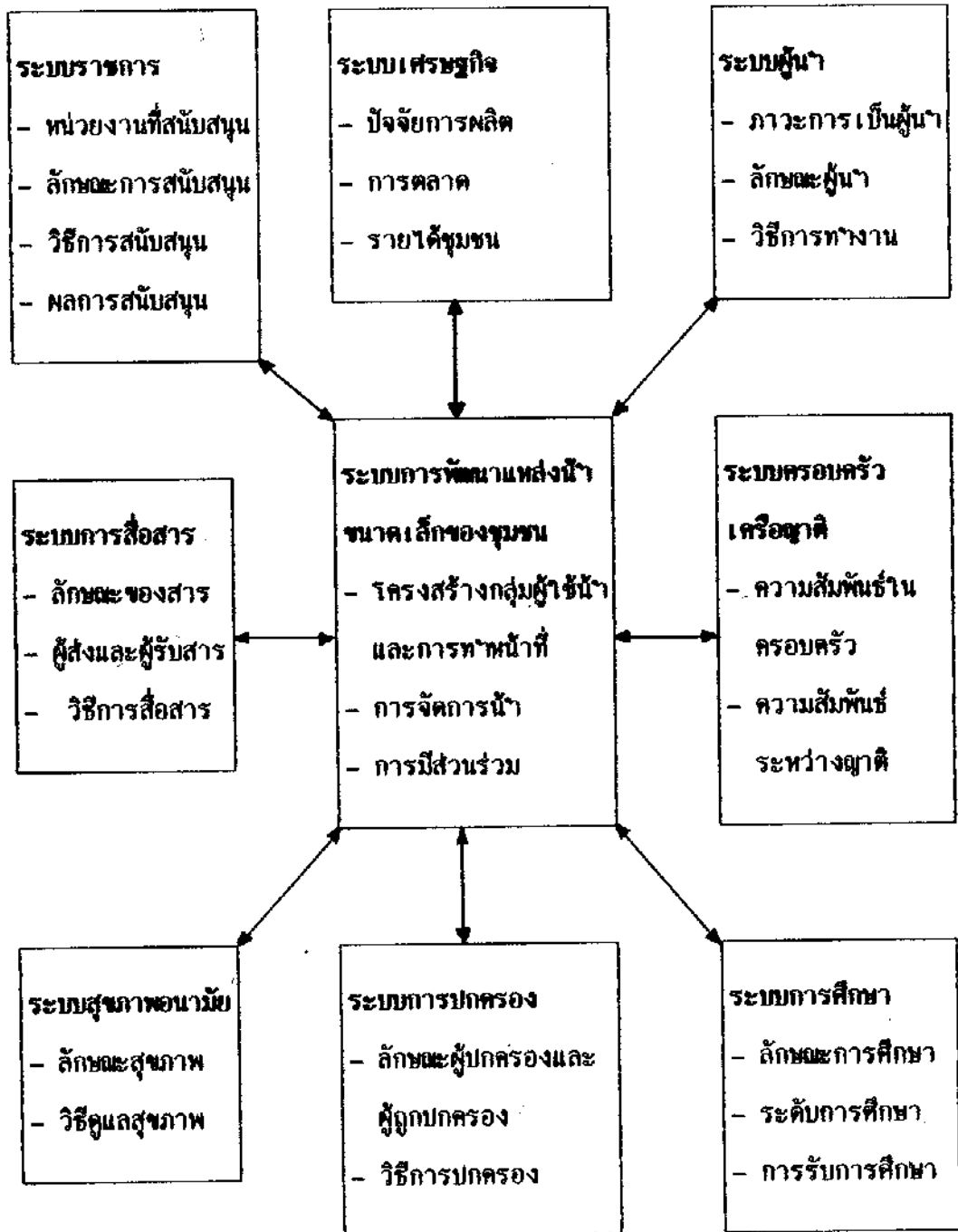
ส่วนปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรคด้านการจัดการน้ำ ซึ่งพบในโครงการที่ไม่ประสบผลสำเร็จ มีดังนี้

1. ระบบชลประทาน ออกแบบ ก่อสร้าง และบำรุงรักษาไม่มาตรฐาน เป็นผลให้ส่งน้ำไม่ได้ตามต้องการ หรือมีจำนวนคลองและพื้นที่รับน้ำไม่เหมาะสม

2. การกระจายน้ำ ขาดความร่วมมือระหว่างเกษตรกร เช่น เกษตรกร
คันน้ำใช้น้ำมากเกินรับ ทากหักน้ำไม่ได้รับน้ำ
3. ปัญหาตัวเกษตรกรและเงื่อนไขทางสังคมคือ เกษตรกรขาดความเข้าใจ
หรือขาดแบบแผนในทางปฏิบัติ
4. ความอ่อนแอของสถาบัน กลุ่มผู้ใช้น้ำไม่มีประสิทธิภาพ หน่วยงานของรัฐ
ไม่ให้การสนับสนุน

โดยสรุปแนวคิดทฤษฎีที่สนับสนุนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและ
กัน โดยทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ในส่วนที่ถือว่าสังคมเป็นระบบมาเป็นแนวคิดคนและมีแนวคิด
องค์กรผู้ใช้น้ำ ซึ่งถือเป็นโครงสร้างย่อยภายในโครงสร้างสังคมของชุมชนกระทันหน้าที่ใน
การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กอย่างสม่ำเสมอ และประสานสอดคล้องกับระบบสังคมภายนอก
และระบบย่อยระบบอื่น ๆ ในชุมชน นอกจากนี้องค์กรผู้ใช้น้ำได้อาศัยแนวทางการบริหาร
โครงการ และหลักในการจัดการน้ำ รวมทั้งเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือ
และวิธีการในการกระทันน้ำที่ เพื่อรักษาและสร้างสรรค์ทำให้การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก
ของชุมชนประสบผลสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างภาพความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทฤษฎี เพื่อเป็น
แนวคิดคนในการศึกษาดังต่อไปนี้

แนวคิดว่าใช้ใ้ในการศึกษา

แผนภูมิที่ 1 : ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ของชุมชน
กับระบบย่อยทางสังคม

จากแผนภูมิที่ 1 ถือว่า ระบบการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชนเป็นระบบ
กระทำการระบบหนึ่งที่เกิดจากรังสรรค์และการกระทำหน้าที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยมีสมาชิก
ผู้ใช้น้ำ และคณะกรรมการผู้ใช้น้ำทำหน้าที่ในการจัดการน้ำด้วยวิธีการที่ทุกคนมีส่วนร่วมใน
การดำเนินการทุกขั้นตอนตั้งแต่ การวางแผน การดำเนินการ การใช้ประโยชน์ และการ
ดูแลรักษา และจากทิศทางการศึกษาของลูกศรถือว่า ระบบการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กรวม
ชนจะต้องได้รับการสนับสนุนจากการกระทำน้ำที่อย่างสม่ำเสมอของระบบย่อยต่าง ๆ
ทางสังคม อันประกอบด้วยระบบย่อยต่าง ๆ ดังนี้ ระบบเศรษฐกิจของชุมชน เป็นระบบที่
ประกอบด้วยปัจจัยการผลิต เช่น ทุน แรงงาน ที่ดิน เครื่องมือ ภาวะการตลาดและรายได้
ของชุมชน ระบบผู้นำในชุมชน ทั้งในด้านภาวะการเป็นผู้นำ ลักษณะของผู้นำ และวิธีการ
ทำงานของผู้นำ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ประกอบด้วย ลักษณะความสัมพันธ์ภายใน
ครอบครัว และระหว่างครอบครัวหรือเครือญาติ ระบบการศึกษาของชุมชน ประกอบด้วย
ลักษณะทางการศึกษา ระดับการศึกษา และการรับการศึกษา ระบบการปกครอง ประกอบด้วย
ลักษณะของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง วิธีที่ใช้ในการปกครอง ระบบสุขภาพอนามัย
ประกอบด้วย ลักษณะสุขภาพและวิธีการดูแลสุขภาพ ระบบการสื่อสาร ประกอบด้วย ลักษณะ
ของสารที่จะส่ง ลักษณะผู้ส่งสารและผู้รับสาร รวมทั้งวิธีการส่งสาร และระบบราชการ
ประกอบด้วย หน่วยงานที่ทำให้การสนับสนุน ลักษณะการให้การสนับสนุน วิธีการสนับสนุน และ
ผลของการสนับสนุน นอกจากระบบการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชน จะได้รับการสนับสนุน
สนับสนุนจากระบบย่อยต่าง ๆ ทางสังคมแล้ว จะต้องทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อสนับสนุนให้
ระบบย่อยต่าง ๆ ดำรงอยู่ได้ด้วยเช่นกัน

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ยึดแนวคิดหลักเกี่ยวกับระบบสังคม เพื่อศึกษาระบบสังคม ทั้งในลักษณะภาพรวม (Holistic) และระบบย่อยต่าง ๆ (Subsystems) ได้แก่ ระบบ ธรรมชาติและระบบที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งการจัดการน้ำของชุมชนนับได้ว่าเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งภายในระบบเศรษฐกิจที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น โดยทำหน้าที่ร่วมกันกับระบบย่อยอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อให้ระบบน้ำอยู่คงอยู่ได้ ส่วนแนวคิดเฉพาะ ผู้วิจัยได้ยึดเป็น แนวทางการกำหนดประเด็นหรือตัวแปร สำหรับค้นหาขั้นตอนและกระบวนการของการจัดการ แหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนและปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการน้ำของชุมชน การวิจัยครั้งนี้ จึง ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นวิธีการศึกษา เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

การกำหนดพื้นที่ศึกษา

เพื่อให้ได้พื้นที่ศึกษาที่ต้องการตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลชุมชนเบื้องต้น ด้วยวิธีศึกษาจากเอกสารที่มีการบันทึกไว้เกี่ยวกับแหล่งน้ำในหมู่บ้านต่าง ๆ และจากการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดสรรน้ำโครงการชลประทานจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งพิจารณาเลือกพื้นที่ใกล้เชิงวัดอุประสงค์มากที่สุดตามเบื้องต้นนี้ไว้ 6 ชุมชน หลังจากนั้นผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่เพื่อสังเกตลักษณะแหล่งน้ำ โดยดูปริมาณน้ำ ลักษณะการใช้ประโยชน์ คลองส่งน้ำ สังเกตสภาพชุมชนทั้งขนาด ปัจจัยโครงสร้างพื้นฐาน และได้ไปพบผู้นำเพื่อพูดคุยถึงลักษณะของชุมชนและแหล่งน้ำทั้ง 6 ชุมชน และจาก 6 ชุมชนผู้วิจัยได้พิจารณาเลือก 2 ชุมชน แล้วจึงตัดสินใจเลือกที่เหลือ 1 ชุมชน โดยมีเกณฑ์การตัดสินใจคือ ระยะทางของชุมชนกับตัวจังหวัด ไม่ห่างจนเกินไป เนื่องจากมี 2 ชุมชน ชุมชนหนึ่งตั้งห่างประมาณ 90 กิโลเมตร ส่วนอีกชุมชนตั้งห่างประมาณ 10 กิโลเมตร ผู้วิจัยเลือกชุมชนที่อยู่ห่างประมาณ 10 กิโลเมตรได้แก่ ชุมชน "บ้านผาสุก"* ตำบล "บ้านนา"* อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นระยะทางที่เหมาะสมกับงบประมาณและระยะเวลาในการเดินทางเข้าและออกในขณะศึกษา นอกจากนี้

เหตุผลเรื่องระยะทางแล้ว "บ้านผาสูก" * ยังมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับประเด็นที่มุ่งศึกษา คือ เป็นชุมชนที่มีการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่องค์กรผู้ใช้น้ำได้มีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการน้ำพอสมควร และเป็นชุมชนที่ได้ขุดคลองส่งน้ำออกจากท่อระบายน้ำทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวา ลักษณะพื้นที่รับน้ำเป็นที่ราบเหมาะสมต่อการส่งน้ำเข้าแปลงนา นอกจากนี้ขนาดของชุมชนมีจำนวน 90 ครัวเรือน เป็นขนาดที่เหมาะสมต่อการรวบรวมข้อมูลในลักษณะภาพรวม (holistic)

การรวบรวมข้อมูล

1. **การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร** (Documentary study) ที่มีผู้บันทึกเกี่ยวกับชุมชนไว้ เช่น ประวัติการก่อตั้งชุมชน ข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งน้ำ บันทึกการประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำ แบบฟอร์มการสมัครสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ระเบียบปฏิบัติสมาชิกผู้ใช้น้ำ และบันทึกการทำกิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น
2. **การสังเกต** (Observation) โดยแบ่งการสังเกตออกเป็น 2 ลักษณะคือ
 - 2.1 **สิ่งไม่มีชีวิต** ในด้านลักษณะกายภาพของชุมชน ได้แก่ จุดตั้งชุมชน การคมนาคม อาณาเขตติดต่อ ที่ตั้งของพื้นที่แปลงนา (โกล้-โกลแหล่งน้ำ) แหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกและแหล่งน้ำเพื่ออุปโภค-บริโภค
 - 2.2 **พฤติกรรม** เช่น การทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัวและระดับชุมชน โดยเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation)
3. **การสัมภาษณ์** (Interview) ผู้วิจัยได้เน้นสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ และผู้รู้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งมีแนวคำถามสัมภาษณ์ดังนี้

3.1 ประเด็นเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ชื่อ อายุ การศึกษา สถานภาพ-สมรส จำนวนสมาชิกในครอบครัว ตำแหน่งในชุมชนและในองค์กรผู้นำ

3.2 ลักษณะพื้นฐานทั่วไปของชุมชน เช่น ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ ลักษณะการตั้งบ้านเรือน จำนวนครัวเรือน โครงสร้างประชากร การก่อตั้งชุมชนเท่าที่สามารถสืบสาวเรื่องราวได้

3.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ปัจจัยการผลิต เช่น ทุน แรงงาน ลักษณะการถือครองที่ดิน ลักษณะพื้นที่เพาะปลูก เครื่องมือที่ใช้ในการผลิต รวมถึงวิถีการผลิตในรอบปี ภาวะการตลาดในการซื้อขายผลผลิต รายได้และรายจ่ายในรอบปี และฐานะทางเศรษฐกิจโดยรวมของชุมชน

3.4 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติ ความเชื่อประเพณีหรือพฤติกรรมเด่น ๆ ลักษณะการปกครองของชุมชน ลักษณะทางการศึกษา ลักษณะของสุขภาพอนามัย และลักษณะการสื่อสารในชุมชนหรือกับภายนอกชุมชน

3.5 ประเด็นเกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการในการจัดการน้ำของชุมชน

- 1) แหล่งน้ำสำคัญต่อการจัดการน้ำของชุมชนมีอะไรบ้าง ลักษณะเป็นอย่างไร
- 2) การจัดการน้ำในอดีตของชุมชนจัดการด้วยอะไรบ้าง มีลักษณะการจัดการน้ำอย่างไร
- 3) การกำหนดแนวคิดที่จะให้มีแหล่งน้ำกำหนดอะไรบ้าง (เลือกจุดที่จะขอโครงการ กำหนดพื้นที่ที่คาดว่าจะได้ประโยชน์ กำหนดวิธีการที่จะส่งน้ำ อื่น ๆ) กำหนดเมื่อไร ใครเป็นผู้กำหนดบ้าง กำหนดอย่างไร และกำหนดไปทำไม
- 4) การกำหนดขอบเขต กำหนดขอบเขตอะไรบ้าง กำหนดเมื่อไร ใครร่วมกำหนดบ้าง กำหนดด้วยวิธีใด กำหนดไปทำไม

- 5) การวางแผนดำเนินการ วางแผนอะไรบ้าง วางแผนอย่างไร วางแผนเมื่อไหร่ ใครเป็นผู้ร่วมวางแผนบ้าง และวางแผนไปทำไม
- 6) การดำเนินการ ดำเนินการอะไรบ้าง ใครร่วมดำเนินการ ผลการดำเนินการเป็นอย่างไร
- 7) การติดตามผล ติดตามอะไรบ้าง ติดตามด้วยวิธีอย่างไร ใครเป็นผู้ติดตามเรื่อง ติดตามเมื่อไหร่ ติดตามไปทำไม
- 8) การส่งน้ำ ส่งไปที่ไหนบ้าง ส่งด้วยวิธีอะไร ใครเป็นผู้ส่ง ส่งเมื่อไหร่

3.6 ปัจจัยการจัดการ

- 1) ประสบการณ์ในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก ชุมชนมีประสบการณ์ในการจัดการแหล่งน้ำอย่างไร มีผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กในปัจจุบันอย่างไรบ้าง
- 2) บทบาทของผู้นำในการจัดการน้ำ กิจกรรมการจัดการน้ำของผู้นำมีอะไรบ้าง ผู้นำปฏิบัติกิจกรรมอย่างไร ทำไมจึงปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ มีผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนอย่างไร
- 3) บทบาทของคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำมีบทบาทอะไรบ้างและปฏิบัติในแต่ละบทบาทอย่างไรบ้าง ทำไมปฏิบัติในลักษณะนั้นมีผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนอย่างไร
- 4) การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือสมาชิกผู้ใช้น้ำ ลักษณะการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร เหตุผลในการมีส่วนร่วม มีส่วนร่วมในกิจกรรมอะไรบ้าง มีผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนอย่างไรบ้าง
- 5) กฎระเบียบและการปฏิบัติ สร้างกฎระเบียบอะไรบ้าง ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างไร แต่ไหน ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น มีผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กอย่างไรบ้าง

การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคสามเส้า กล่าวคือ ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จากข้อมูลที่ได้มาในแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ แหล่งบุคคล ที่ต่างกันหรือเหมือนกัน นอกจากนี้ตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูลโดยใช้ข้อมูลเรื่องเดียวกันด้วยวิธีรวบรวม ทั้งสังเกต สัมภาษณ์ และศึกษาจากเอกสารประกอบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ วิเคราะห์ด้วยการแยกประเภทข้อมูลออกเป็น 4 ประเภทคือ ประเภทที่หนึ่ง ข้อมูลที่ตอบสนองเป้าหมายของการจัดการแหล่งน้ำขนาด เล็กของชุมชน ประเภทที่สอง ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำขนาด เล็กของชุมชน ประเภทที่สาม ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำขนาด เล็กของชุมชน และ ประเภทสุดท้ายเป็นข้อมูลที่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการแหล่งน้ำขนาด เล็กของชุมชน แล้วนำข้อมูลทุกประเภทมาทำการวิเคราะห์ภายใต้บริบทของชุมชน ในลักษณะภาพรวม (holistic) หลังจากนั้น นำข้อมูลมาแฉงพร้อมกับตีความเพื่อสร้างข้อสรุป แล้วจึงเขียน รายงาน

บทที่ 4

สภาพทั่วไป และการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน

สภาพทั่วไปของชุมชนประกอบด้วย ที่ตั้งและอาณาเขต สภาพทางกายภาพ การก่อตั้งชุมชนและลักษณะการดำรงอยู่ของโครงสร้างระบบย่อยต่าง ๆ ตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนจนกระทั่งปัจจุบัน

ประวัติชุมชนและอาณาเขตติดต่อ ประมาณปี พ.ศ. 2400 หรือ 135 ปีมาแล้ว "ขุนสมมา"* ซึ่งเป็นชาว "บ้านพลับพลา"* ได้อพยพครอบครัวออกมาอยู่ปลายนาเพื่อสะดวกในการทำนา เลี้ยงวัว-ควาย จับจองที่ทำกินบริเวณรอบ ๆ เป็นที่ราบลุ่มของลำน้ำและหนองธรรมชาติ สำหรับทำนาปลูกข้าว ส่วนบริเวณที่เป็นเนินเหมาะสำหรับการเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ต่อมาอีก 3 ปี ครอบครัวญาติพี่น้องของ "ขุนสมมา"* ได้อพยพตามมา 5 ครอบครัว และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านพาสูก"* ปัจจุบันการตั้งบ้านเรือนของชุมชน รวมเป็นกลุ่มกระจุกตัวอยู่บนที่เป็นเนิน แบ่งออกเป็นคุ้ม ๆ ซึ่งมีทั้งหมด 4 คุ้ม จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 90 ครัวเรือน และทั้ง 90 ครัวเรือนมีเชื้อสายอีกสามแม่ทัพทุกครอบครัว ไม่ปรากฏหลักฐานว่าอพยพมาจากท้องถิ่นอื่น ซึ่งมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 544 คน แบ่งเป็นเพศชาย 253 คน เพศหญิง 291 คน โดยแยกเป็นผู้มีอายุในช่วงต่าง ๆ ดังตารางต่อไปนี้¹

* นามสมมติ

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรจำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า 1 ปี	10	1.84
1 - 10 ปี	47	8.63
11 - 20 ปี	73	13.43
21 - 30 ปี	102	18.76
31 - 40 ปี	96	17.64
41 - 50 ปี	89	16.36
51 - 60 ปี	67	12.32
60 ปีขึ้นไป	60	11.02
รวม	544	100.00

ที่มา : สํารวจโดยผู้วิจัยในเดือนสิงหาคม 2535

ในด้านการคมนาคมระหว่างชุมชนกับตัวอำเภอ ปัจจุบันมีถนนลูกรังตัดผ่านชุมชน มีรถโดยสารวิ่งวันละ 2 เที่ยว เข้าออกประมาณ 7 นาฬิกา กลับประมาณ 12 นาฬิกา ป้ายออกประมาณ 13 นาฬิกา และกลับประมาณ 17 นาฬิกา นอกจากนี้ชุมชนมีไฟฟ้า และ เริ่มใช้ในปี พ.ศ. 2524 (ดูรายละเอียดตามแผนภาพที่ 2 ในภาคผนวก ก-2)

และลักษณะภูมิอากาศของหมู่บ้านมี 3 ฤดู ฤดูแล้งค่อนข้างจะยาวนาน และฤดูฝนจะมีฝนทิ้งช่วง ส่วนฤดูหนาวอากาศหนาวพอสมควรเพราะมีอาณาเขตใกล้ภูเขา

ส่วนในด้านสาธารณูปโภคมีแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคคือ บ่อน้ำใช้ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน คือบ่อน้ำตาลมือโยก 3 บ่อ บ่อน้ำท่อคอนกรีตส่วนรวม 1 บ่อ บ่อท่อคอนกรีตส่วนตัว 8 บ่อ บ่อท่อคอนกรีตส่วนตัวปั้นด้วยเครื่องปั้นไฟฟ้า 10 บ่อ แต่ละบ่อขุดลึกประมาณ 6-10 เมตร ส่วนน้ำบริโภคได้จากร่องขนาด 100 ลิตร โดยทุกครอบครัวมีโถง 1-2 ใบ นอกจากนี้มีเพื่อการเกษตรไร่ประโยชน์จาก "ลาน้ำสีสุก"* "หนองแวง"* สาธารณประโยชน์ และ "ลาห้วยนาค"* มีร้านค้า 3 แห่ง และร้านค้าสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง โรงเรียน 3 โรงเรียน นอกจากนี้ หมู่บ้านมีวัดที่มีโบสถ์ 1 แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 โรงเรียน ศาลาอเนกประสงค์ 1 แห่ง

อาณาเขตติดต่อ "บ้านนาสุก"* หมู่ที่ 1 ตำบล "บ้านนา"* อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ตั้งอยู่ห่างตัวอำเภอเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร บนเนินซึ่งล้อมรอบไปด้วยที่ราบลุ่มของ "ลาน้ำสีสุก"* "ลาห้วยนาค"* และ"หนองแวง"* สาธารณประโยชน์ โดยมีอาณาเขตติดต่อ (แผนภาพที่ 1 1 ภาคผนวก ก-1)

1. ทิศเหนือประมาณ 500 เมตร ติดต่อกับ "บ้านนาสุกพัฒนา"* "ตำบลบ้านนา"* และประมาณ 2 กิโลเมตร ติดต่อกับ "บ้านโนนสูง"* "ตำบลไร่ยาว"* อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

2. ทิศตะวันออก ประมาณ 1 กิโลเมตรติดต่อกับ "ลาห้วยนาค"*

3. ทิศตะวันตก ประมาณ 200 เมตรติดต่อกับ "หนองแวง"* และ "ลาน้ำสีสุก"* และประมาณ 2 กิโลเมตรติดต่อกับ "บ้านหนองแสง"* "ตำบลไร่ยาว"* อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

4. ทิศใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตรติดต่อกับ "บ้านพลับพลา"* "ตำบลบ้านนา"* อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

5. ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตรติดต่อกับ "บ้านเมืองชัย"* "ตำบลบ้านนา"* อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

* นามสมมติ

นอกจากนี้ ชุมชนมีประวัติความเป็นมาของลักษณะระบบย่อยทางสังคมคือ ลักษณะการปกครอง ลักษณะทางด้านสาธารณสุข ลักษณะทางการศึกษา ลักษณะทางด้านศาสนา ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ ลักษณะครอบครัวและเครือญาติ ลักษณะการสื่อสาร และลักษณะทางเศรษฐกิจ ดังนี้

ลักษณะการปกครอง ตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนจนปัจจุบัน "บ้านผาสุก"* มีผู้นำหมู่บ้านทั้งหมด 8 คน คนแรกคือ "ขุนสมมา"* และคนปัจจุบันคือ "นายกองศา เหมทรัพย์"* ได้รับความเลือกตั้งในวันที่ 7 กรกฎาคม 2535

"ขุนสมมา"* เป็นผู้นำหมู่บ้านคนแรกเพราะ เป็นผู้บุกเบิกในการตั้งหมู่บ้านปกครองลูกบ้านซึ่งเป็นญาติพี่น้องของตนเอง ส่วนผู้นำหมู่บ้านคนต่อ ๆ มาอยู่ตามตำแหน่งผู้นำหมู่บ้านจนถึงเกษียณอายุราชการ 4 คน ลาออก 2 คน เหตุผลของการลาออกของผู้นำหมู่บ้านคนแรกคือ เพื่อออกมาต่อสู้การฟ้องร้องที่ดิน "หนองม่วง"* ให้เป็นสาธารณประโยชน์ ส่วนคนที่สองลาออกเพราะป่วย คนปัจจุบันเป็นผู้นำหมู่บ้านตาม พ.ร.บ.กักันผู้นำหมู่บ้าน 2535 มีอายุราชการเพียง 5 ปี จากลักษณะของอายุในตำแหน่งของผู้นำหมู่บ้านโดยส่วนมาก สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นญาติพี่น้อง หรือความกลมเกลียว ใช้วิธีแก้ปัญหาด้วยวิธีประนีประนอม จึงทำให้ลูกบ้านมาใช้วิธีคัดค้านหรือสร้างสถานการณ์ให้ผู้นำหมู่บ้านลาออก ส่วนในด้านคุณลักษณะผู้นำ จากการสัมภาษณ์และการสังเกตคือผู้นำหมู่บ้านที่ยังมีชีวิตอยู่ พบว่า ผู้นำหมู่บ้านมีฐานทางเศรษฐกิจดี เป็นบุคคลที่มีเวลาให้กับชุมชน จาก 8 คน มี 3 คน ที่เคยบวชเรียน และอีก 1 คน เคยรับราชการแล้วลาออกมาประกอบอาชีพทำนาแล้วสมัครรับเลือกตั้งได้เป็นผู้นำหมู่บ้าน และในด้านภาวะผู้นำพบว่า ผู้นำมีภาวะการเป็นผู้นำ เช่น การตัดสินใจเลือกจุดก่อสร้างฝาย แม้ว่าจะต้องแก้ปัญหาเรื่องที่ดินภายหลังหรือการแสดงความคิดเห็น ขอให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายสำรวจของกรมชลประทานสำรวจจุดก่อสร้างสองจุดก่อนเลือกจุดที่แน่นอน นับว่าเป็นประเด็นการตัดสินใจและการแสดงความคิดเห็นที่บ่งชี้ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทางราชการในอดีต ประมาณ 40-50 ปีมาแล้ว ผู้ชายในวัยบรรจจะถูเกณฑ์แรงงานไปทำงาน ทาสนามบิน ผู้ที่ถูเกณฑ์จะต้องนำ ไร่- เถวียน ข้าวสาร และมีไปด้วย งานที่ได้ทำคือ ถางป่า ชุคดิน โดยจะถูกเกณฑ์ไปทำงาน ประมาณ 1 เดือน ส่วนผู้ที่ไม่ยอมถูกเกณฑ์จะต้องนำเงิน 2 บาทมา "เสียการ" ชาวบ้าน ส่วนมากไม่มีเงิน 2 บาท "เสียการ" จึงต้องถูกเกณฑ์

ปัจจุบันความสัมพันธ์กับทางราชการจะปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้น เช่น กรณีการเกณฑ์ทหาร การเสียภาษีบำรุงท้องที่ เป็นต้น นอกจากนี้ในปัจจุบันกลไกต่าง ๆ ในการปกครองของกระทรวง กรม กองต่าง ๆ ผ่านเข้าไปในหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ในหมู่บ้านจะต้องมีคณะกรรมการหมู่บ้าน ฝ่ายต่าง ๆ 7 ฝ่าย และได้รับการพัฒนาในลักษณะ โครงการต่าง ๆ ตามนโยบายและแผนของหน่วยงานต่าง ๆ ในแต่ละช่วง อาทิ หมู่บ้านได้รับการพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง หมู่บ้านปฎิพัทธ์ และภายในหมู่บ้านได้มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ "ลาห้วยสี่ลูก"* กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงไหม เป็นต้น

ลักษณะทางด้านสาธารณสุข การรักษาพยาบาลของชุมชนในอดีตมีหมอกลางบ้าน 1 คน ทำหน้าที่เก็บยาสมุนไพรจากธรรมชาติ นำมาปรุงหรือจัดยาให้กับผู้ป่วยด้วยการต้ม หรือฝนทา และมีหมอจากหมู่บ้านใกล้เคียง 2 คน มาช่วยรักษาพยาบาลในเวลาที่เขาบ้านเจ็บป่วย มีค่าตอบแทนให้หมอด้วยสิ่งของหรือดอกไม้รูปเทียน ต่อมาพัฒนามาเป็นคำรักษา ครั้งละ 2 บาทและมีหมอด้านเย็บทำผ้าที่ผดุงครรภ์ภายในชุมชน ปัจจุบันมีโรงพยาบาลและในชุมชนมีพยาบาล ซึ่งเป็นลูกหลานในหมู่บ้านที่ได้ร่ำเรียนมาทำหน้าที่ดูแลรักษาพยาบาลอาการเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรง โดยเรียกค่าตอบแทนตามอาการ ราคาไม่แพงมาก

นอกจากนี้ ยังมีระบบการรักษาพยาบาลของวัวและควาย ซึ่งเดิมนั้นถ้าวัวควาย ไม่สบายปากเปื่อยเท้าเปื่อย จะนำชีวะสมุนไพรรักษาด้วยการกรอกปาก ฝนทาหรือรดบริเวณ แผล บางปีถ้ามีโรคติดต่อมากก็จะนำวัวควายไปนอนค้ำหัวไว้บลาบนา ปัจจุบันการรักษาวัว

ควายจะมีเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อำเภอทำหน้าที่ให้คำแนะนำและฉีดวัคซีน หรือปศุสัตว์เอกชนทำหน้าที่ผสมเทียมขยายพันธุ์เข้าไปในชุมชน

ลักษณะทางการศึกษา คนเผ่าคนแก่ในชุมชนที่มีอายุประมาณ 80 ปีขึ้นไปมาได้เข้าโรงเรียน ทำให้อ่านและเขียนไม่ได้ ส่วนคนแก่อายุประมาณ 60-70 ปีขึ้นไป ถ้าเป็นผู้หญิงก็มาได้เข้าโรงเรียนเช่นกัน ส่วนผู้ชายจะเข้าโรงเรียนด้วยการเดินเท้าไปเรียนที่โรงเรียน "บ้านนา"* ซึ่งอยู่ห่างจาก "บ้านผาสูก"* ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร ส่วนคนเผ่าคนแก่อายุ 60 ปีลงมา โดยส่วนมากสามารถอ่านออกเขียนได้เพราะได้เข้าโรงเรียน ซึ่งชุมชนมีโรงเรียนครั้งแรกในปี พ.ศ. 2479 วัดยาจกศาลาวัดเป็นสถานที่ในการเรียนการสอนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 โรงเรียนได้งบประมาณก่อสร้างอาคารจึงได้ย้ายออกไปตั้งบริเวณที่ตั้งโรงเรียนในปัจจุบันบนพื้นที่สาธารณะราชูประโยชน์ ซึ่งอยู่ห่างชุมชนประมาณ 600 เมตร ปัจจุบันโรงเรียนมีการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา และเป็นโรงเรียนร่วมกัน 3 หมู่บ้านคือ "บ้านผาสูก"* "บ้านผาสูกพัฒนา"* และ "บ้านบนสูง"* ซึ่งมีนักเรียนทั้งสิ้น 134 คน และครูทั้งหมด 10 คน นอกจากนี้มีผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา มีดังนี้ การศึกษาระดับปริญญาตรี 4 คน ระดับมัธยมทั้งสายอาชีพและสายสามัญ 24 คน และกำลังเรียนในระดับมัธยมศึกษา 26 คน

ลักษณะทางด้านศาสนา ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ ชาวบ้านทุกครอบครัวนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 1 แห่ง วัดก่อตั้งมาในระยะใกล้เคียงกับการก่อตั้งชุมชน ปัจจุบันมีพระสงฆ์ 4 รูป การถวายอาหารพระ ในช่วงเช้าพระจะออกบิณฑบาต มีชาวบ้านบางส่วนนำข้าวไปถวายที่วัด ส่วนในช่วงเพลชาวบ้านจะจัดเวรทั้งหมดทั้งหมู่บ้านรวมทั้ง "บ้านผาสูกพัฒนา"* ออกเป็น 7 กลุ่ม วันเวรเวียนกันนำอาหารมาถวายเพลวันกันในรอบสัปดาห์

ในด้านความเชื่อและประเพณี เกี่ยวกับน้ำของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. ความเชื่อและประเพณีในการทำบุญมหาชาติเวทสันดรชาดก ในชุมชนจะทำบุญมหาชาติทุกปีในระหว่างเดือน 3 ถึงเดือน 6 (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม) พิธีที่เกี่ยวข้อง

กับน้ำในมณฑลมหาชาติ คือ พิธีแห่ "อุบครุต" ซึ่งเป็นพิธีแห่ของคนที่ยกไปร่วมทำบุญแห่ไปยัง "ลานน้ำสี่สุก"* (จุดที่ตั้งผาในปัจจุบัน) เพื่อไปขอน้ำจากแม่คงคา โดยก่อนจะตักน้ำจะต้อง อาราธนาสี่ลห้า พระให้สี่ลห้าและเทศน์อุบครุต แล้วโยนหินขึ้นครั้งละ 1 ก้อน พร้อมกับร้อง ไซโยสลับกัน 3 ครั้ง หลังจากนั้นทุกคนจึงตักน้ำเพื่อนำมาใส่รองดินและห่อด้วยใบบัวมัด ห้อยบนเสาลาวัด แล้วจึงจุดรูปเทียนไว้ 4 มุมรอบร่องน้ำและใบบัวห่อน้ำ หลังจากนั้นทำพิธี สวด 6 หรือ 3 กษัตริย์ และเทศน์ 13 กัณฑ์เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีการทำบุญมหาชาติ เชื่อว่าเมื่อทำแล้วจะทำให้ฝนฟ้าตกต้อง ตามฤดูกาล จึงทำที่ชาวบ้านทำบุญมหาชาติร่วมกันทุกปี

2. ความเชื่อในการแห่นางแมว ไร่ทั้งแมวตัวผู้และแมวตัวเมีย เดิมชาวบ้านเชื่อว่าถ้ามีการแห่นางแมวแล้วจะทำให้ฝนตก พิธีแห่การแห่นั้นจะจับแมวใส่ข้อง แล้วทำมีคานหามไปตามบ้านต่าง ๆ แต่ละบ้านจะตักน้ำรดหัวแมวจนเปียกปอน บางตัวตาย ขณะที่แห่ก็มี จะเริ่มแห่ช่วงสงกรานต์ต่อเนื่องถึงฤดูฝน โดยมีเนื้อเพลงร้องขณะแห่ดังนี้

'นางแมวเอ๋ยขอฟ้า ขอฝน ขอน้ำมนต์รดหัวแมวบ้าง บ่ได้คำจ้าง
คู่ช้อยป่หนี เอามาดี (เอามาเถอะ) ศรีราชาเจ้า จิได้ไปหลายเดือน
ฝนเอ๋ยตกลงมา ฝนตกลงมา.'

หรือ 'นางแมวเอ๋ย ขอเบ็ดขอไถ ขอป่ได้ ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์
รดหัวแมวบ้าง บ่ได้คำจ้างคู่ช้อยป่หนี เอามาดี ศรีราชาเจ้า จิได้ไป
หลายเดือน ฝนเอ๋ยตกลงมา ฝนตกลงมา.'

3. ความเชื่อและประเพณีการทำบุญวงสรวงหลักบ้าน (ปู่ตา) ชุมชนจะทำบุญวงสรวงและเลี้ยงพระบริเวณที่ตั้งหลักบ้านทุกปี ในวันข้างขึ้นเดือน 6 ตรงกับวันพุธ พิธีแห่การวงสรวง มีเหล้าไห ไก่หลายตัวไปเลี้ยง แล้วถวายอาหารจิ้งห้นพระสงฆ์ หลังจากนั้นชาวบ้านนำอาหารที่เหลือจากการเลี้ยงปู่ตาและถวายพระมากินกันต่ออย่างสนุกสนาน ความเชื่อในการเลี้ยงหลักบ้านเพื่อให้ปู่ตาคู่มครองหมู่บ้าน บ้านคาลาให้ฝนตกลงมาอย่างสม่ำเสมอ ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข มีหน้าฟ้าใหม่จะได้เห็นเหล่าไท

ไว้หลายตัวมาเลี้ยงใหม่ รอยมีพ่อจ๋าเป็นสื่อกลางระหว่างชาวบ้านกับบุคลากรทางการบอกกล่าวให้ดูแลรักษาลูกบ้าน และในเวลาปกติจะมีชาวบ้านไปบน เช่น บนว่าถ้าได้ไปทำงานทุกวัน ออกกลางจะนม้าช้างมาถวาย พ่อจ๋าก็จะทำหน้าที่สื่อกลางทั้งตอนบนและตอนถวาย

4. ความเชื่อและประเพณีการทำบุญข้าวสาก ซึ่งจะทำในเดือน 10 ของทุกปี ข้าวสากประกอบด้วย ขม (ทำจากข้าวตอกคลุกกับมะพร้าว ถั่วลิสงคั่ว งาคั่ว น้ำตาล หรือน้ำอ้อย) หนากมูล บุหรี่ รูปเทียน หลังจากนำข้าวสากไปทำพิธีสวดตามพิธีทางศาสนาแล้ว ชาวบ้านทุกคนรอบครัวจะนำข้าวสากไปทิ้งไว้ข้างนา (ตามันบริเวณแปลงนาแปลงใดแปลงหนึ่งของตนเอง) เพื่อให้มีน้ำไหลเข้าสู่นาดัวเองอย่างเพียงพอและให้ข้าวงาม

จากความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับน้ำของชุมชนทั้ง 4 ความเชื่อ ปัจจุบันความเชื่อและประเพณีการแห่นางแมวได้สูญหายจากชุมชนประมาณ 20 ปีมาแล้ว ส่วนความเชื่อและประเพณีในการทำบุญมหาชาติ เวชสันดรชาดก การทำบุญวงสว่างหลักบ้าน และการทำบุญข้าวสาก ชุมชนได้มีการปฏิบัติสม่ำเสมอทุกปีไม่สามารถจัดลำดับได้ว่า ความเชื่อใดมีผลต่อการจัดนี้มากกว่ากัน ถือว่าทุกความเชื่อมีความสำคัญต่อชุมชน ทำให้สมาชิกผู้ใช้น้ำเกรงกลัวต่อบาปจะต้องแบ่งปันน้ำไม่ทำลายระบบการจัดการน้ำ

ลักษณะของครอบครัวและเครือญาติ ในอดีตตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนจำนวนครอบครัวมีไม่มากนัก และได้ขยายด้วยการแยกครอบครัวมากขึ้นเรื่อย ๆ จนปัจจุบัน ถ้า "บ้านผาสูกพัฒนา"* ไม่ขอแยกหมู่บ้านจำนวนครอบครัวก็จะมีประมาณ 160 ครอบครัว การแยกชุมชนทำให้ขนาดของชุมชนเล็กลง จึงทำให้จำนวนครอบครัวของ "บ้านผาสูก"* เหลือ 90 ครอบครัว ปัจจุบันในชุมชนมีจำนวนครอบครัวขยาย ซึ่งมีตายายอยู่ร่วมด้วย 40 ครอบครัว และมีครอบครัวขยายมีปู่ ย่า ลูกชาย ลูกสะใภ้ และหลานอาศัยอยู่ร่วมกันจำนวน 5 ครอบครัว ส่วนอีก 45 ครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก แต่จะตั้งบ้านเรือนใกล้กันในบริเวณเดียวกับตายาย ปู่ย่า นอกจากการแบ่งที่ดินให้ลูกบ้านเรือนติดกันแล้ว

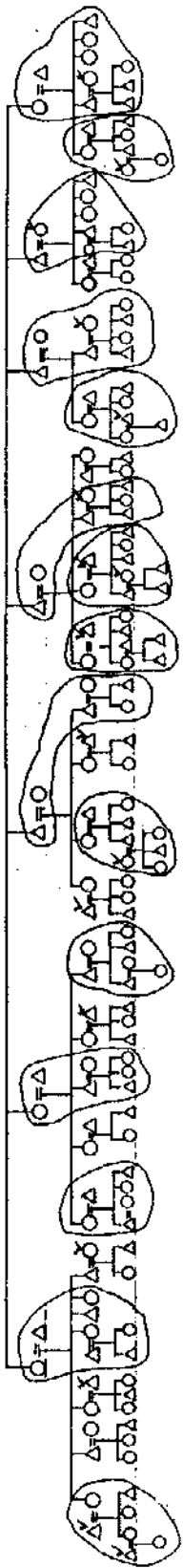
ร่นาของลูกพ่อแม่เดี่ยวหรือญาติพี่น้องก็ถูกแบ่งให้ลูกหลานจากแปลงใหญ่แปลงเดียวกัน จึงทำให้พื้นที่ทำกินอยู่ติดกันด้วย

จากลักษณะขนาดครอบครัวดังกล่าว มีจำนวนผู้สูงอายุอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีจำนวนประมาณ 60 คน การมีผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจำนวนหนึ่ง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเครือญาติมีความผูกพันกันมากกว่าครอบครัวเดี่ยว เพราะคนเฒ่าคนแก่มีหน้าที่ดูแลและเป็นพี่ปรึกษา รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการสร้างความสัมพันธ์โยงใยระหว่างคนเฒ่าคนแก่คนอื่น ๆ และลูกหลาน ครอบครัวขยายในชุมชน เป็นการแต่งลูกเขยเข้าบ้าน แต่นับถือญาติทั้งสองฝ่ายอย่างเท่าเทียม กรณีแต่งลูกสะใภ้เข้าบ้านเป็นกรณีพิเศษคือ ไม่มีลูกสาว ลูกสาวไปอยู่ที่อื่น เป็นต้น อดความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเครือญาติในชุมชน มีตระกูลใหญ่ ๆ เพียง 4 ตระกูล แต่ละตระกูลยังมีความสัมพันธ์ด้วยการเกี่ยวคองกันเองภายในชุมชนอีกด้วย ดังนั้นความเป็นญาติพี่น้องนอกจากทางสายเลือดแล้วยังเป็นญาติด้วยการเกี่ยวคองกัน ทำให้ในชุมชนเป็นญาติกันทั้งหมด ซึ่งมีลักษณะแผนภูมิเครือญาติดังที่แสดงไว้ในหน้า 34

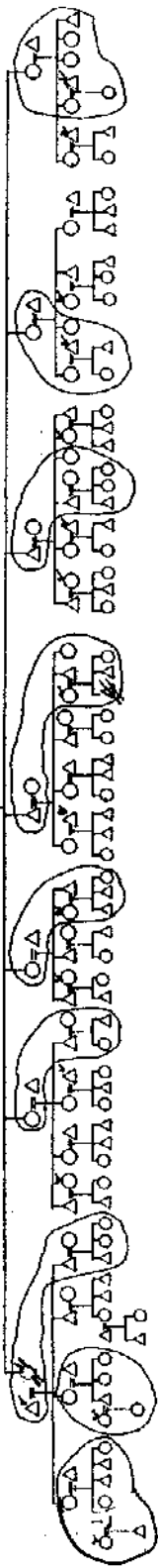
ลักษณะการสื่อสาร เดิมการคมนาคมระหว่างชุมชนกับภายนอก มีการติดต่อด้วยการเดินเท้าหรือใช้เกวียนในการเดินทางไปนอกชุมชน ต่อมาปี พ.ศ. 2500 ด้มีการตัดถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ทำให้การติดต่อสื่อสารกับภายนอกสะดวกสบายขึ้น ด้รับข่าวสารมากกว่าเดิม ต่อมาในปี พ.ศ. 2524 ไฟฟ้าเข้าถึงชุมชนยิ่งทำให้ระบบการสื่อสารระหว่างชุมชนกับภายนอกใกล้ชิดกันมากขึ้น ชาวบ้านสามารถรู้ข่าวสารที่เสนอออกมาพร้อมกับชาวกรุงเทพฯ

เดิมการสื่อสารภายในหมู่บ้าน เป็นการสื่อสารโดยการใช้ปากต่อปากออกกล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นข่าวสาร ปัจจุบันการสื่อสารด้วยปากต่อปากยังเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน นอกจากนั้นชุมชนมีหอกระจายข่าวประจำ มีผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ในการประกาศข่าวสารสำคัญจากราชการ ข่าวสำคัญจากแหล่งต่าง ๆ แล้วแต่จะมีคราบบ้างว่าผู้ใหญ่บ้านช่วยประกาศให้

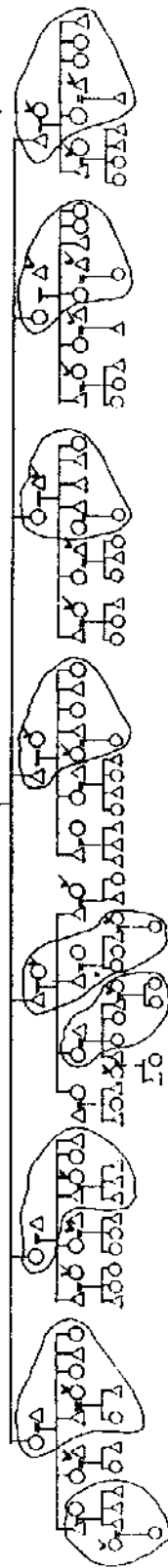
แผนที่ 1

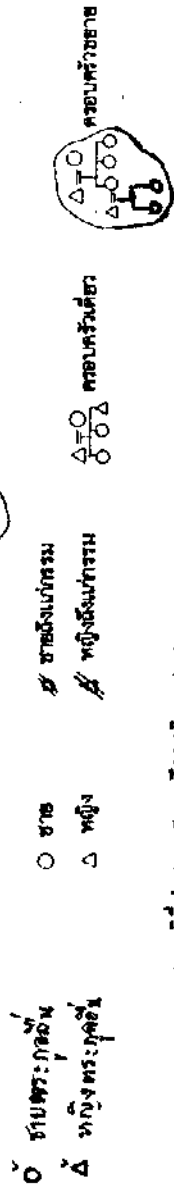
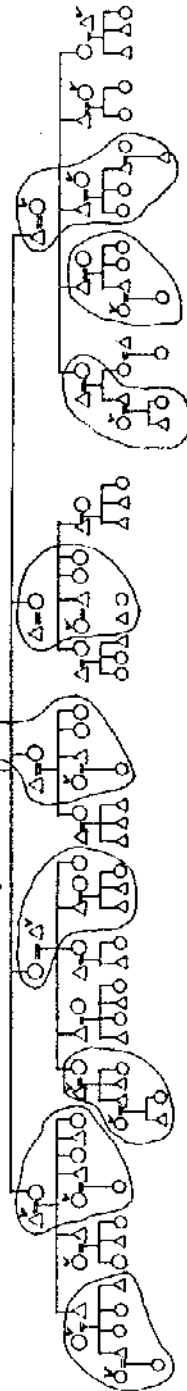
แผนที่ 2

แผนที่ 3

แผนที่ 4

แผนที่ 4 : แสดงพื้นที่ของชุมชน

แผนภูมิ 1 เครื่องมือของชุมชน

ลักษณะเศรษฐกิจ ทางด้านเศรษฐกิจ ในอดีตแต่ละครอบครัวมีที่ทำกินครอบครัว ละไม่เกิน 15 ไร่ และเป็นพื้นนาเป็นส่วนมาก นอกนั้นจะเป็นที่สวนสำหรับปลูกฝ้าย ทำสวน หม่อนสำหรับเลี้ยงไหมเพื่อถักทอเครื่องนุ่งห่มภายในครอบครัว หรือเป็นที่สวนสำหรับปลูกพืช ผักสวนครัวและปลูกอ้อยไว้หั่นน้ำอ้อยบริโภคภายในครอบครัว และแลกเปลี่ยนผลผลิตอื่น ๆ จากเพื่อนบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ในระยะต่อมาจำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากร เพิ่มขึ้นจึงมีการจับจองที่ทำกินและบุกเบิกไร่นาเพิ่มมากขึ้น มีการซื้อขายผลผลิตกับระบบตลาด โดยประมาณ 40-50 ปีมาแล้วนั้น ชาวบ้านเริ่มซื้อขายผลผลิตต่าง ๆ ที่เหลือจากการเก็บ ไร่บริโภคในครอบครัว โดยในปัจจุบันชุมชนประกอบด้วยอาชีพหลัก ๆ ดังนี้

ทำนา ส่วนมากชาวบ้านนิยมทำนาข้าวเหนียว เพราะชาวบ้านบริโภค ข้าวเหนียวเป็นหลัก เดิมนั้นชาวบ้านปลูกข้าวด้วยพื้นที่ไม่กี่ไร่ และได้เพิ่มจำนวนพื้นที่ด้วยการบุกเบิกขยายพื้นที่ทำกินผลผลิตเพิ่มขึ้น มีข้าวเหลือบริโภคภายในครอบครัว ประกอบกับ ประมาณ 40 ปีมาแล้ว ที่อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมามีโรงสีรับซื้อข้าว ชาวบ้าน ครอบครัวที่มีข้าวเหลือบริโภคนำมา จึงใช้วัวเทียมเกวียนบรรทุกข้าวไปขายปีละเที่ยว ๆ ละ 3-4 กระสอบ ๆ ละ 4 บาท ใช้เวลาเดินทางไป-กลับ 1 คืน ในระยะต่อมาอำเภอเมือง ขัยภูมิเริ่มมีโรงสีและเริ่มมีการตัดถนนมิตรภาพสายรังระหว่างชุมชนกับตลาดประมาณ 20 ปี มาแล้ว ทำให้การนำข้าวไปขายตลาดสะดวกขึ้น

ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้า ชาวบ้านได้เลี้ยงไหมมาตั้งแต่ดั้งเดิมจนถึง ปัจจุบัน เลี้ยงไหมสำหรับทอผ้าใช้ในครอบครัว เริ่มทอผ้าขายและขายเส้นไหมในระยะ 40 ปีมาแล้ว เหตุผลที่ทำกินที่ผ้าไหมและเส้นไหมขายได้ดี เกิดจากระบบตลาดนอกชุมชนมี ความต้องการผ้าไหมและเส้นไหมจำนวนมากเป็นลำดับ จึงทำให้ชาวบ้านปลูกหม่อนเลี้ยง ไหมเพิ่มขึ้น และในปี 2526 เจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้ามาส่งเสริมชาวบ้านให้ปลูกหม่อนเลี้ยง ไหมตามหลักวิชาการผสมผสานกับประสบการณ์ของชาวบ้าน โดยมีโรงเลี้ยงไหมทำให้เป็น ตัวอย่าง 2 โรง ในปีถัดมาชาวบ้านได้สร้างโรงเลี้ยงไหมส่วนตัวเกือบทุกครอบครัว และ แบ่งพื้นที่ตามหัวไร่ปลายนาไว้ปลูกหม่อน โดยได้เลี้ยงไหมหมุนเวียนตลอดปีซึ่งมีรายได้ปีหนึ่ง

เฉลี่ยได้ประมาณ 8,000-10,000 บาทต่อครอบครัว และในปี 2535 กลุ่มผู้เลี้ยงไหมได้
รับการฝึกอบรมส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่ศูนย์เลี้ยงไหม จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 30
คน เป็นผู้หญิงทั้งสิ้น

การปลูกถั่วลิสง เริ่มปลูกเมื่อประมาณ 13 ปีมาแล้ว ทุกครอบครัวจะปลูก
ถั่วลิสงเพื่อขาย โดยจะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน และมีชาวบ้านเป็นพ่อค้ารับซื้อจาก
ชาวบ้าน แต่ละครอบครัวจะปลูกถั่วลิสงในฤดูแล้งประมาณ 2-10 ไร่ และมีรายได้หัก
ค่าใช้จ่ายแล้วปีละประมาณ 5,000-20,000 บาท และปลูกในฤดูฝนสำหรับทำพันธุ์ครอบครัว
ละประมาณ 1-4 งาน

ในด้านการซื้อขายของชุมชนเดิมเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่าง ๆ ในระยะ
ประมาณ 40 ปีมาแล้ว ชาวบ้านเริ่มซื้อและขายเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งปัจจุบันทั้งหมู่บ้าน 63
ครอบครัวมีโทรทัศน์ 21 ครอบครัว มีรถจักรยานยนต์ 31 คัน รถโดยสาร 2 คัน รถบรรทุก
2 คัน รถตุ๊ก ๆ 3 คัน รถโขนนาเดินตาม 43 คัน ปิคอัพ 1 คัน สามล้อเครื่อง 1 คัน มีวัว
21 ครอบครัว และอีก 7 ครอบครัวมีควาย เพราะมีจจุบันชาวบ้านไม่นิยมใช้ควายไถนา
และที่เลี้ยงวัวมากเพราะประมาณ 4 ปีมาแล้ววัวราคาดี และได้มีมูลวัวทำปุ๋ยคอกสำหรับ
ปลูกหม่อน

การผลิตของชาวบ้านดั้งเดิม ชาวบ้านใช้แรงงานคน ไม่ว่าจะเกี่ยวข้าว นวด
ข้าว ทำระหัดควีน้ำและทำราวระหัด หรือกิจกรรมอื่น ๆ และใช้แรงงานควายในการไถ
ไร่ นา ใช้วัวเทียมเกวียนในการบรรทุกข้าวของ ชาวบ้านได้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนมาใช้
รถไถแทนควาย ใช้การจ้างแรงงานปัจจุบัน ค่าจ้างคานา เกี่ยวข้าววันละ 50 บาทต่อวัน
ค่าจ้างไถนาไร่ละ 100 บาท นอกจากนี้ชาวบ้านจำนวน 43 คน ได้ออกไปรับจ้างแรงงาน
นอกพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ เช่น ทำงานโรงงานหินอ่อนที่จังหวัดสระบุรี ทำงานโรงงาน
อุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพมหานคร และทำงานในต่างประเทศ 6 คน และไปทำงาน
นอกหมู่บ้านแบบเข้าไปเป็นกัลبانตลาจจังหวัดชัยภูมิ 6 คน นอกนั้นเป็นการรับจ้างภายใน
หมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น คานา เกี่ยวข้าว รายได้จากการรับจ้างแรงงานนอก

หมู่บ้าน ชาวบ้านได้นำกลับมาจับจ่ายซื้อเครื่องมือทำนาเช่น รถไถนาเดินตาม ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม เป็นต้น นอกจากนี้รายได้จากการรับจ้างแรงงานถูกนำมาซ่อมแซมบ้านเรือนและปลูกบ้านหลังใหม่หลายหลัง

ในด้านการถือครองสิทธิในที่ดินของชุมชน มีการถือครองระหว่าง 2-50 ไร่ โดยมีครอบครัวถือครอง 2 ไร่ จำนวน 2 ครอบครัว และ 50 ไร่ จำนวน 1 ครอบครัว ส่วนมากจะถือครองเฉลี่ยประมาณ 15-20 ไร่ และไม่มีครอบครัวใดเลยที่ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง

ส่วนทางด้านหนี้สินนั้น ชาวบ้านในชุมชนประมาณ 72 ครอบครัว (ร้อยละ 80) เป็นสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรเพื่อกู้เงินเข้าซื้อรถไถนาแบบเดินตาม ซ็อบบี้ เป็นต้น นอกจากนี้มีครอบครัวกู้เงินนอกระบบประมาณ 6 ครอบครัว

วิถีชีวิตในการผลิตของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถนำมาประมวลเป็นวัฏจักรกิจกรรมการผลิตในรอบปีได้ดังในแผนภาพที่ 3 ในภาคผนวก ก-3

จากวัฏจักรกิจกรรมการผลิตในรอบ 1 ปี กิจกรรมการผลิตที่เป็นผลผลิตที่นำรายได้หลักให้กับชาวบ้าน คือ ผลผลิตจาก ข้าว หนม และถั่วลิสง โดยข้าวนั้น ส่วนมากชาวบ้านจะทยอยขายในช่วงที่จำเป็น โดยขายครั้งละประมาณ 2-4 กระสอบ ถั่วลิสงขายทันทีเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ และหนมจะขายเกือบตลอดทั้งปีเพราะเลี้ยงตลอดปี เมื่อเปรียบเทียบค่าลงทุนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ การลงทุนทำนาของชาวบ้านจะสูงกว่าการปลูกถั่วลิสงและเลี้ยงหนม แต่เนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักและการทำนาเป็นอาชีพดั้งเดิม จึงทำให้ชาวบ้านนิยมใช้พื้นที่ส่วนมากปลูกข้าวและทำนาเป็นหลัก แต่ปัจจุบันชาวบ้านมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงมาทำนาหว่านมากขึ้น ซึ่งประหยัดค่าใช้จ่ายไปกว่าครึ่งของนาข้าว

กิจกรรมการผลิตชนิดอื่น ๆ เช่น การปลูกพริก มะเขือ ถั่วฝักยาว ผักต่าง ๆ เป็นต้น ชาวบ้านจะเน้นปลูกเพื่อบริโภคในครอบครัว มีประมาณ 10 ครัวเรือนที่ปลูกขายในฤดูแล้งโดยเฉพาะครอบครัวที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำสปริงเกลอร์ และการดูแลต้นหม่อนเป็นกิจกรรมที่จะขาดตลอดปี แต่ใช้เวลาตอนเช้าหรือตอนบ่ายในการเก็บใบขายทำปุ๋ยใส่ไร่หรือรวมทั้งเลี้ยงตัวไหมควบคู่ไป โดยยึดความอุดมสมบูรณ์ของใบหม่อนเป็นหลัก

จากกิจกรรมการผลิตในรอบปีประกอบกับการถือครองที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วแตกต่างกันมาก กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีรายได้ต่อปีเฉลี่ยต่ำสุดประมาณ 5,000-10,000 บาท ครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยต่อปีสูงสุดประมาณ 50,000-60,000 บาท ซึ่งรายได้ส่วนหนึ่งชาวบ้านนำไปใช้หนี้ด้วยการตัดดอกเบี้ยหรือคืนต้นทุน รวมทั้งนำไปหมุนเวียนลงทุนทำกิจกรรมการผลิตในรอบปีต่อไป ซึ่งได้สรุปจำนวนครัวเรือนตามลักษณะการถือครองและจำนวนครัวเรือน ตามลักษณะรายได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 จำนวนครัวเรือน จำนวนตามลักษณะอาชีพ

อาชีพ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ*
ทากา	90	100.00
ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม	90	100.00
ปลูกถั่วลิสง	90	100.00
เลี้ยงวัว	21	23.33
มีรถวิ่งรับจ้าง** (ถือ สามล้อเครื่อง)	8	8.88
รับจ้างทำงานในเมืองชัยภูมิ	6	6.66
รับจ้างนอกพื้นที่ชัยภูมิ	43	47.77
รับจ้างงานต่างประเทศ	6	6.66
ขายของชำ	3	3.33
รับราชการ	4	4.44
มีโรงสี ***	3	3.33
เป็นพ่อค้าคนกลาง	1	1.11

หมายเหตุ * ประกอบอาชีพหลายอาชีพ จึงทำให้ตอบได้หลายคำตอบ

** วิ่งรับจ้างเอง ทั้งรับเหมาและวิ่งโดยสารด้วยการจัดคิว

*** ดำเนินการเอง

ตารางที่ 3 จำนวนครัวเรือน จำนวนตามรายได้ (เดือนสิงหาคม 2535)

ช่วงของรายได้ (บาท) ต่อปี	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
5,000 - 9,999	8	8.89
10,000 - 19,999	16	17.78
20,000 - 29,999	32	35.56
30,000 - 39,999	19	21.11
40,000 - 49,999	9	10.00
50,000 - 59,999	4	4.44
60,000 ขึ้นไป	2	2.22
รวม	90	100.00

ปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการผลิตดังกล่าวของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ ปริมาณน้ำจากแหล่งน้ำสำคัญของชุมชนและวิธีการจัดการน้ำ เพื่อนำน้ำมาใช้ประโยชน์ในการผลิต โดยมีแหล่งน้ำและการจัดการน้ำดังนี้

1. แหล่งน้ำสำคัญ

1.1 "ลานน้ำสี่สุก"* ตั้งอยู่ที่ตะวันตกของชุมชน มีแหล่งกำเนิดน้ำอยู่ที่ "ภูสี่สุก"* ห่างจากที่ตั้งชุมชนไปทางทิศเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร ไหลผ่านพื้นที่หลายตำบลในเขตอำเภอเมืองชัยภูมิ และไหลผ่านพื้นที่ทำกินของชาว "บ้านผาสูก"* มีความยาวประมาณ 10 กิโลเมตร

1.2 "หนองแขง"* สาธารณประโยชน์ เดิม "หนองแขง"* เป็นหนอง
ธรรมชาติ ได้รับการจับจองและครอบครองเป็นที่ทำกินส่วนบุคคลจากชาว "บ้านเมืองชัย"*
และประมาณ 25 ปีมาแล้ว ผู้ใหญ่บ้านวนสมัยนั้น และชาว "บ้านมาสุก"* ได้ขอ "หนอง
แขง"* ให้เป็นสาธารณประโยชน์ แต่ชาวบ้านเมืองชัยผู้ที่ครอบครองไม่ยินยอม ชาว "บ้าน
มาสุก"* พยายามจะเข้าครอบครอง เจ้าของจึงได้ฟ้องร้องฐานบุกรุกที่ดินส่วนบุคคล แต่
ศาลตัดสินให้ "หนองแขง"* เป็นหนองสาธารณประโยชน์ให้ใช้ร่วมกันจนกระทั่งปัจจุบัน
"หนองแขง"* มีเนื้อที่ประมาณ 29 ไร่ ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตก ตรงกลางระหว่างหมู่บ้านกับ
"ลาน้ำสีสุก" "หนองแขง"* มีลักษณะเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ ในฤดูฝนหรือช่วงที่มีน้ำหลาก
น้ำจาก "หนองแขง"* ซึ่งรับน้ำมาจาก "ลาน้ำสีสุก"* เป็นส่วนน้ำไหลบ่าออกได้ 2 ด้านคือ
ด้านทิศใต้และทิศเหนือ ต่อมาในปี พ.ศ. 2534 "หนองแขง"* ได้รับงบประมาณจากศูนย์
พัฒนาการเกษตรเคลื่อนที่กรมชลประทานเพื่อขุดลอก มีลักษณะเป็นสระน้ำมีคันดินล้อมรอบทั้ง
สี่ด้าน โดยด้านที่ติดกับ "ลาน้ำสีสุก"* ขุดคลองเชื่อมระบายน้ำจากฝายน้ำล้นให้เข้ามาสู่
"หนองแขง"* เพื่อระบายต่อไปยังพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

1.3 "ลาห้วยขนาด"* ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของชุมชน เป็นลาห้วยขนาดเล็ก
มีต้นกำเนิดจาก "ภูสีสุก"* เช่นเดียวกับ "ลาน้ำสีสุก"* แต่คนและแห่ง "ลาห้วยขนาด"* มี
สภาพคล้ายลาน้ำเมืองหรือคลองสายใหญ่ ลักษณะดินเป็นดินเหนียวกว่าดินใน "ลาน้ำสีสุก"*
ส่วนสภาพป่ามีเหลือแต่ป่าไม้ที่ชาวบ้านปลูกตามริมฝั่งลาห้วยเพื่อยึดมาทำฟืนลาห้วยทรุด การ
ไหลของน้ำในลาห้วยไหลแยกเป็นสองสายมาแต่ดั้งเดิม และชาวบ้านได้บุกเบิกที่ทำกินรอบ ๆ
ลาห้วย

2. การจัดการแหล่งน้ำ มีขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

2.1 การจัดการน้ำในแปลงนา เป็นการจัดการที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมจนถึง
ปัจจุบันด้วยการปักคันคู (คันนา) แต่ละรายแบ่งแปลงนาแปลงใหญ่ของตนเองตามที่ถือครอง
ออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อยตามลักษณะความลาดเอียงของพื้นที่แปลงใหญ่เพื่อกันน้ำและเปิด
ช่อง (ทางน้ำ) ระบายน้ำในแปลงเล็กแปลงน้อยได้อย่างทั่วถึงให้ครบแปลงใหญ่ในแต่ละราย

แล้วจึงปล่อยน้ำให้ไหลไปสู่อุปกรณ์แปลงนาของรายที่อยู่ข้างเคียง กล่าวคือ แปลงนาแปลงแรกที่อยู่ติดคลอง ลำน้ำ หรือเครื่องสูบน้ำสามารถระบายน้ำเข้าแปลงนาตนเองครบทุกแปลงแล้ว จึงปล่อยน้ำไหลผ่านไปสู่อุปกรณ์แปลงนาของรายข้างเคียง บางแปลงยกคันคูน้ำมีลักษณะ เป็นเหมืองเล็ก ๆ เชื่อมระหว่างแปลงใหญ่ของแต่ละราย

2.2 การจัดการน้ำด้วยระหัดวิดน้ำเป็นการจัดการน้ำใน "ลำน้ำสีสุก"* ระหัดวิดน้ำเป็นเทคโนโลยีที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน โดยมีการสร้างระหัดด้วยไม้ทั้งตัว (รายละเอียดคุณสมบัติที่ 4 ในภาคผนวก ก-4) ถือเป็นมรดกตกทอดชนิดหนึ่งที่ถูกหลงลืมหรือได้รับพร้อมกันมาแปลงที่มีระหัดตั้งอยู่ดั้งเดิม การส่งน้ำจาก "ลำน้ำสีสุก"* ไปสู่อุปกรณ์แปลงนาจึงเป็นการส่งน้ำเฉพาะแปลงนาที่มีระหัดและส่งน้ำเพื่อแม่ถึงแปลงนาของญาติพี่น้องข้างเคียงด้วย

ในอดีตถือว่าระหัดเป็นประโยชน์หรือปัจจัยการผลิตที่ลงทุนน้อย แต่คุ้มค่ามากการทหาระหัดทำให้ชุมชนมีกิจกรรมต่อเนื่องร่วมกันหลายอย่าง ทั้งในด้านอาชีพ การพึ่งพา ปัจจุบันระหัดก็ถือเป็นประโยชน์สำคัญเช่นกัน สำหรับชาวนาที่มีแปลงนาห่างไกลจากการจัดการน้ำในระบบคลองส่งน้ำหรือระบบอื่น ๆ เพราะระหัดได้ทำหน้าที่ส่งน้ำเสริมเครื่องสูบน้ำได้ตลอดคาบฤดูทวนาหรือฤดูฝน แต่ปัจจุบันชาวนาที่มีนาะหัดต้องติดตั้งเครื่องสูบน้ำคู่กับระหัดเพื่อสูบน้ำเข้าแปลงนา ระหัดจึงกลายเป็นเครื่องส่งน้ำเสริมเครื่องสูบน้ำ และในชุมชน "บ้านผาสุก"* มีระหัดใช้ประโยชน์ได้เพียง 10 ตัว จาก 30 ตัวที่มีมาตั้งแต่อดีต โดยระหัดตัวที่อยู่ใกล้หน้าผาไม่หมุนเพราะผายยกระดับน้ำที่สูงขึ้นอยู่ในระดับเดียวกัน ทำให้สภาพน้ำนิ่งไหลช้าไม่สามารถเป็นแรงผลักดันระหัดได้ ส่วนระหัดตัวที่อยู่ท้ายผาไม่มีโอกาสเช่นกัน เพราะปริมาณน้ำในลำน้ำมีน้อยมาก (จุดที่ตั้งระหัดตัวที่ถูกเรือและตัวที่ใช้ประโยชน์ได้ในแผนภาพที่ 6 ใน ภาคผนวก ก-6)

2.3 การจัดการน้ำด้วยผายดิน เป็นการจัดการน้ำใน "ลำห้วยนาค"* ด้วยการสร้างผายดินมาตั้งแต่ดั้งเดิมเพราะลำห้วยมีลักษณะแคบและไม่ลึกมาก ปัจจุบันสภาพลำห้วยมีลักษณะคล้ายลำเหมืองของทางภาคเหนือ แต่ไม่ลึกมากนัก (ผู้วิจัย)

การสร้างฝายดินเป็นการรวมกลุ่มเจ้าของนาที่อยู่ใกล้กันทั้งสองฝั่งลำ
ห้วย รวมกลุ่มละประมาณ 5-10 ครอบครัว ร่วมกันสร้างฝายดินเปิดกันลำห้วยเป็นตอน ๆ
ตามลักษณะความเหมาะสมในแต่ละจุด วิธีการสร้างร่วมกันจุดดินมาถมและอัดที่แน่นด้วย
แรงคน และเปิดช่องระบายน้ำตามตำแหน่งที่เหมาะสม เติมช่องระบายน้ำเข้าไว้ที่มีพรงทำ
ช่องระบายน้ำ แต่ปัจจุบันใช้ท่อคอนกรีต ในด้านค่าใช้จ่ายหรือแรงงานในการสร้างฝายแต่ละ
ลูกจะเฉลี่ยค่าใช้จ่ายหรือวัสดุอื่น ๆ เช่น ท่อ กระสอบ ไม้ หรือแรงงาน เท่า ๆ กัน
(ฝายแต่ละลูกจะมีค่าใช้จ่ายประมาณ 1,000 - 5,000 บาท) ในด้านการจัดการสร้าง
ฝายแต่ละตัวจะมีหัวหน้าเป็นผู้นำประสานงานและดำเนินการสร้างและซ่อมแซมทุกกระยะที่ฝาย
ชำรุด ซึ่งปีหนึ่งจะชำรุดหลายครั้งหรือแล้วแต่กรณี หรือใครที่เห็นฝายชำรุดก็จะบอกต่อ ๆ
กัน ให้กลุ่มฝายนั้นออกไปซ่อม เพราะจะกระทบต่อฝายตัวที่อยู่ใกล้เคียง ส่วนการจัดการ
น้ำที่เข้าสู่แปลงนา นั้น ใช้วิธีเปิดช่องระบายน้ำด้วยดิน พางข้าว หรืออื่น ๆ ในระดับสูง
เพื่อน้ำจะได้ไหลเข้าสู่ท่อที่ฝังอยู่หน้าฝายบริเวณแปลงนาของกลุ่มเจ้าของฝาย โดยถ้ามีน้ำ
ปริมาณมากเพียงพอที่จะปล่อยให้น้ำไหลเข้าท่อสู่แปลงนาพร้อมกันทุกรายหรือที่รายก็ได้เท่าที่
ต้องการ แต่ถ้าปริมาณน้ำน้อยจะต้องจัดลำดับให้ตามความจำเป็นก่อนหลัง และฝายดินในแต่ละ
กลุ่มจะมีชื่อเรียกตามชื่อบุคคลและสถานที่ ใน "ลำห้วยนาค"* มีฝายดินของกลุ่มชาวบ้าน
"บ้านผาสุก"* ร่วมสร้างและใช้ประโยชน์มี 10 ตัว (ดูจุดที่ตั้งฝายดินตามแผนที่ 6 ใน
ภาคผนวก ก-6)

2.4 การจัดการน้ำด้วยโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* เป็นโครงการ
ก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็กประเภทฝาย และได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเสริมการนา หรือ
เพาะปลูกอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ก่อสร้างใน "ลำน้ำสีสุก"* ในปีงบประมาณ 2528 (สร้าง
เสร็จวันที่ 31 สิงหาคม 2528) ด้วยราคาก่อสร้าง 2,211,000 ล้านบาท ควบคุมการก่อสร้าง
โดยโครงการชลประทานชัยภูมิ สำนักงานชลประทานที่ 6 ซึ่งลักษณะแหล่งน้ำเป็น
ฝายหินก่อ (C-HUTE SPIUWAY) มีคันทาบดินลำน้ำทั้งสองฝั่งยาว 25 เมตร กว้าง 3
เมตร สูงสุด 5.10 เมตร โดยฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของทาบดินเมื่ออาคารท่อระบายน้ำมากลดลง

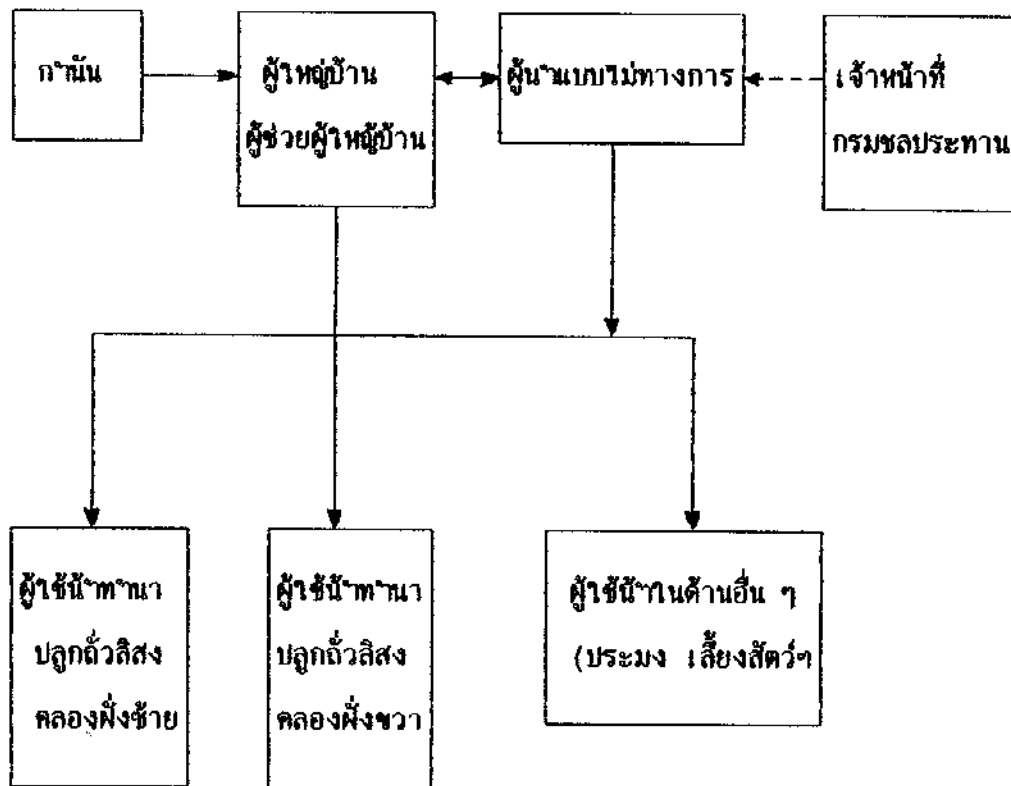
(การเรียกฝังชาย-ชวาอีกหลักด้วยการหันหน้าตามน้ำไหล สามารถแยกได้ว่าฝั่งไหนชายฝั่งไหนชาย) นอกจากนี้แหล่งน้ำมีพื้นที่รับน้ำฝนประมาณ 527 ตารางกิโลเมตร และมีพื้นที่รับประโยชน์ประมาณ 1,500 ไร่

การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนโดยประชาชนและองค์กรประชาชน

หลักการสำคัญของการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน มีเป้าหมายมุ่งเน้น 2 ประการคือ ประการที่ 1 เน้นให้ประชาชนและองค์กรประชาชนสามารถดำเนินการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กในชุมชนของตนเองด้วยกระบวนการต่าง ๆ ไร่ที่ประสบผลสำเร็จ ประการที่สอง เพื่อเสริมสร้างสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน ด้วยการมุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเพิ่มผลผลิตและสร้างความพึงพอใจให้กับสมาชิกผู้ใช้น้ำ จากการศึกษาการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนในโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสูก"* พบว่าโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสูก"* ดำเนินการจัดการด้วยการกระทำที่อย่างสม่ำเสมอของประชาชนและองค์กรประชาชนด้วยกระบวนการบริหารโครงการ ในหลักการในการจัดการน้ำได้บรรลุเป้าหมาย คือสามารถเสริมสร้างสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน "บ้านผาสูก"* ดังรายละเอียดต่อไปนี้

จากเป้าหมายที่เน้นให้ประชาชนและองค์กรประชาชนสามารถดำเนินการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กในชุมชนของตนเองด้วยกระบวนการต่าง ๆ ไร่ที่ประสบผลสำเร็จ พบว่าประชาชนและองค์กรประชาชนได้ร่วมกันจัดการแหล่งน้ำ บรรลุเป้าหมายด้วยการสนับสนุนจากองค์กรของรัฐ ซึ่งในการจัดการแหล่งน้ำของประชาชนและองค์กรประชาชน สามารถแบ่งการจัดการแหล่งน้ำของชุมชนออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเป็นการจัดการโดยผู้นำท้องถิ่น คือ ผู้นำแบบทางการ ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำแบบไม่เป็นที่ทางการ 2 คน ซึ่งเป็นชาวบ้าน "เมืองชัย"* (หมู่บ้านโกสือเคียง) ต่อมาได้รับการเลือกเป็นประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำและผู้ดูแลคลองฝังชวา พร้อมทั้งได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน ส่วนกิจกรรมที่ได้ร่วมกันจัดการประกอบด้วย ขั้นตอนการวางแผนจัดการแหล่ง

นี้ตั้งแต่การพิจารณาโครงการ การขอโครงการ และการวางแผนเพื่อใช้ประโยชน์ รวมทั้งจัดการในขั้นตอนการดำเนินการตั้งแต่การสำรวจ การออกแบบ การก่อสร้าง การตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ และในช่วงแรกนี้สามารถจัดการมาสร้างโครงสร้างการบริหารโครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* ของผู้นำท้องถิ่นได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างการบริหารโครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* ของผู้นำท้องถิ่น

จากแผนภูมิโครงสร้างการบริหารโครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* ของผู้นำท้องถิ่น พบว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำหลักในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน โดยมีประชาชน และผู้นำแบบไม่เป็นทางการมีส่วนร่วมในการจัดการ

ทุกขั้นตอน จนถึงการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กลงของชุมชนในช่วงที่สอง ซึ่งเป็นช่วงที่ได้จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำขึ้นมารับช่วงการจัดการอย่างต่อเนื่องจากช่วงแรก

ช่วงที่สอง เป็นการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กลงของชุมชนโดยกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นมา ซึ่งมีผู้นำท้องถิ่น ประชาชน และผู้นำแบบใหม่เป็นทางการเป็นสมาชิกและมีบางส่วนได้รับเลือกตั้งให้เป็นคณะกรรมการบริหารแหล่งน้ำของชุมชน

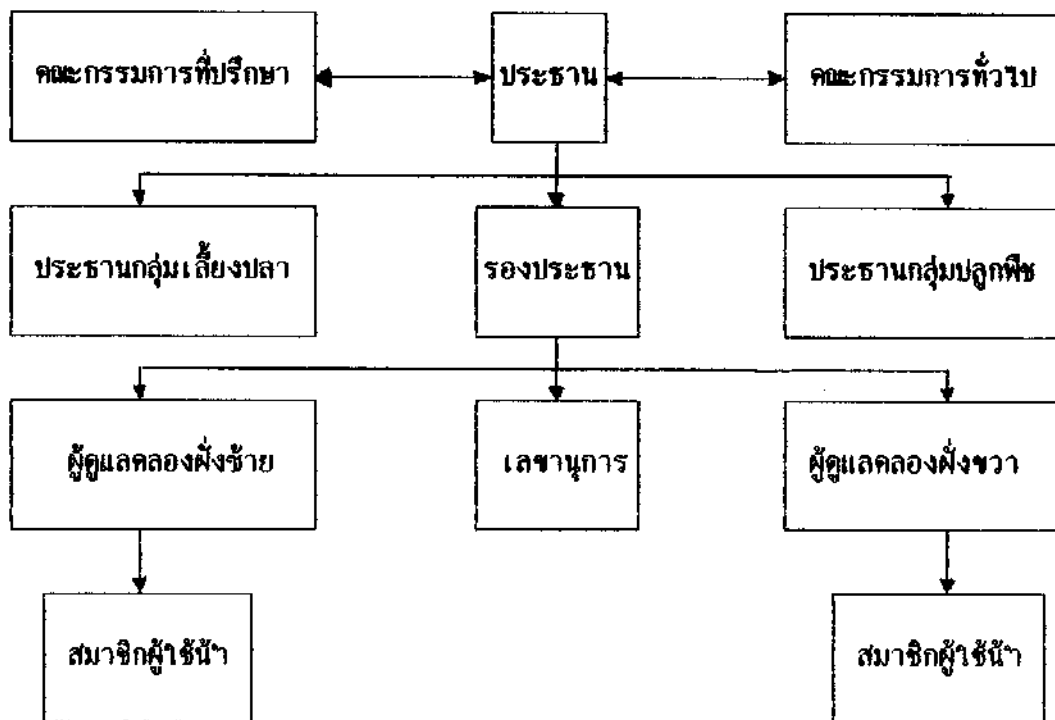
โครงสร้างกลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายน้ำล้น "บ้านผาสูก" เป็นองค์กรที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นระหว่างเดือนมิถุนายน 2528 ซึ่งเป็นระยะที่ฝายใกล้จะสร้างเสร็จ (ฝายสร้างเสร็จเดือนสิงหาคม 2528) โดยได้รับการจัดตั้งด้วยความสมัครใจของสมาชิก ซึ่งมีสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ในการทำงาน 5 หมู่บ้าน คือ "บ้านผาสูก"* จำนวน 83 ครอบครัว "บ้านกล้วยผลา"* 78 ครอบครัว "บ้านเมืองชัย"* 62 ครอบครัว "บ้านนา"* 52 ครอบครัว "บ้านหนองแสง"* 2 ครอบครัว รวมสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ในการทำงานทั้งสิ้น 277 ครอบครัว แบ่งเป็นสมาชิกได้รับประโยชน์ในคลองฝั่งซ้าย 163 ครอบครัว คลองสายกลาง 33 ครอบครัว คลองฝั่งขวา 81 ครอบครัว นอกจากนี้มีจำนวนสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ในด้านการจับปลา ใช้น้ำเลี้ยงวัว-ควายอีกหลายครอบครัวใน 5 หมู่บ้านดังกล่าว

ในด้านการบริหารการจัดการน้ำในโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสูก"* ได้มีคณะกรรมการที่ได้รับเลือกตั้งจากสมาชิกผู้ใช้น้ำ ทำหน้าที่ในการบริหารโครงการ โดยมีคณะกรรมการบริหารทั้งสิ้น 25 คน คณะกรรมการแต่ละคนเป็นตัวแทนที่ได้เลือกตั้งจากหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน (ดูรายชื่อคณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำในภาคผนวก ค-1) ซึ่งมีความหมายของคณะกรรมการกลุ่มดังนี้

1. ประธาน	1 คน
2. รองประธาน	1 คน
3. เลขานุการ	1 คน

4. ประธานกลุ่มเลี้ยงปลา 1 คน
5. ประธานกลุ่มปลูกพืช 1 คน
6. ผู้ดูแลคลองฝั่งขวา 4 คน
7. ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย 8 คน
8. คณะกรรมการทั่วไป 3 คน ประกอบด้วย กำนัน ครูใหญ่ และประธานกลุ่มเกษตรกร
9. คณะกรรมการที่ปรึกษา 5 คน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลักและเลขานุการสภาตำบล

และมีโครงสร้างงานการบริหารโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* ของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างการบริหารโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* ของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

บทบาทหน้าที่และการปฏิบัติของคณะกรรมการแต่ละตำแหน่งในโครงสร้างกลุ่มผู้
ใช้น้ำ มีดังนี้ ตำแหน่งประธานเป็นตำแหน่งที่จะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการติดต่อประสานงาน
กับหน่วยงานอื่น ๆ หรือกลุ่มอื่น ๆ ภายในชุมชน ซึ่งในทางปฏิบัติประธานคณะกรรมการกลุ่ม
ผู้ใช้น้ำโครงการผายน้ำสัน "บ้านผาสูก"* ได้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทในตำแหน่ง (ตั้งแต่ปี
2528-2535 เปลี่ยนประธาน 2 ครั้ง) เช่น เป็นประธานในที่ประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำ ระดม
ทุน แร่งงานในการทำถนนจากหมู่ "บ้านผาสูก"* ไปสู่ตัวผาย ระดมเงินและเก็บเงินซื้อที่ดิน
ปลูกศาลาบริเวณผาย เป็นผู้นำในการสำรวจคลองเพื่อกำหนดความกว้างในแต่ละสาย เป็น
ผู้นำในการซ่อมผาย และประสานงานให้ชลประทานช่วยขุดลอกมาซ่อมแซมผายกรณีผายรั่วซึม
ระดมให้สมาชิกมาร่วมพัฒนาบริเวณผาย เป็นต้น

ตำแหน่งรองประธาน เป็นตำแหน่งที่จะต้องคอยช่วยเหลือหรือทำหน้าที่แทน
ประธาน กรณีที่ประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถทำหน้าที่ได้ ในทางปฏิบัติรองประธานคณะกรรมการ
กลุ่มผู้ใช้น้ำโครงการผายน้ำสัน "บ้านผาสูก"* ได้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่
กำหนดไว้ เช่น ช่วยประธานในการเก็บเงิน สำรวจคลอง ระดมแรงงานสมาชิกพัฒนาผาย
และอื่น ๆ ตามที่ประธานมอบหมาย

ตำแหน่งเลขานุการ เป็นตำแหน่งที่จะต้องทำหน้าที่จดบันทึกข้อมูลต่าง ๆ เช่น
บันทึกการประชุม บันทึกการเก็บเงิน การใช้จ่ายเงิน เป็นต้น แต่ในทางปฏิบัติที่ผ่านมา
จากการสัมภาษณ์เลขานุการและประธาน เลขานุการกลุ่มผู้ใช้น้ำไม่ได้ทำหน้าที่ของตนเอง
เช่น ไม่ได้ช่วยเก็บเงิน ไม่ได้บันทึกการประชุม เป็นต้น เพราะประธานสามารถดำเนินการ
กิจกรรมแทนเลขานุการได้

ตำแหน่งประธานกลุ่มเลี้ยงปลาและกลุ่มปลูกพืช เป็นตำแหน่งที่กำหนดไว้สำหรับ
ทำหน้าที่ประสานงาน และดำเนินการในหน้าที่ แต่ในทางปฏิบัติทั้งสองตำแหน่งไม่ได้ทำ
หน้าที่ของตัวเองเพราะสมาชิกไม่ได้ดำเนินการเป็นกลุ่มต่างคนต่างทำ โดยเฉพาะ
การเลี้ยงปลามีเลี้ยงในชุมชนเพียง 2 รายเท่านั้น

ตำแหน่งผู้ดูแลคลองฝั่งขวาและฝั่งซ้าย เป็นตำแหน่งที่กำหนดไว้สำหรับทำหน้าที่
ประสานงานและดำเนินการทุกกิจกรรมในคลองแต่ละฝั่ง ซึ่งในทางปฏิบัติจากการสัมภาษณ์
ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำและตัวผู้ดูแลคลองทั้งสองฝั่ง พบว่า คณะกรรมการได้ทำหน้าที่ของ

ตัวเองอย่างเต็มที่โดยประสานงานให้มีการขุดคลองส่งน้ำ คูคลองส่งน้ำ ข้างแปลงนา
ของสมาชิก ดำเนินการให้มีการซ่อมแซมคลองส่งน้ำ เป็นต้น

ตามทรงคณะกรรมการทั่วไปและคณะกรรมการที่ปรึกษา จากการสัมภาษณ์
ประธานและรองประธาน พบว่า ทั้งสองตำแหน่งเป็นตำแหน่งที่กำหนดไว้สำหรับให้คำแนะนำ
ในการดำเนินการแก่ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งในทางปฏิบัติทั้งสองตำแหน่งได้ทำหน้าที่ให้
คำแนะนำในการปฏิบัติแก่ทุกฝ่ายตลอดมา

ในด้านการประสานงานของคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ กรณีการประสานงาน
ระหว่างประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำกับคณะกรรมการที่ปรึกษา เช่น ประสานงานกับเจ้าหน้าที่กรม
ชลประทานให้มาซ่อมแซมฝายกรณีฝายรั่วซึม ประธานได้ทำหน้าที่สื่อแจ้งต่อเจ้าหน้าที่โดยตรง
อย่างเป็นทางการ ส่วนการประสานงานระหว่างคณะกรรมการด้วยกัน ใช้วิธีประสานงาน
แบบไม่เป็นทางการ เช่น การประสานระหว่างประธาน รองประธาน และผู้ดูแลคลองส่งน้ำ
จะใช้วิธีพูดคุยกันระหว่างพักกลางวันหรือตอนเย็นหลังจากเลิกทำงานในนา และในเวลา
หลังรับประทานอาหารเย็นแล้ว ในลักษณะพูดคุยกันที่เรียกว่า "โสกัน" ว่าจะทำกิจกรรมอะไร
กันบ้าง เช่น กิจกรรมการขุดคลอง การพัฒนาฝาย การขุดลอกคลอง การส่งน้ำ การซ่อม
แซมฝาย เป็นต้น การประสานงานภายในคลองส่งน้ำแต่ละฝักผู้ดูแลจะใช้วิธีพูดคุยกับสมาชิก
และนัดหมายกันทำกิจกรรมเป็นครั้ง ๆ ไป และในบางครั้งการประสานระหว่างกรรม-
การและสมาชิกทั้งหมดจะใช้วิธีประกาศทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้าน

ขั้นตอนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก

จากการกระทำหน้าที่ของประชาชนและองค์กรประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำ
ขนาดเล็กของชุมชน ช่วงแรกเป็นการจัดการโดยกลุ่มผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก และการจัดการ
ช่วงที่สองเป็นการจัดการอย่างต่อเนื่องของกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยทั้งสองช่วงได้รับการสนับสนุน
จากองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้อง การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนทั้งสองช่วง จากการ
สัมภาษณ์อดีตผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านคนปัจจุบัน ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ดูแลคลองส่งน้ำฝั่งละ 1

คน และสมาชิกผู้ใช้น้ำบางราย สามารถแบ่งการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนได้ 3 ขั้นตอนดังนี้

1. การวางแผนดำเนินการ ในขั้นตอนนี้ยังไม่ได้จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังนั้น ประชาชนและองค์กรผู้นำท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้นำทางการคือ กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการตั้งแต่ประชุมชาวบ้าน พิจารณาที่จะขอโครงการผายน้ำลงใน "ลานน้ำสี่ลูก"* รวบรวมรายชื่อผู้ที่มีแปลงนาติด "ลานน้ำสี่ลูก"* สนับสนุนการเขียนโครงการและได้ติดต่อบริษัทเอกชนกับเจ้าหน้าที่ชลประทานจังหวัดชัยภูมิ เพื่อขอคำแนะนำในการเขียนโครงการ ซึ่งได้รับความร่วมมือด้วยดี หลังจากนั้นผู้นำดังกล่าวจึงได้เขียนโครงการเสนอต่อสภาตำบล "บ้านนา"* พร้อมทั้งมีผู้นำแบบใหม่เป็นทางการคอยติดตามความคืบหน้าในการขอโครงการจากผู้นำแบบทางการ

การวางแผนในด้านการใช้ประโยชน์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำแบบใหม่เป็นทางการ พร้อมทั้งชาวบ้านที่คาดว่าจะได้ประโยชน์ ได้ร่วมกันวางแผนกระจายน้ำไปยังพื้นที่รับประโยชน์ โดยพื้นที่ทางด้านตะวันออกของชุมชนวางแผนขุดคลองเชื่อมระหว่าง "ลานน้ำสี่ลูก"* ไปสู่ "หนองแวง"* ยาวประมาณ 30 เมตร และระหว่าง "หนองแวง"* ไปสู่ "ลาห้วยนาค"* ยาวประมาณ 1,080 เมตร และในปี พ.ศ. 2526 หลังจากขอโครงการผายน้ำลง "บ้านนาสุก"* ได้ 3 ปี มีงบประมาณจากโครงการสร้างงานในชนบท (กสข.) จัดสรรมาให้ตำบล "บ้านนา"* กำนันจึงแนะนำให้ผู้ใหญ่บ้าน "ผาสูก"* เสนอขอโครงการขุดคลองเชื่อมระหว่าง "หนองแวง"* ไปสู่ "ลาห้วยนาค"* และได้รับการขุดคลองในปี 2526 โดยชาวบ้านยินดีเสียสละที่ดินให้ขุดคลองผ่านอย่างพร้อมเพรียง (23 ครอบครัว) ส่วนการวางแผนกระจายน้ำไปสู่พื้นที่รับประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เป็นการวางแผนในลักษณะการพูดคุยของสมาชิก เพราะต้องรอดูว่าจะได้รับการสนับสนุนแค่ไหนและรอดูว่าจะมีปริมาณน้ำเพียงพอหรือไม่

2. การดำเนินการ ในขั้นตอนนี้สามารถแบ่งการจัดการของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องและประชาชน รวมทั้งองค์กรประชาชนได้ 3 ขั้นตอนดังนี้

2.1 การสำรวจ เป็นการสำรวจหาจุดที่จะสร้างแหล่งน้ำ โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายสำรวจของกรมชลประทาน และได้สำรวจทั้งสิ้น 3 จุด และในการสำรวจแต่ละจุด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และมีชาวบ้านบางคนได้ออกไปร่วมสังเกตการณ์ และช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ในการตัดไม้ ถางหญ้า ปักแนวสำรวจ

การสำรวจครั้งแรกปรากฏว่าทามบดินฝั่งซ้ายจะต้องก่อสร้างทับที่ดินส่วนที่เป็นของชาวบ้าน 2 ราย รายที่หนึ่งจะทับเพียงเล็กน้อย เจ้าของที่ดินยินยอมให้ทับ ส่วนอีก 1 ราย จะเสียที่ดินประมาณ 5-6 ไร่ เจ้าของที่ดินจะไม่ยินยอมเสียที่ดิน กลุ่มผู้นำและชาวบ้านคนอื่น จึงเสนอขอให้ช่างสำรวจย้ายจุดสำรวจบริเวณเหนือจุดเดิมขึ้นไปอีก ประมาณ 500 เมตร

การสำรวจครั้งที่สอง พบว่า ลานน้ำจะต่ำไปเรื่อย ๆ ไม่มีจุดที่เหมาะสมเท่ากับจุดแรก และช่างสำรวจแนะนำว่า ถ้าชาวบ้านมีความต้องการผายจริง ๆ ควรพูดคุยกันเพื่อหาความตกลง เรื่องที่ดินที่จะสูญเสียกับ เจ้าของที่ดินซึ่งกลุ่มผู้นำและชาวบ้านยินยอม จะพูดคุยกันเพื่อหาทางออก

การสำรวจครั้งที่สาม เป็นการสำรวจในจุดเดิมที่สำรวจครั้งแรก ซึ่งเป็นจุดที่ตั้งผายในปัจจุบัน หลังจากสำรวจเสร็จช่างอธิบายว่าจะต้องมีการปิดกั้นลานน้ำสีสุก บริเวณที่ไร่ัง (แผนภาพที่ 5 ในภาคผนวก ก-5) และเสนอทางเลือกให้ประสานงานกับช่างชุดที่จะดำเนินการก่อสร้างถมลานน้ำบริเวณที่ไร่ัง เข้าไปบนที่นา ทดแทนที่ดินที่จะสูญเสีย ซึ่งถมถ้ำจะได้ที่ดินทดแทนประมาณ 3 ไร่

ดังนั้น ผู้นำทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้ช่วยกันพูดคุยหาความเข้าใจกับครอบครัวของเจ้าของที่ดิน 3 ครั้ง เพื่อให้เสียสละที่ดินในการก่อสร้างผายครั้งสุดท้ายหัวหน้าครอบครัวจึงตัดสินใจยินยอม ด้วยการเซ็นหนังสือเป็นหลักฐานว่ายอมให้มีการก่อสร้างผายทับที่ดินในครอบครองของตนเองประมาณ 6 ไร่ และให้ถมถ้ำทดแทนประมาณ 3 ไร่

2.2 การออกแบบและการก่อสร้าง โดยเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทานได้ทำการออกแบบและวางแผนดำเนินการก่อสร้าง ซึ่งมีหน่วยก่อสร้างทำหน้าที่ก่อสร้างผายตามแบบ ส่วนชุมชนในกลุ่มผู้นำได้ติดตามความเคลื่อนไหวการก่อสร้าง พร้อมทั้งหาจุดที่ตั้ง

แอมป์ จุดกองวัสดุก่อสร้าง และได้ขอให้ช่างเพิ่มระดับสันผายาให้สูงขึ้นอีกเท่าที่วัสดุจะเหลือ หลังก่อสร้างเสร็จแต่ชาวบ้านไม่ทราบว่าช่างเสริมหรือไม่ เพราะอ่านแบบไม่เป็น นอกจากนี้มีชาวบ้านประมาณ 20 คน ได้รับจ้างทำงานก่อสร้างดังกล่าว ซึ่งมีรายได้จากการรับจ้างในระหว่างที่มีการก่อสร้างประมาณ 3 เดือน คนละประมาณ 2,000 - 3,000 บาท

2.3 การตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำและการขุดคลองส่งน้ำ ในระหว่างการก่อสร้างใกล้จะเสร็จสิ้น ได้มีเจ้าหน้าที่ชลประทานฝ่ายส่งเสริมออกมาประชุมเพื่อแนะนำให้มีการตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำและขุดคลองส่งน้ำฝ่งขวา ซึ่งแนะนำว่าทางราชการไม่มีงบประมาณสนับสนุนการขุดคลองชุมชนต้องขุดเองจะใช้แรงงานกันเอง หรือจะระดมทุนมาขุดก็ได้ มีผู้เข้าร่วมประชุมคือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน "บ้านผาสุก"* ชาว "บ้านผาสุก"* และเจ้าของที่ดินที่คาดว่า จะได้รับประโยชน์จาก "บ้านนา"* "บ้านเมืองชัย"* "บ้านพลับพลา"* และ "บ้านหนองแสง"* ในระยะต่อมาได้ตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำตามที่เจ้าหน้าที่ชลประทานแนะนำ วิธีการตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้วิธีให้ผู้ใหญ่บ้าน "บ้านผาสุก"* ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านอีก 4 หมู่บ้านให้ช่วยนัดหมายชาวบ้านที่คาดว่าจะได้ประโยชน์จากฝายในแต่ละหมู่บ้าน ให้มาร่วมประชุมเพื่อฟังการชี้แจงถึงความสำคัญของการมีกลุ่มผู้ใช้น้ำ พร้อมทั้งเลือกตั้งคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำอย่างเปิดเผยจากชาวบ้านผู้มาร่วมประชุม ทั้งสิ้น 244 ครอบครัว ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ 17 คน คณะกรรมการทั่วไป 3 คน และคณะกรรมการที่ปรึกษา 5 คน (รายชื่อคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำตามภาคผนวก ค-1 และผู้มาร่วมประชุมเขียนใบสมัครเป็นสมาชิกตามแบบฟอร์มตามภาคผนวก ข-1) และเจ้าหน้าที่ได้ร่างกฎระเบียบต่าง ๆ เสรียบมาเพื่อเสนอให้กลุ่มผู้ใช้น้ำทราความเข้าใจ และรับรองในแต่ละข้อซึ่งได้ปรับกฎระเบียบด้วยการแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลปี พ.ศ. 2532 เพื่อส่งผายเข้าประกวดแหล่งน้ำประเภทผายน้ำสั้น (คูกฎระเบียบตามภาคผนวก ข-2)

การดำเนินการขุดคลองส่งน้ำฝ่งขวาได้ เริ่มต้นขุดหลังจากตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำและอยู่ในระหว่างการดำเนินการก่อสร้างใกล้จะเสร็จสิ้น โดยทางช่างผู้ควบคุมการก่อสร้างได้สำรวจระดับและวางแนวคลองให้ และสมาชิกผู้ใช้น้ำคลองฝ่งขวาได้ตกลงรวมกลุ่มกันระดมเงิน เพื่อใช้จ่ายในการขุดคลองจากเจ้าของพื้นที่ที่มีนาในกรรมสิทธิ์ระหว่าง 2-7 ไร่ ไร่จ่ายคนละ 600 บาท จำนวน 65 ครอบครัว และเจ้าของที่มีพื้นที่ถือครอง

ระหว่าง 8-15 ไร่ขึ้นไป จ่ายคนละ 900 บาท จำนวน 14 ครอบครัว รวม 81 ครอบครัว ประมาณ 1,029 ไร่ ผู้ที่ดำเนินการเก็บเงินและประสานให้จุดคลองคือ คณะกรรมการผู้ดูแลคลองฝั่งขวาทั้ง 4 คน (ตัวแทนหมู่บ้านละ 1 คน) โดยเก็บเงินได้ทั้งหมด 21,400 บาท แยกหมู่บ้านดังตารางที่ 4 (การเก็บเงินไม่ได้ตามที่ตกลงกันไว้ เพราะสมาชิกบางคนรูดน้ำ บางคนไม่มีเงินพอ จึงทำให้การเก็บเงินอึดอัดส่วระหว่างกัน)

ตารางที่ 4 การเก็บเงินเพื่อขุดคลองฝั่งขวา จำนวนตามหมู่บ้าน (พ.ศ. 2528)

หมู่บ้าน	จำนวนสมาชิก (ครอบครัว)	ร้อยละ (ของสมาชิก ทั้ง 4 หมู่บ้าน)	จำนวนเงินที่ เก็บได้/บาท	ร้อยละ (ของสมาชิก ทั้ง 4 หมู่บ้าน)
บ้านเมืองชัย	62	76.55	17,500	81.78
บ้านนา	10	12.34	2,100	9.81
บ้านผาสูก	7	8.64	1,500	7.01
บ้านหนองแสง	2	2.47	300	1.40
รวม	81	100.00	21,400	100.00

การใช้จ่ายเงิน แบ่งเป็นค่าใช้จ่าย 2 หมวด หมวดแรกเป็นค่าตอบแทนให้กับเจ้าของที่ดินรายที่สูญเสียเพื่อก่อสร้างฝาย เพราะผู้รับเหมาก่อสร้างไม่ยอมปรับที่ล้นที่ทดแทนบริเวณที่สูญเสียไว้ จึงยินยอมหรือมาจมอบเงิน 10,000 บาท เป็นค่าชดเชยบริเวณที่จะสูญเสียที่ดินขุดคลองผ่าน การใช้จ่ายเงินหมวดที่สอง เป็นค่าจ้างรถแทรกเตอร์

เกรดหน้าดินเป็นแนว เพื่อให้ง่ายสำหรับการใช้แรงงานคนขุดในขั้นต่อไป ระยะประมาณ 3,500 กม. และคณะกรรมการต้องจ่ายตามจำนวนเงินที่เหลือคือ 11,400 บาท

วิธีการขุดคลอง ได้เกรดที่ดินเป็นแนวโดยชาวนาแต่ละแปลงจะเป็นผู้ชี้แนวให้ว่าจะขุดมาที่ผ่านที่ดินของตนเองบริเวณไหนบ้าง หลังจากนั้นสมาชิก 81 รายได้ระดมแรงงานครอบครัวละ 1 คน พร้อมกับอุปกรณ์ เช่น มีด จอบ ทุ้งก็๋ ห่อข้าว ออกมาร่วมขุดคลองตามแนวที่เกรดไว้ วิธีขุดได้ขุดจากปากคลองขึ้นมาหาต้นคลองกลุ่มหนึ่ง และขุดจากต้นคลองลงมาพบกันอีกกลุ่มหนึ่ง ใช้เวลาขุดประมาณ 1 เดือน แต่ไม่ได้ขุดติดต่อกันทุกวัน เพราะเป็นฤดูตกกล้า คานา ใช้วิธีนัดหมายกันเป็นครั้ง ๆ ไป

สำหรับกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการไม่มาทำงาน (ขุดคลอง) สมาชิกที่ไม่มาจะต้องจ่ายค่าแรงให้กลุ่มวันละ 40 บาท ซึ่งมีคนยอมจ่ายค่าแรงแทนการมาขุดบ้าง และเงินที่ได้จากส่วนนี้ผู้ที่มาร่วมกันขุดก็มาไปจ่ายเป็นค่าอาหารกลางวันรับประทานร่วมกัน

การดำเนินการคลองฝ่งซ้าย สมาชิกผู้ใช้น้ำคลองฝ่งซ้ายได้ระดมเก็บเงินจากสมาชิกรายละ 75 บาท ซึ่งมีสมาชิกทั้งสิ้น 163 ราย ได้เงินทั้งสิ้น 12,225 บาท แยกหมู่บ้านตั้งตารางที่ 5 และมีพื้นที่ประมาณ 1,468 ไร่ เพื่อนำไปจ้างเหมารดแทรกเตอร์มาขุดลอกคลองฝ่งซ้าย (จ้างเหมาทั้งสิ้น 12,000 บาท คงเหลือ 225 บาท คณะกรรมการได้นำไปจ่ายเป็นค่าอาหารให้กับคนงานที่มาขับรดแทรกเตอร์) ซึ่งเป็นคลองที่ขุดไว้ด้วยงบ กสข. ในปี พ.ศ. 2526 ผู้ที่ทาหน้าที่เก็บเงินและว่าจ้างรดและติดตามการขุดลอกคือ คณะกรรมการผู้ดูแลคลองฝ่งซ้าย และสมาชิกผู้ใช้น้ำบางรายได้ร่วมติดตามด้วย

ตารางที่ 5 การเก็บเงินเพื่อขุดลอกคลองฝั่งซ้ายในแต่ละหมู่บ้าน (พ.ศ. 2528)

หมู่บ้าน	จำนวนสมาชิก (ครอบครัว)	ร้อยละ (ของสมาชิก ทั้ง 3 หมู่บ้าน)	จำนวนเงินที่ เก็บได้/บาท	ร้อยละ (ของสมาชิก ทั้ง 3 หมู่บ้าน)
บ้านผาสุก	62	38.04	4,650	38.04
บ้านพลับพลา	61	37.42	4,575	37.42
บ้านนา	40	24.54	3,000	24.54
รวม	163	100.00	12,225	100.00

ในขณะที่เดียวกับสมาชิกผู้ใช้น้ำคลองกลาง ซึ่งเป็นคลองออกจาก "หนองแวง"* ได้ร่วมกันขุดคลองส่งน้ำสองสาย สายแรกขุดออกจาก "หนองแวง"* ด้านตะวันออกยาวประมาณ 1 กิโลเมตร มีเจ้าของที่นา "บ้านพลับพลา"* 17 ราย "บ้านผาสุก"* 11 ราย และ "บ้านนา"* 2 ราย รวมทั้งสิ้น 30 ราย พื้นที่ประมาณ 300 ไร่ สายที่ 2 ขุดจาก "หนองแวง"* แยกด้านตะวันตก มีลักษณะการขุดเหมือนกับสายแรก แต่ยาวประมาณ 300 เมตร และมีพื้นที่ถือครองของสมาชิก "บ้านผาสุก"* 3 ราย ประมาณ 30 ไร่

3. การทำกิจกรรมต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนในการจัดการของคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกับสมาชิกผู้ใช้น้ำ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

3.1 การรับประโยชน์ เป็นกิจกรรมต่อเนื่องที่กลุ่มผู้ใช้น้ำกระทำหน้าที่หลังจากมีการขุดคลองส่งน้ำ และส่งน้ำกระจายไปสู่พื้นที่รับประโยชน์ด้วยการกระทำหน้าที่ร่วมกันระหว่างคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำกับสมาชิกผู้ใช้น้ำ ซึ่งแบ่งเป็นการรับประโยชน์จากคลองแต่ละสายดังนี้

คลองฝั่งขวา เป็นการส่งน้ำออกจากอาคารท่อระบายน้ำปากคลองฝั่งขวา กระจายไปตามคลองที่สมาชิกร่วมกันขุด ส่วนกระจายน้ำจากคลองสู่แปลงนาในฤดูฝน สมาชิกผู้ใช้น้ำใช้วิธีต่างคนต่างปิดกั้นคลองเพื่อยกระดับน้ำที่สูง สามารถไหลเอ่อเข้าไปในแปลงนาแต่ละแปลงได้โดยง่าย เพราะลักษณะพื้นที่อยู่ในระดับเดียวกับปากคลองแล้วลาดเอียงลงไปเรื่อย ๆ จนสุดปลายคลอง ดังนั้น สมาชิกต้นคลองสามารถกระจายน้ำเข้าสู่แปลงนาได้รวดเร็วกว่าสมาชิกปลายคลอง แต่ถ้าสมาชิกปลายคลองต้องการน้ำด่วนจะขอน้ำก่อนด้วยการบอกผ่านคณะกรรมการผู้ดูแลคลอง ส่วน การกระจายน้ำในฤดูแล้งเนื่องจากสมาชิกใช้น้ำปริมาณไม่มาก เพราะปลูกพืชที่มีความต้องการน้ำน้อย (ถั่วลิสง) และสมาชิกแต่ละรายปลูกไม่มาก การกระจายน้ำจึงกระจายได้ทั่วถึงตามความต้องการของสมาชิก โดยสรุปการรับประโยชน์ในฤดูฝนในคลองฝั่งขวามีสมาชิกได้รับประโยชน์ 81 ครอบครัว จำนวน 1,029 ไร่ ในฤดูแล้งสมาชิกปลูกถั่วลิสงทุกครอบครัว ๆ ละประมาณ 2-10 ไร่

คลองฝั่งซ้าย เป็นการส่งน้ำออกจากอาคารท่อระบายน้ำปากคลองฝั่งซ้าย กระจายน้ำผ่าน "หนองแวง"* ไปสู่คลองฝั่งซ้าย (ลักษณะคลองเป็นคลองที่ขุดต่ำกว่าพื้นที่แปลงนา) และสมทบกับ "ลำห้วยนาค"* การใช้น้ำจากคลองสมาชิกเครื่องสูบน้ำหรือรถไถนาแบบเดินตามฟางท่อสูบน้ำส่งน้ำจากคลองสู่แปลงนา ส่วนการใช้น้ำใน "ลำห้วยนาค"* ในฤดูแล้งใช้วิธีปิดกั้นจากฝายดิน ซึ่งมีสมาชิกได้รับประโยชน์ 163 ครอบครัว จำนวน 1,468 ไร่ ในฤดูแล้งสมาชิกสามารถปลูกถั่วลิสงได้ทุกครอบครัว ๆ ละประมาณ 2-10 ไร่

ในปี 2535 กรมพัฒนาที่ดินได้ส่งเสริมด้วยการติดตั้งเครื่องสูบน้ำให้พื้นที่ทำนาทางทิศเหนือของคลองด้วยการตีควาบล้อยน้ำไว้ 10 จุด แต่ละจุดห่างกันประมาณ 100 เมตร ไร่นาที่ชาวนามีพื้นที่ที่คาดว่าจะได้ประโยชน์สมควรเป็นสมาชิกผู้ใช้น้ำ 25 ครอบครัว แต่ในปีแรกสมาชิก 16 ราย ได้ใช้ประโยชน์โดยการซื้อน้ำขึ้นมาเติมเครื่องเพื่อ

สูบน้ำตามจำนวนน้ำฝนของตนเอง (มีที่วัดติดอยู่ที่เครื่อง) และในการส่งน้ำยังไม่มีการเกณฑ์
อะไรมากนอกจากสมาชิกได้แต่งตั้งสมาชิกด้วยกันเป็นประธานและรองประธาน เพื่อทำหน้าที่
ดูแลเปิดปิดเครื่องหรือแจ้งซ่อมกรณีชำรุดต่อเจ้าหน้าที่ของสำนักงานพัฒนาที่ดินชัยภูมิ

การส่งน้ำคลองสายกลางเป็นการส่งน้ำผ่าน "หนองแวง"* ออกจาก
ปากท่อทางทิศใต้ของหนองแวง 2 แห่ง คลองกลางเป็นคลองที่ไว้ติดตั้งคณะกรรมการผู้ดูแล
คลองให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของคลองฝั่งซ้าย และลักษณะพื้นที่แปลงนาของคลองสายกลางมี
ลักษณะลาดเอียงลงไปสู่ปลายคลองมีลักษณะเดียวกับคลองฝั่งขวา แต่เวลาต้องการน้ำเปิด
ด้วยการนำวัสดุที่ปิดออกจากปากท่อ ซึ่งมีสมาชิกได้รับประโยชน์ในฤดูฝนทั้งสิ้น 33 ครอบครั
วจำนวน 330 ไร่ และดูแลปลุกถั่วลิสงเช่นเดียวกับคลองฝั่งขวาและคลองฝั่งซ้าย

การจัดการน้ำจากระบบส่งน้ำทางท่อด้วยเครื่องใช้น้ำอัตโนมัติ (สปริง-
เคลอร์) เป็นการส่งน้ำโดยมีเครื่องติดตั้งใน "สถานีสูบน้ำ"* ห่างจากจุดที่ตั้งฝายประมาณ 1
กิโลเมตร โดยมีสมาชิกผู้ใช้น้ำทั้งสิ้น 43 ราย เป็นเจ้าของพื้นที่รับน้ำเพื่อให้สมาชิกยังมีพื้นที่
ปลูกพืช 19 ราย ประมาณ 154 ไร่ ในพื้นที่ 154 ไร่แบ่งออกเป็น 4 แปลง และทั้ง 4
แปลงนี้แบ่งออกเป็นแปลงเล็ก ๆ ความจำนวนสมาชิก ในด้านการปลูกพืชเน้นให้สมาชิกปลูกพืช
หมุนเวียนตลอดปี แต่ฤดูฝนมีสมาชิกปลูกในปี 2533-2534 เพียง 2 ครอบครัซึ่งเป็นครอบ
ครัที่มีพื้นที่นาติดกับพื้นที่รับน้ำ สมาชิกคนอื่น ๆ ไม่ปลูกเพราะต้องทำนา ส่วนในฤดูฝนปี 2535
มี 4 รายปลูกหมุนเวียนในพื้นที่ตนเองได้รับจัดสรร ส่วนดูแลในปีก่อนสมาชิก 43 รายปลูก
ครบทุกแปลงและได้กำไรจากการขายผลผลิตแปลงละ 300-400 บาท โดยรับการสนับสนุน
เมล็ดพันธุ์ ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย อื่น ๆ จากเจ้าของโครงการ ในปีที่ 2 (2534) สมาชิกจะ
ต้องลงทุนเองทั้งหมด จึงลดจำนวนปลูกพืชประมาณ 3-5 ราย ส่วนที่ในปีที่ 3 (2535)
สมาชิกลดลงไปประมาณ 10 ราย สาเหตุที่สมาชิกลดลงเพราะค่าใช้จ่ายสูงและขายผลผลิต
ได้ไม่คุ้มทุน และในด้านการจัดการน้ำได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อทำหน้าที่
ดูแลเครื่องและระบบท่อน้ำ วิธีการส่งน้ำปีแรกทดลองจัดเวรมาให้น้ำทุกแปลงวันละ 10 ราย
แต่ทำได้นานต้องเปลี่ยนมาให้น้ำกันแปลงตนเอง เพราะสมาชิกเห็นว่าผู้มาให้น้ำบางราย
ให้น้ำไม่ทั่วถึง นอกจากนี้ สมาชิกต้องจ่ายค่าน้ำฝนเพื่อซื้อน้ำมาหมุนเวียนตามจำนวน
ชั่วโมงให้น้ำพืช

3.2 การดูแลบำรุงรักษา เป็นกิจกรรมต่อเนื่องของคณะกรรมการผู้ใช้น้ำ* สมาชิกผู้ใช้น้ำและเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน ร่วมกันกระทำหน้าที่หลังจากได้รับประโยชน์จากการกระจายน้ำ โดยสมาชิกผู้ใช้น้ำได้ร่วมกันซ่อมบริเวณท้ายฝายด้วยการขุดดินจากแปลงนาที่ใกล้ที่สุดมาถมบริเวณที่น้ำกัดเซาะให้อยู่ในสภาพเดิม 1 ครั้ง มีคณะกรรมการและสมาชิกผู้ใช้น้ำมาร่วม 1 ครั้ง และสมาชิกผู้ใช้น้ำในคลองแต่ละสายได้ร่วมกันเก็บสิ่งของสมาชิกทั้งหมดทำการขุดลอกคลองทุกปี หรือขุดลอกตามความต้องการน้ำของพืชเป็นช่วง ๆ เช่น ก่อนตกกล้า ระหว่างปักดำ ระยะใกล้ข้าวจะออกรวง และระหว่างการปลูกพืชฤดูแล้ง วิธีการขุดลอกแต่ละครั้งเป็นการขุดลอกโดยใช้อุปกรณ์ เช่น จอบ มีด บั้งก็ ดึง แต่ดันคลองลงไปสู่ปลายคลอง ระยะเวลาที่ดำเนินการขุดลอกแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับการถูกทับถมด้วยดินตะกอนหรือต้นหญ้า

ส่วนเจ้าหน้าที่กรมชลประทานได้ทำหน้าที่การซ่อมแซมฝายตั้งแต่ปีพ.ศ. 2527 ถึง ปี พ.ศ. 2535 ทั้ง 3 ครั้ง โดยการแจ้งซ่อมของประธานของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ด้วยการทำหนังสือแจ้งไปยังโครงการชลประทานจังหวัดชัยภูมิ

3.3 กิจกรรมต่อเนื่องด้านอื่น ๆ เป็นกิจกรรมที่คณะกรรมการและสมาชิกผู้ใช้น้ำ กลุ่มผู้ใช้น้ำได้ร่วมกันจัดการ เช่น การระดมทุนครอบครัวละ 10 บาท แรงงานครอบครัวละ 1 คน ทาถนนจาก "บ้านผาสุก"* ไปตัวฝาย ระดมทุนได้ประมาณ 2,000 บาท ซื้อที่ดินปลูกสาละหัดก่อนบริเวณฝาย คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำได้ร่วมกันสำรวจคลองส่งน้ำทุกสาย เพื่อกำหนดค่าใช้จ่ายมีขนาดความกว้างอย่างเหมาะสม พร้อมทั้งทำความเข้าใจร่วมกับสมาชิกเจ้าของแปลงนาแต่ละรายด้วยการให้เงินตั้งชื่อยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร มีการประชุมใหญ่เพื่อเลือกตั้งประธานคนใหม่ มีการประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อเตรียมส่งฝายเข้าประกวดและทำกิจกรรมเพื่อส่งฝายเข้าประกวด เป็นต้น

ทั้งนี้สามารถดูรายละเอียดลำดับการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งได้ลำดับตามเวลาในการดำเนินการของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่เข้ามาส่งเสริมในภาคผนวก ข-3

โดยสรุปการกระทำหน้าที่ของประชาชนและองค์กรประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ชลประทาน และเจ้าหน้าที่ 4

กระทรวงหลัก แบ่งเป็นขั้นตอนต่าง ๆ กล่าวคือ ขั้นการวางแผนเป็นการพิจารณาขอโครงการ การเสนอขอโครงการ และการวางแผนใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ซึ่งผู้มีบทบาทสำคัญในขั้นตอนนี้คือ ผู้นำท้องถิ่นแบบทางการและไม่ทางการ และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ทางช่างของโครงการชลประทานชัยภูมิ ในขั้นการดำเนินการ เป็นการดำเนินการในการสำรวจโดยเจ้าหน้าที่กรมชลประทานร่วมกับผู้นำท้องถิ่นแบบทางการและการมีส่วนร่วมของประชาชน การดำเนินการในการออกแบบและการก่อสร้าง เจ้าหน้าที่กรมชลประทานได้ทำหน้าที่ในการออกแบบและก่อสร้าง ส่วนกลุ่มผู้นำได้ให้การสนับสนุนตามที่เจ้าหน้าที่ขอสนับสนุน และการดำเนินการตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำและการชูดคลองและขุดลอกคลองส่งน้ำ ซึ่งจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำขึ้นด้วยความสมัครใจของสมาชิก มีสมาชิกทั้งหมด 277 ครอบครัว ส่วนการขุดคลองและขุดลอกคลองส่งน้ำ คณะกรรมการผู้ดูแลแต่ละฝั่งได้กระทำหน้าที่ร่วมกับสมาชิกในแต่ละสายดำเนินการในขั้นการทำกิจกรรมต่อเนื่อง เป็นการรับประโยชน์และดูแลบำรุงรักษา รวมทั้งเป็นการทำกิจกรรมต่อเนื่องอื่น ๆ ที่ส่งเสริมการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนด้วยการกระทำหน้าที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถนำการมีส่วนร่วมในการกระทำหน้าที่เพื่อดำเนินการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนโดยประชาชนและองค์กรประชาชน รวมทั้งการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน

ขั้นตอน การมีส่วนร่วม	ผู้นำ ท้องถิ่น*	สมาชิก ผู้ใช้น้ำ	คณะกรรมการ กลุ่มผู้ใช้น้ำ	องค์กร ของรัฐ
<u>การวางแผน</u>		**		
- การพิจารณาโครงการ	/	/		/***
- การขอโครงการ	/			
- การวางแผนใช้น้ำ	/	/**		
<u>การดำเนินการ</u>				
- การสำรวจ	/	/**		/***
- การออกแบบ				/***
- การก่อสร้าง	/			/***
- ตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ	/	/	/	/***
- ชุคคลอง/ลอกคลอง	/	/	/	
<u>การทํากิจกรรมต่อเนื่อง</u>			/	
- การรับประโยชน์		/	/	/****
- การดูแลบำรุงรักษา		/	/	
- การทํากิจกรรมอื่น ๆ		/	/	/****

หมายเหตุ เครื่องหมาย (/) แสดงการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่น สมาชิกผู้ใช้น้ำ

คณะกรรมการผู้ใช้น้ำ และแสดงการสนับสนุนขององค์กรรัฐ

* หมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ

** หมายถึง สมาชิกที่คาดว่าจะได้รับประโยชน์ (ยังไม่มีที่ตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ)

*** หมายถึง เจ้าหน้าที่ของกรมชลประทาน

**** หมายถึง เจ้าหน้าที่โครงการอีสานเขียว เกษตรตำบล พัฒนาที่ดินจังหวัดชัยภูมิ

กระบวนการจัดการแหล่งน้ำทั้ง 3 ขั้นตอนคือ การวางแผน การดำเนินการ และการทำกิจกรรมต่อเนื่อง ถือเป็นระบบย่อยของระบบการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก ซึ่งภายใต้ระบบย่อยทั้ง 3 ดังกล่าวมีระบบย่อยเล็กลงไปอีก กล่าวคือ ระบบการวางแผน มีระบบย่อยคือ การสำรวจ การออกแบบ การก่อสร้าง การตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ การขุดคลองและขุดลอก คลองส่งน้ำ และระบบการทำกิจกรรมต่อเนื่อง มีระบบย่อยคือ การรับประโยชน์ การดูแลบำรุงรักษา และการทำกิจกรรมอื่น ๆ ระบบย่อยเหล่านี้ได้ทำหน้าที่ต่อเนื่องกันด้วยการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการกระทำหน้าที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำท้องถิ่น ประชาชนที่เป็นสมาชิกผู้ใช้น้ำ ประชาชนที่ได้รับเลือกตั้ง เป็นคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ รวมทั้งองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้อง การกระทำหน้าที่ของประชาชนและองค์กรประชาชนหรือองค์กรของรัฐต้องกระทำหน้าที่ไปอีกลาน โดยแต่ละคนแต่ละกลุ่มต้องกระทำหน้าที่ความบทบาทหน้าที่ของตนเองในแต่ละช่วงกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอด้วยจิตสำนึกและความรับผิดชอบของแต่ละคน ตลอดทั้งยึดถือประเพณีในการอยู่ร่วมกันของชุมชนเป็นแนวทางในการจัดเกล้า และควบคุมการกระทำหน้าที่ให้ได้อย่างเหมาะสมและสม่ำเสมอ อันเป็นผลต่อการรักษาระบบการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กไว้คงอยู่และประสานสอดคล้องได้อย่างกลมกลืนกับระบบอื่น ๆ ตลอดทั้งให้โครงสร้างสังคมที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้และสร้างสรรค์ต่อไปในอนาคต

การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนกับการส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน

จากการกระทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องในแต่ละช่วงกิจกรรมในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนของประชาชน และองค์กรประชาชนสามารถเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชนได้ในด้านต่าง ๆ คือ หลังจากก่อสร้างโครงการผายน้ำสัน "บ้านผาสูก" * ในปี พ.ศ. 2528 จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ดูแลคลองฝั่งขวา และพ่อны เพิ่มทรัพย์ พบว่า ในฤดูฝนสมาชิกผู้ใช้น้ำจำนวน 277 ครอบครัวสามารถทำนาได้ตามช่วงเวลาที่เหมาะสม เพราะมีปริมาณน้ำปล่อยน้ำสู่แปลงนาได้ในระยะหนึ่งช่วงหรือเวลาที่พืชต้องการ ซึ่งทำให้ผลผลิตข้าวของสมาชิกเพิ่มขึ้นประมาณ 2-5 ไร่ต่อไร่ และสามารถขยายพื้นที่แปลงนาในคลองฝั่งซ้ายเพิ่มขึ้นประมาณ 456 ไร่ หรือร้อยละ 31.06

ของพื้นที่แปลงนาที่ได้รับประโยชน์จากคลองฝั่งซ้าย ส่วนนาฤดูแล้งสมาชิกผู้ใช้น้ำทั้งชุมชน "บ้านผาสุก"* และชุมชนใกล้เคียงอีก 4 หมู่บ้าน พึ่งพอใจที่สามารถปลูกข้าวลิสงเป็นอาชีพเสริมการทานนาได้ตามความต้องการ โดยสมาชิกที่ไม่มีแปลงนาติดคลองส่งน้ำได้ยืมพื้นที่ของเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องปลูกครอบคร้วละประมาณ 2-10 ไร่ และผลผลิตเพิ่มขึ้นหลังจากมีฝายประมาณ 2-3 ดังต่อไร่ จากการเพิ่มขึ้นของผลผลิตทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งของสมาชิก ทำให้รายได้เฉลี่ยต่อปีของสมาชิกผู้ใช้น้ำเพิ่มขึ้นประมาณ 5,000-20,000 บาทต่อครอบคร้ว (รายได้โดยเฉลี่ยก่อนมีฝายประมาณ 4,000-18,00 บาทต่อครอบคร้ว) ทั้งนี้รายได้ที่เพิ่มขึ้นของสมาชิกขึ้นอยู่กับจำนวนพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตรวมที่ได้นานแต่ละปี และพบว่าสมาชิกผู้ใช้น้ำคลองฝั่งซ้ายได้ซื้อเครื่องสูบน้ำเพิ่ม 8 เครื่อง (8 ครอบคร้ว) ส่วนสมาชิกผู้ใช้น้ำคลองฝั่งขวาได้ซื้อเครื่องสูบน้ำ 21 ครอบคร้ว คลองสายกลาง 11 ครอบคร้ว ซึ่งทำให้ประหยัดค่าซ่อมแซมและค่านี้มันได้ปีละประมาณ 500-1,000 บาท และสมาชิกคลองฝั่งขวา 15 ครอบคร้ว หยุดใช้ระหัดวิดน้ำซึ่งทำให้สมาชิกประหยัดค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาระหัดวิดน้ำปีละประมาณ 1,000-2,000 บาท นอกจากนี้ในฤดูแล้งชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้าน มีน้ำสำหรับอุปโภค-บริโภค และเลี้ยงสัตว์ตลอดทั้งการส่งน้ำ ทากยังมีแหล่งเพาะพันธุ์ปลาที่สมาชิกได้จับตลอดปี

สภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนดังกล่าว เป็นการเปลี่ยนแปลงหลังจากที่สมาชิกผู้ใช้น้ำได้ดำเนินการจัดการแหล่งน้ำทุกขั้นตอนด้วยความเข้มแข็ง ซึ่งสามารถนำปัจจัยทางเศรษฐกิจของชุมชนมาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงก่อนมีโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* กับหลังมีโครงการฝายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก่อนและหลังมีโครงการผายน้ำล้น
"บ้านผาสูก"*

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การ เปลี่ยนแปลง	ก่อนมีโครงการ	หลังมีโครงการ	การ เปลี่ยน แปลง
รายได้ (ต่อครอบครัว)*	5,000-50,000 บาท	5,000-60,000 บาท	+
พื้นที่แปลงนา**	2,371 ไร่	2,827 ไร่	+
ผลผลิต (ข้าว)	50-55 ถัง/ไร่	55-60 ถัง/ไร่	
ผลผลิต (ถั่วลิสง)	45-50 ถัง/ไร่	50-53 ถัง/ไร่	+
ใช้เครื่องสูบน้ำ***	90	66	+
ใช้ระหัดวิดน้ำ****	30	15	+
น้ำอุปโภค-บริโภค เลี้ยงสัตว์และประมง	3 หมู่บ้าน	5 หมู่บ้าน	+

หมายเหตุ เครื่องหมาย

- + แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีส่วนช่วยเสริมสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน
- * รายได้โดยประมาณจากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ และพ่อ "นบ
เพิ่มทรัพย์"* ซึ่งเฉลี่ยรายได้ต่อครอบครัวก่อนมีโครงการ ประมาณ
27,500 บาท และหลังมีโครงการ ประมาณ 32,500 บาท โดยเฉลี่ย
เพิ่มขึ้นประมาณ 5,000 บาท
- ** พื้นที่แปลงนาที่ได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำเฉพาะ "บ้านผาสูก"* (ไม่รวม
ส่วนที่เพิ่มจาก 4 หมู่บ้านที่ได้รับประโยชน์ร่วมกัน) และพื้นที่เหล่านี้เดิมได้

ทานาอยู่แล้วเช่นกัน แต่หลังจากมีโครงการฝายน้ำล้น ทากก็ได้อาศัยน้ำได้
ทันช่วงเวลาที่พืชต้องการ

*** การใช้เครื่องสูบน้ำของสมาชิกผู้ใช้น้ำมีทั้งลดและเพิ่ม กล่าวคือ สมาชิก
คลองฝั่งซ้ายต้องเพิ่ม 8 เครื่อง ต่อ 8 ครอบครัว เพื่อสูบน้ำจากคลอง
ซึ่งลึกกว่าแปลงนา แต่สมาชิกคลองฝั่งขวาและคลองสายกลางต้องลดการ
ใช้เครื่องสูบน้ำ 32 เครื่อง เพราะสามารถระบายน้ำให้กระจายไปสู่แปลง
นาได้โดยไม่ต้องใช้เครื่องสูบน้ำ

*** การใช้ระหัดวิดน้ำลดลงจากก่อนมีโครงการฝายน้ำล้นถึง 15 ตัว ซึ่งทำ
ให้สมาชิกประหยัดค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาปีละประมาณ 1,000-2,000
บาท

โดยสรุป ระบบการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชนในโครงการฝายน้ำล้น
"บ้านนาสุก"* เป็นระบบย่อยภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ได้ตอบสนองให้สภาพเศรษฐกิจของ
ชุมชนเพิ่มพูนขึ้นในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะระบบการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชนได้รับ
การสนับสนุนจากลักษณะทางกายภาพ ลักษณะของโครงสร้างทางสังคม ลักษณะในการ
จัดการ และการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งในระหว่างการจัดการดำเนินการจัดการ
แหล่งน้ำขนาดเล็กรวมชนได้พบปัจจัยสนับสนุนและปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ดังนี้

**ปัจจัยสนับสนุนและปัญหาอุปสรรค และวิธีการแก้ไขในการจัดการโครงการฝายน้ำล้น
"บ้านนาสุก"***

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
1.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ในด้านที่ตั้ง ของชุมชนล้อมรอบไปด้วยที่ราบลุ่มของแหล่งน้ำ ต่าง ๆ และพื้นที่ทำกิน จากลักษณะที่ตั้งในระยะ	ลักษณะดินในบริเวณคลองส่งน้ำและตัว ฝาย มีลักษณะเป็นดินที่ตกตะกอนง่าย จึง ทากให้คลองตื้นเงินรวดเร็วมาก

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>ทางระหว่างแหล่งน้ำกับพื้นที่ทำกิน มีความสัมพันธ์ต่อการจัดการอย่างยิ่ง เพราะระยะทางที่ใกล้กันทำให้สมาชิกสะดวกต่อการดำเนินการทั้งในด้านการใช้ประโยชน์และดูแลรักษา ในด้านคมนาคมระหว่างชุมชนกับชุมชนใกล้เคียง และชุมชนภายนอก มีถนนเชื่อมติดต่อกันตลอด ซึ่งมีผลให้เกิดความคล่องตัวต่อการซื้อขายผลผลิต การติดต่อประสานงาน การพัฒนา หรือปรับปรุง การคมนาคมที่สะดวกสบาย มีผลต่อความกระตือรือร้นในการจัดการระหว่างสมาชิก และคณะกรรมการในองค์กร</p>	<p>วิธีการแก้ไข สมาชิกและคณะกรรมการกลุ่มผู้นำได้ร่วมกันขุดลอกเป็นประจำ เช่น เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2535 สมาชิก 38 ราย ได้ร่วมกันขุดลอกคลองส่งน้ำฝั่งขวา</p>
<p>1.2 ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม</p> <p>ประกอบด้วยปัจจัยย่อยต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none">- สภาพทางเศรษฐกิจพบว่า การประกอบอาชีพของชุมชนเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งพาน้ำท่วมทั้งสิ้นและน้ำเป็นปัจจัยหลักที่จะเอื้อต่อการพัฒนาอาชีพของสมาชิก ในด้านรายได้โดยเฉลี่ยของชุมชนสามารถนำมาเป็นทุนสนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำได้ เช่น การระดมเงินเพื่อขุดลอกเป็นเงินทั้งสิ้น 33,625 บาท เพื่อซื้อที่ดินปลูกศาลา	<p>-</p> <p>-</p>

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>บริเวณผาย 2,000 บาท รวมทั้งการเสียสละที่ดินและแรงงานเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำ ซึ่งถ้าคำนวณเป็นเงินออกมาจะมีค่าอยู่ในระดับที่สูง นอกจากนี้การถือครองที่ดินทั้งหมดของชุมชนถือครองกรรมสิทธิ์ (นส.3ก.) เป็นของตนเอง จึงทำให้สมาชิกต้องการพัฒนาระบบการจัดการน้ำไว้สำหรับปลูกหลานในอนาคตด้วย และลักษณะพื้นที่รับประโยชน์ได้จัดรูปแปลงนาไว้ตั้งแต่อดีตและตั้งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถส่งน้ำเข้าไปได้โดยง่าย และพบว่าแผนการปลูกพืชรวมทั้งพืชที่ปลูกของสมาชิก ไม่มีความซับซ้อนเป็นไปตามวัฏจักรการผลิตในรอบปี เช่น ปลูกถั่วลิสงวนฤดูแล้ง เพราะเป็นพืชที่ต้องการน้ำไม่มาก</p> <p>- สภาพความสัมพันธ์ทางเครือญาติ พบว่าสมาชิกผู้ใช้น้ำกันคลองส่งน้ำแต่ละสายมีพื้นที่ติดกัน และเป็นญาติทางสายเลือดที่ได้รับแบ่งพื้นที่นาจากรตกแปลงเดียวกัน การส่งน้ำให้กันและกันจึงเป็นในลักษณะพึ่งพา เพราะเป็นญาติกัน หรือสนิทสามัคคีเคยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ในชุมชนนับถือระบบอาวุโส จึงทำให้สมาชิกนับถือความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้อาวุโสกว่า ซึ่งสามารถไกล่เกลี่ยปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น</p>	

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>การส่งน้ำให้สมาชิกก่อนหลัง การขอที่ดินชุด คลองส่งน้ำ</p> <p>- สภาพค่านิยมและพฤติกรรมเด่น ๆ พบว่า ค่านิยมเด่น ๆ ของชุมชนเน้นในด้าน "ความพอมีพอกิน" ไม่ต้องการร่ำรวยมาก จากค่านิยมเด่นนี้เอง ทำให้ชุมชนไม่ค่อยแข่งขันเอาโรคเอาเปรียบระหว่างกัน และสมาชิกแต่ละครอบครัวจะแบ่งงานกันทำตามกำลังและความสามารถ</p> <p>นอกจากนี้ พบว่า ชุมชนมีพฤติกรรมเด่นในด้านความสามัคคีในกิจการที่จะทำงานร่วมกัน เช่น การขุดคลอง การซ่อมฝาย เป็นต้น และชุมชนมีพฤติกรรมเด่นในการมีความคิดก้าวหน้า ซึ่งยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างกลมกลืน เช่น กรณีการขอมือเครื่องสูบน้ำระหัดวิดน้ำ ยอมรับฝายแทนระหัดวิดน้ำ ยอมเสียเงินแบบสมัยใหม่ เป็นต้น</p> <p>- สภาพการปกครองของชุมชน พบว่า การปกครองภายในชุมชนใช้วิธีประนีประนอมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการปกครองดังกล่าวมีผลให้การจัดการแหล่งน้ำดำเนินการไปตามวิธีประนีประนอมตามประเพณี เช่นกัน</p>	<p>-</p> <p>-</p>

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>- สภาพทางการศึกษา พบว่า การศึกษาในระบบและนอกระบบหรือการศึกษาเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต ตลอดจนการอบรมของคนในชุมชน ทำให้สามารถเรียนรู้ในการพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนหาข้อสรุป หรือข้อตกลงให้เกิดการปฏิบัติร่วมกันระหว่างสมาชิก</p> <p>- สภาพทางด้านสุขภาพอนามัย พบว่า คนในชุมชนมีสุขภาพอนามัยอยู่ในระดับดี อันได้แก่ มีร่างกายอุดมสมบูรณ์แข็งแรงทำงานในไร่ในนาได้ตลอดปี และมีจิตใจเข้มแข็งมองโลกในแง่ดี</p> <p>- สภาพทางการสื่อสาร พบว่า การสื่อสารภายในชุมชนและระหว่างชุมชนใกล้เคียง มีลักษณะการสื่อสารที่ไวกับข้อขึ้น เช่น ใช้วิธีบอกข่าวสารหรือเรื่องราวต่าง ๆ (ด้วยปาก) ประกาศตามหอกระจายข่าว การสื่อสารภายในชุมชนและระหว่างชุมชนทำให้ข่าวสารต่าง ๆ ถูกส่งถึงกันและกันอย่างรวดเร็ว ตัวอย่างกรณีการประชุมสมาชิกผู้ใช้น้ำทั้งวิธีบอกต่อ ๆ กัน ประกาศทางหอกระจายข่าว การสื่อสารทำให้สมาชิกเข้าใจและสามารถเข้าร่วมจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนได้อย่างพร้อมเพียงทุกขั้นตอน</p>	<p>-</p> <p>-</p> <p>-</p>

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>1.3 องค์การของรัฐ พบว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานชลประทานได้ทำหน้าที่ส่งเสริมให้โครงการผายน้ำสูบน้ำมาสูบน้ำประสมผลในด้านจัดการ ด้วยการให้คำแนะนำต่าง ๆ และสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างผายน้ำสูบน้ำ เพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กตอบสนองความต้องการของชุมชน</p>	<p>-</p>
<p>1.4 ลักษณะการจัดการ แยกเป็นปัจจัยย่อยได้ตามลำดับความสำคัญดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none">- ผู้นำ ผู้นำทั้งแบบทางการและไม่ทางการ นับเป็นสมาชิกผู้ใช้น้ำที่ได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำ เช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่น ๆ จึงทำให้ผู้นำมีแรงเสริมในการทำหน้าที่ตามตำแหน่ง นอกจากนี้ผู้นำมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในเกณฑ์ที่สูง จึงทำให้มีเวลาในการดำเนินการดำเนินโครงการและบุคคลส่วนตัวของผู้นำมีลักษณะใจเป็น รับฟังความคิดเห็น ประนีประนอมตัดสินใจตามความต้องการของสมาชิก- องค์กรผู้ใช้น้ำ พบว่า ได้รับการจัดตั้งจากการแนะนำของเจ้าหน้าที่ชลประทาน แต่เป็นการจัดตั้งตามความสมัครใจของสมาชิก และยึดถือการปฏิบัติภายในกลุ่มตามประเพณีที่เคย	<p>ปัญหาด้านการจัดการทั้งในด้านสมาชิกผู้ใช้น้ำและคณะกรรมการ</p> <p>สมาชิก แม้ว่าสมาชิกจะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนและวิธีการ แต่ระหว่างการบริหารปฏิบัติงานต่าง ๆ เช่น ซุดลอกคลองแต่ละครั้ง สมาชิกหลายคนทำงานไม่เต็มที (อ้อมแรง)</p> <p>วิธีการแก้ไขการอ้อมแรงในการซุดลอกคลองใช้วิธีแบ่งกลุ่มมารับผิดชอบซุดลอกเป็นช่วง ๆ โดยคณะกรรมการผู้ดูแลคลองเป็นผู้ดำเนินการ</p> <p>ในด้านการใช้น้ำอย่างประหยัดของสมาชิกต้นคลองฝั่งขวา ทำให้สมาชิกปลายคลองต้องรอและได้น้ำในปริมาณน้อยกว่า แม้ว่าจะได้เพียงพอต่อความต้องการของพืช แต่ก็ทำให้สมาชิกปลายคลองไม่พอใจที่ต้องรอ โดยให้</p>

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>ปฏิบัติกันมา แม้จะมีการตั้งกฎข้อบังคับขึ้นมาก็ตาม นอกจากนี้ขนาดของคณะกรรมการบริหารกลุ่มมีจำนวนเหมาะสมและมีการกระจายอำนาจตามบทบาท นอกจากนี้คณะกรรมการในองค์กรกลุ่มผู้นำในแต่ละตำแหน่ง มีพื้นที่รับประโยชน์จากแหล่งนี้ทุกคน จึงทำให้สามารถเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วยความเต็มใจ</p>	<p>เหตุผลว่าทำไมไม่ปล่อยน้ำส่วนที่เหลือเพื่อลงไปปลายคลอง</p> <p>วิธีการแก้ไขมีการรวมกลุ่มแล้วบอกผ่านให้คณะกรรมการผู้ดูแลคลองมาบอกสมาชิกต้นคลองให้ปล่อยน้ำไปปลายคลองก่อน หรือแบ่งครึ่งโดยเปิดน้ำเข้าแปลงนาเพียงครึ่งเดียว (ไม่เปิดปากท่อทั้งปากหรือท่อปล่อยน้ำเข้าแปลงนาไม่กว้างเกินไป)</p> <p>ในด้านเวลาทำงานร่วมกันมีสมาชิก โดยเฉพาะสมาชิกผู้นำที่มีแปลงนาระหว่างกลางถึงต้นคลองบางคนมักไม่ตรงต่อเวลา เช่น กรณีนัดหมายขุดลอกคลองหรือซ่อมแซมคลอง สมาชิกปลายคลองต้องทำงานก่อนสมาชิกกลางคลองและต้นคลองทุกครั้ง เป็นเพราะสมาชิกกลางคลองและต้นคลองถือว่าตนเองต้องได้น้ำอยู่แล้วว่ามีสภาพคลองจะเป็นอย่างไรก็ตาม</p> <p>วิธีการแก้ไข สมาชิกคนอื่นจะทำงานไปก่อนถ้าถึงแปลงนาของสมาชิกคนที่มาสายมีข้อตกลงกันว่าจะไม่ขุดลอกคลองหรือซ่อมแซมบริเวณนั้น ๆ ปล่อยให้สมาชิกคนนั้นทำงานในพื้นที่ของตนเอง</p>

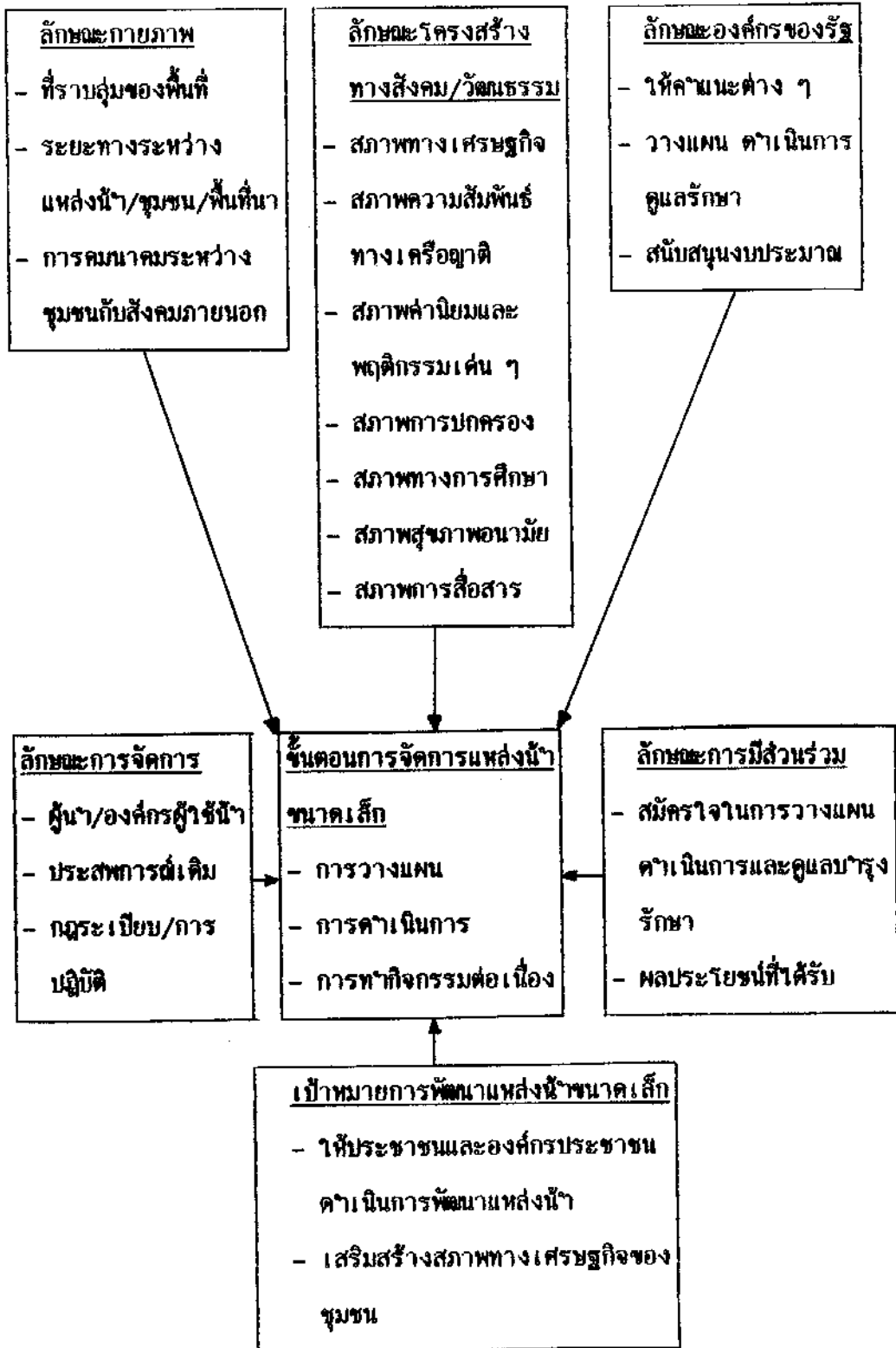
ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
	<p><u>คณะกรรมการองค์การผู้ว่าฯ</u> การไม่ สามารถกระจายความรับผิดชอบให้กับคณะกรรมการผู้ดูแลคลองแต่ละฝั่งได้ เช่น กรณี คลองฝั่งขวา ถ้าสมาชิกหลายคลองต้องการนำ ส่วนสมาชิกจะบอกผู้ดูแลคลองคนเดิม (เพื่อน เพิ่มทรัพย์) ทุกครั้ง ไม่ยอมบอกคณะกรรมการ ผู้ดูแลคลองอีก 3 คน กรณีคลองสายกลางไม่มี คณะกรรมการผู้ดูแลคลองคอยควบคุมดูแล แต่ ให้คณะกรรมการผู้ดูแลคลองฝั่งซ้ายดูแล ซึ่ง ในทางปฏิบัติไม่มีการแบ่งให้ชัดเจนว่าใครจะ ดูแล</p> <p>วิธีการแก้ไข ในคลองฝั่งขวามีผู้ดูแลคลอง คนที่ชาวบ้านไม่พอใจ (เพื่อนเพิ่ม- ทรัพย์) เสนอว่าจะลาออกเพื่อเปิดโอกาสให้ คนอื่นมีบทบาท และคลองสายกลางสมาชิก 3 ราย หรือร้อยละ 10 ของสมาชิกคลอง สายกลาง เสนอให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการ ผู้ดูแลคลองสายกลางแยกต่างหาก</p> <p>นอกจากนี้ คณะกรรมการบางตำแหน่งยังไม่ เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง และไม่มี กิจกรรมที่ทำ จึงไม่มีโอกาสได้ทำหน้าที่ของ ตนเอง เช่น ตำแหน่งเลขานุการ ตำแหน่ง ประธานกลุ่มเลี้ยงปลา และประธานกลุ่มปลูกพืช</p>

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>- ประสบการณ์ในการจัดการน้ำของชุมชน พบว่า ชุมชนมีประสบการณ์ในการจัดการน้ำทั้งส่วนตัวและส่วนรวมคือ การจัดการด้วยระหัดและการสร้างฝายหิน รวมทั้งคลองสายกลาง จากประสบการณ์ทำให้ชุมชนได้วางแผนและขุดคลองฝายน้ำไว้รอการก่อสร้างแหล่งน้ำ และได้ดำเนินการดำเนินการดำเนินการในคลองฝายขวา นอกจากนี้บทเรียนต่าง ๆ ตั้งแต่การทำงานร่วมกัน การฟังความคิดเห็น การเสนอแนะระหว่างกันเกี่ยวกับการจัดการน้ำเกิดจากประสบการณ์ทั้งสิ้น</p> <p>- กฎระเบียบและการปฏิบัติ การจัดการน้ำของชุมชนในบางขั้นตอนได้กำหนดกฎระเบียบขึ้นจากการแนะนำของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง แต่สมาชิกปฏิบัติตามได้เพียงเล็กน้อยเพราะสมาชิกคุ้นเคยกับวิถีปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมเช่น การส่งน้ำที่ส่งตามความต้องการไม่ส่งตามวิธีการหรือกฎที่กำหนดไว้ และมีบางครั้งสมาชิกบางคนไม่ไป</p>	<p>วิธีการแก้ไข เจ้าหน้าที่ดำรงตำแหน่งทั้ง 3 ราย เสนอจะลาออกเพราะไม่ได้ทำอะไรและสมาชิกคนอื่น ๆ เสนอว่าประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำควรจะทำให้ออกาสเลขานุการได้ฝึกฝนจนชำนาญหรือบันทึกการประชุมเล็ก ๆ น้อย ๆ</p> <p>-</p> <p>-</p>

ปัจจัยสนับสนุน	ปัญหา อุปสรรค และวิธีแก้ไข
<p>ร่วมประชุมแต่กลุ่มไม่สามารถใช้กฎที่ตั้งไว้บังคับสมาชิกได้ รวมทั้งการไม่ปฏิบัติตามกฎข้ออื่น ๆ กลุ่มไม่สามารถทำตามกฎได้อย่างเคร่งครัด เพราะความเป็นพี่เป็นน้องและความคุ้นเคยต่อวิถีชีวิตที่ดำเนินปฏิบัติร่วมกัน กฎระเบียบที่สร้างด้วยการแนะนำของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติที่ปฏิบัติจริงของสมาชิกผู้นำไม่สามารถผสมผสานกันได้ และคณะกรรมการกลุ่มผู้นำเห็นว่าว่าการไม่ปฏิบัติตามกฎของสมาชิกไม่ใช่วิถีชีวิตที่ร้ายแรง แต่การไม่ปฏิบัติตามคำขอของสมาชิกด้วยกันในแต่ละครั้งถือว่าผิดร้ายแรง</p> <p>1.5 ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่าเป็นการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ เหตุผลของการมีส่วนร่วมของสมาชิกพบว่ามาจากเหตุผลที่ทุกคนได้รับผลประโยชน์จากแหล่งน้ำทั้งสิ้น โดยมีส่วนร่วมในด้านการวางแผน การดำเนินการ และดูแลบำรุงรักษา</p>	

ข้อเสนอแนะในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน ในโครงการผายน้ำล้น
"บ้านผาสุก" *

1. สมาชิกผู้ใช้น้ำจากคลองทุกสาย เสนอแนะว่า คลองทุกสายควรเปลี่ยนเป็นคลองคอนกรีต เพื่อจะได้ประหยัดน้ำและอาจจะทำให้สามารถแพร่กระจายน้ำได้ในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป
 2. สมาชิกผู้ใช้น้ำจากผายดินใน "ลำห้วยนาค"* เสนอแนะให้มีการขุดลอกลำห้วย เพราะลำห้วยตื้นเขินและแคบ เนื่องจากการตกตะกอนของดิน และวัสดุอื่น ๆ
 3. สมาชิกผู้ใช้น้ำ (ตัวแทนในแต่ละคลอง) และคณะกรรมการบางคนเสนอแนะให้กำหนดกฎการเป็นคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำตามวาระ อาจจะเป็นวาระละ 3 หรือ 4 ปี ก็ได้ เพื่อจะได้เปิดโอกาสให้สมาชิกคนอื่น ๆ ด้บริหารงานบ้าง
 4. เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้กับสมาชิกด้วยการสร้างความเข้าใจต่อการส่งน้ำตามรอบเวร เพื่อแก้ไขปัญหาคความกดดันจากสมาชิกปลายคลองฝั่งขวา และเพื่อประหยัดน้ำให้สามารถแพร่กระจายในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป โดยวิธีการฝึกอบรมหรือดูงานโครงการที่เป็นตัวอย่างได้อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
 5. องค์กรกลุ่มผู้ใช้น้ำ ควรส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้กับคณะกรรมการในด้านบทบาทหน้าที่เพื่อให้สามารถรักษาศักยภาพ และพัฒนาศักยภาพได้ดียิ่งขึ้น ด้วยวิธีการฝึกอบรมหรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากคณะกรรมการกลุ่มอื่น ๆ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
- โดยสรุป ระหว่างปัจจัยสนับสนุนกับปัญหาอุปสรรค จะเห็นว่า ปัจจัยต่าง ๆ สามารถสนับสนุนหรือส่งเสริมให้การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กประสบผลสำเร็จ แม้ว่าในระหว่างการปฏิบัติจะประสบปัญหาบ้าง ชุมชนก็สามารถดำเนินการแก้ไขได้ ซึ่งสามารถนำปัจจัยสนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนในโครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสุก"* มาจัดลำดับความสำคัญในการสนับสนุนได้ตามลำดับดังนี้ 1) ลักษณะกายภาพ 2) ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม 3) ลักษณะองค์กรของรัฐ 4) ลักษณะการจัดการ 5) ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน และนำมาสร้างภาพความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนกับปัจจัยต่าง ๆ ดังในแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 5 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก

นอกจากปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว ยังมีลักษณะต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มจะเป็นปัญหาต่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน ซึ่งจากการศึกษาพอจะสรุปได้ดังนี้

1. **ลักษณะทางกายภาพ**

มีแนวโน้มว่าจะเกิดปัญหาการตกตะกอนของดินในแหล่งน้ำได้อย่างรวดเร็ว เพราะการปิดกั้นลำน้ำจะทำให้น้ำไหลช้าลง จึงทำให้สภาพน้ำนิ่งไม่สามารถพัดพาตะกอนลงสู่ปลายลำน้ำได้ ซึ่งจะส่งผลให้ลำน้ำตื้นเขิน

2. **ลักษณะในการจัดการ**

มีแนวโน้มว่าจะเกิดปัญหาการแย่งน้ำระหว่างสมาชิกในระดับที่คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำจะแก้ไขไม่ได้ เนื่องจากปริมาณน้ำในแหล่งน้ำจะลดลงเพราะมีการสร้างแหล่งน้ำขนาดกลาง (ฝายลำน้ำสีสุกบน) ซึ่งอยู่ห่างไปทางด้านน้ำประมาณ 30 กิโลเมตร ซึ่งทำให้โอกาสที่น้ำส่วนหนึ่งจากต้นน้ำจะไหลลงมาถึงน้อยลง

3. **ลักษณะขององค์กร**

คณะกรรมการบางคนมีความกระตือรือร้นลดลง เนื่องจากคณะกรรมการแต่ละตำแหน่งในองค์กรได้รับเลือกตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบัน (8 ปี) มีการเปลี่ยนบุคคลเพียงตำแหน่งเดียวคือประธาน นอกนั้นยังคงเป็นบุคคลเดิม ซึ่งทำให้คณะกรรมการรายชื่อในตำแหน่ง 8 ปี เกิดความท้อแท้โดยเฉพาะผู้ดูแลคลอง หรือเกิดความเบื่อหน่ายเช่น เลขานุการ เป็นต้น

4. **ลักษณะของสมาชิก**

มีแนวโน้มว่าสมาชิกผู้ใช้น้ำจะเพิ่มมากขึ้น เพราะการแบ่งมรดกแปลงนาให้ลูกหลานรุ่นต่อไป ซึ่งอาจจะเกิดปัญหาในลักษณะสมาชิกรุ่นใหม่เข้าไม่ถึงกระบวนการในการจัดการแหล่งน้ำของชุมชน

ในด้านแนวทางแก้ไขต่อลักษณะแนวโน้มของปัญหา มีทั้งที่อาจจะแก้ไขด้านระดับชุมชนและจะต้องแก้ไขโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยจะได้เสนอแนวทางแก้ไขไว้แล้ว

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา

สรุปผลการศึกษา

การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนในโครงการผายน้ำสัน "บ้านผาสูก" * ได้ดำเนินการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการกระทำน้ำที่อย่างสม่ำเสมอของประชาชนและองค์กรประชาชนด้วยการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มประชาชนและองค์กรประชาชนออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้นำท้องถิ่น สมาชิกผู้นำ และคณะกรรมการกลุ่มผู้นำ และได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน และเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล สนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้าง การให้คำแนะนำต่าง ๆ เช่น การปลูกพืช การดูแลผาย และอื่น ๆ ส่วนในด้านการกระทำน้ำที่ของประชาชนและองค์กรประชาชนแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ การกระทำน้ำที่ในขั้นตอนการวางแผนดำเนินการ ซึ่งประกอบด้วย การพิจารณาโครงการ การขอโครงการ การวางแผนใช้ประโยชน์ ในขั้นตอนการดำเนินการประกอบด้วย การสำรวจ การออกแบบ การก่อสร้าง การตั้งกลุ่มผู้นำ การขุดคลองและขุดลอกคลองส่งน้ำ ในขั้นตอนการทํากิจกรรมต่อเนื่องประกอบด้วย การรับประโยชน์ การดูแลบำรุงรักษา และการทำกิจกรรมอื่น ๆ

จากการกระทำน้ำที่อย่างสม่ำเสมอของประชาชนและองค์กรประชาชน โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน ได้ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจต่อชุมชน กล่าวคือ ทำให้สภาพเศรษฐกิจตั้งแต่รายได้ พื้นที่แปลงนา ผลผลิตข้าว และกำลังของชุมชนเพิ่มขึ้น สามารถลดรายจ่ายในการซ่อมบำรุงเครื่องสูบน้ำ ระหัดวิดน้ำ รวมทั้งการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนได้เพิ่มขึ้น แหล่งน้ำสำหรับอุปโภค-บริโภค เลี้ยงสัตว์ และประมง สำหรับชุมชน "บ้านผาสูก" * และชุมชนใกล้เคียงอีก 4 หมู่บ้านได้ตลอดปี นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ประชาชนและองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

การบรรลุเป้าหมายทั้งสองประการดังกล่าวมีปัจจัยสนับสนุนภายในชุมชนเป็นหลัก กล่าวคือ ได้รับการสนับสนุนจากลักษณะทางกายภาพของชุมชน เช่น สภาพพื้นที่ที่ถากิน ที่ตั้งชุมชน ระยะทางระหว่างแหล่งน้ำกับชุมชนและแปลงนา สภาพการคมนาคมระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ค่านิยมและพฤติกรรมเด่น ๆ สภาพการปกครอง ระดับการศึกษา สภาพสุขภาพอนามัยและการสื่อสาร และได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยภายนอกชุมชนคือ การสนับสนุนจากองค์กรของรัฐ ด้วยการให้คำแนะนำต่าง ๆ ตลอดจนสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างโครงการ

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัจจัยที่สนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กาให้ประสบผลสำเร็จนั้นประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม การสนับสนุนจากองค์กรของรัฐ ลักษณะการจัดการและลักษณะการมีส่วนร่วมของสมาชิก ปัจจัยเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการสนับสนุนการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กาในระดับชุมชน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กา

ข้อเสนอแนะระเบียบวิธีวิจัย

จากประสบการณ์การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (ดังเสนอไว้ในบทที่ 3) ซึ่งมีข้อเสนอแนะระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

1. ข้อเสนอเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด แนวคำถามสัมภาษณ์ที่สร้างก่อนเข้าชุมชนควรต้องปรับตามสภาพความเป็นจริงของชุมชน หรือควรจะมีการเข้าไปสำรวจชุมชนเบื้องต้นก่อนสร้างแนวคำถามสัมภาษณ์ ในด้านการสัมภาษณ์ในระยะแรกที่เข้าชุมชนควรพูดคุยและฟังให้มาก แล้วจึงคอยค้นหาผู้รู้ข้อมูลในแต่ละเรื่องหรือแต่ละประเด็น นอกจากนี้การวิจัยชีวิตในชุมชนควรต้องปรับตัวให้เข้าได้กับคนในชุมชนให้มากที่สุด

2. ข้อเสนอเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและน่าเชื่อถือ การถามตามคำตอบ การฟังอย่างละเอียดด้วยการแยกแยะตามวัตถุประสงค์ และการถามจากคนในชุมชนหลาย ๆ คน สามารถให้ได้ข้อมูลครบถ้วนในระดับหนึ่ง แต่จะต้องมีการถามซ้ำ และการสังเกต รวมทั้งตรวจสอบจากแหล่งอื่น เช่น เอกสาร หรือบุคคล ก็จะทำให้ได้ข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์และน่าเชื่อถือ

ข้อเสนอในการศึกษาต่อชุมชน

จากผลการศึกษาผู้วิจัยมีข้อเสนอต่อโครงการฝายน้ำล้น "บ้านพาสูก"* ว่าควรจะมีการศึกษาเจาะลึกกระบวนการการบริหารขององค์กรผู้ใช้น้ำ เพื่อให้เห็นภาพงานการทำงานของกลุ่มผู้ใช้น้ำอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก

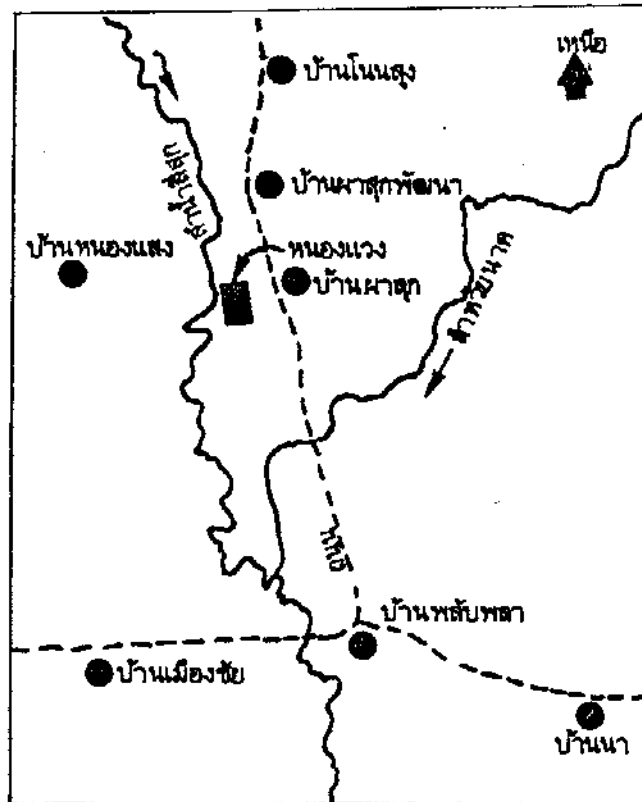
จากผลการศึกษา มีข้อเสนอต่อการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กดังนี้

1. ควรศึกษาความเหมาะสมทางด้านกายภาพ สภาพการประกอบอาชีพในชุมชนที่เป็นเป้าหมายในการพัฒนาแหล่งน้ำ
2. ควรศึกษาความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ซึ่งมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. ควรคำนึงถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

ภาคผนวก ก .

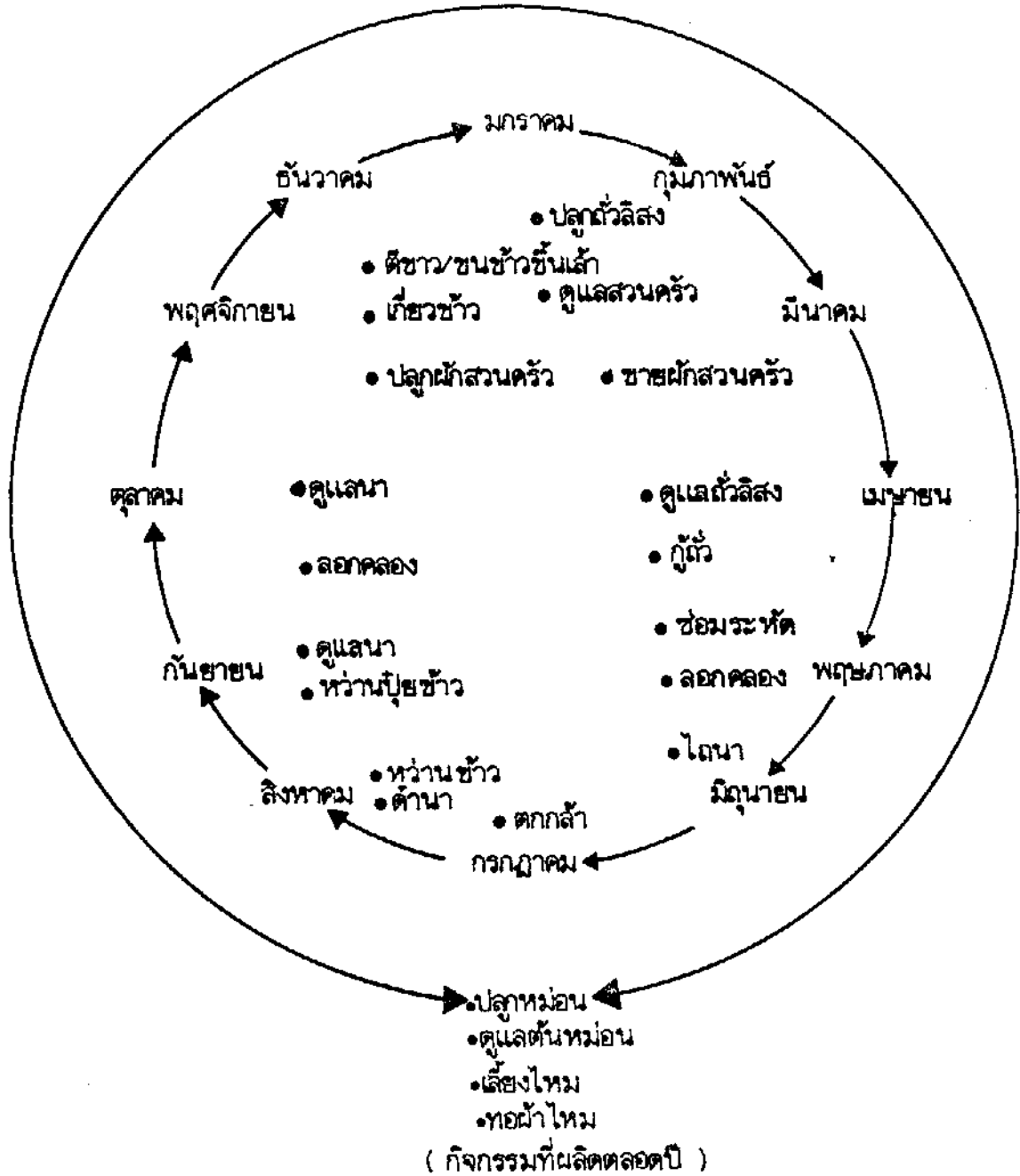
แผนผังชุมชนและจุดที่ตั้งระหัดวัดน้ำ

ภาคผนวก ก-1

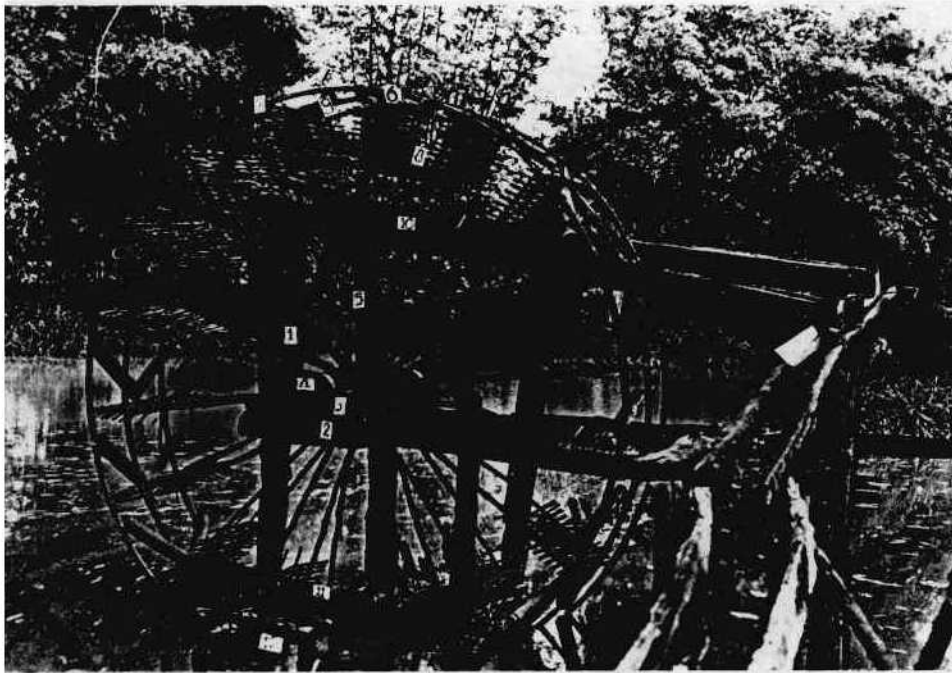

แผนที่ที่ 1 : แสดงที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อของชุมชน

ภาคผนวก ก- 3

แผนภาพที่ 3 : แสดงวัฏจักรกิจกรรมการผลิตในรอบ 1 ปี

แผนภาพที่ 4 : รั้วค้วค้วน้ำและอุปกรณ์แต่ละตัว

จากภาพ พ่อล้าน พลไซ และพ่อกองคา เพิ่มทรัพย์ ได้อธิบายรายละเอียดตามหมายเลข 1-12 ดังต่อไปนี้ แต่ละหมายเลขมีชื่อเรียก มีคุณลักษณะและทำหน้าที่ดังนี้

หมายเลขหนึ่ง เรียกว่า หลักค้ำ เป็นไม้เนื้อแข็งมีหน้าที่ในการค้ำระหัดทั้งค้วและรางส่งน้ำเข้าสู่แปลงนาแปลงแรก

หมายเลขสอง เรียกว่า ขาง เป็นไม้เนื้อแข็งทำหน้าที่รองรับหมอนและระหัดทั้งค้ว

หมายเลขสาม เรียกว่า หมอน เป็นไม้เนื้อแข็งทำหน้าที่หนุนค้วให้ระดับพอเหมาะ

หมายเลขสี่ เรียกว่า คุม เป็นไม้เนื้อแข็งทำหน้าที่คล้ายเฟืองรยนต์หรือเกวียน เพื่อให้ระหัดขับเคลื่อนหรือหมุนได้เมื่อมีแรงผลักดันจากหน้า

ภาคผนวก ก-4 (ต่อ)

หมายเลขห้า เรียกว่า ก้า เป็นไม้ที่มีคุณสมบัติเหนียว (ระหัดแต่ละตัวจะมีก้าตั้งแต่ 38-44 ตัวแล้วแต่ตัวเล็กตัวใหญ่) ทาหน้าที่ยึดระหว่างคอกและกงให้ระหัด มีรูปลักษณะเป็นวงกลมเพื่อจะหมุนพัดน้ำได้

หมายเลขหก เรียกว่า กง เป็นไม้ผ่าเหลาให้ได้ขนาดพอเหมาะ ทาหน้าที่เป็นวงกลมยึดก้า

หมายเลขเจ็ด เรียกว่า ค้อ เป็นไม้ผ่าเหลาขนาดพอเหมาะ ทาหน้าที่ยึดค้ำกง มีขนาดกว้างเท่ากันตลอดทั้งวงกลมและยึดตาด

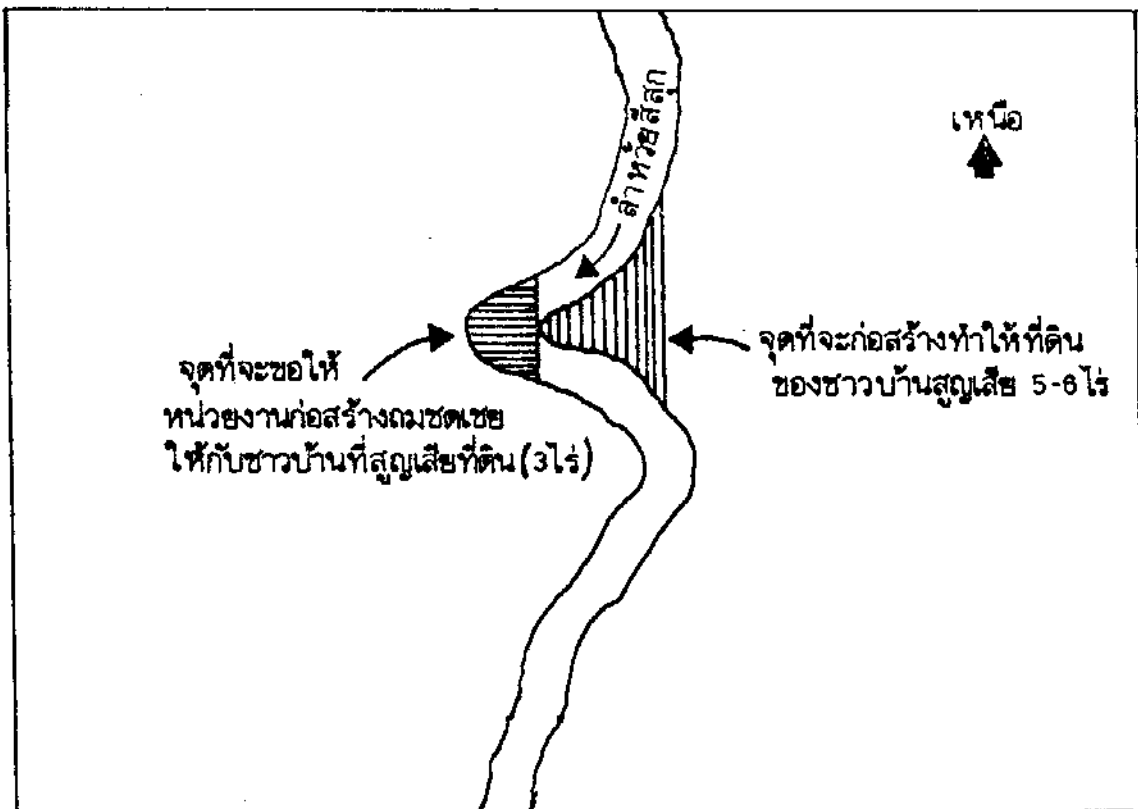
หมายเลขแปด เรียกว่า ตาด เป็นไม้ผ่าสี่เหลี่ยม ทาหน้าที่กันน้ำให้มีระดับสูงสามารถไหลเข้าบึงได้

หมายเลขเก้า เรียกว่า บั้ง เป็นกระบอกไม้ผ่า ทาหน้าที่ตัดน้ำจากที่ตาดกันน้ำขึ้นมาเทใส่ราง

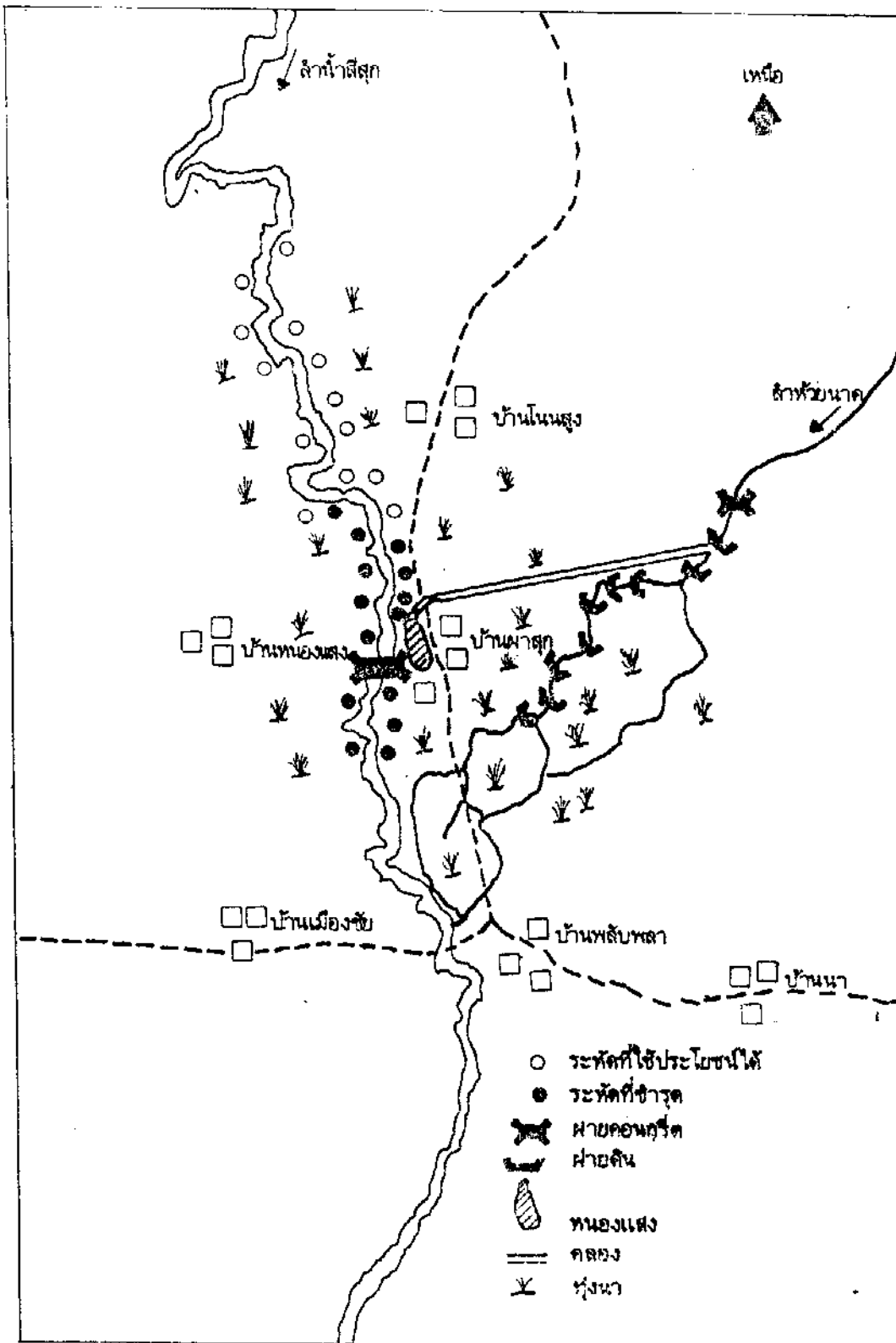
หมายเลขสิบ เรียกว่า ราง เป็นไม้เนื้อแข็ง (ระหัดบางตัวใช้ต้นมะพร้าวหรือต้นตาลเจาะเป็นรางในกรณีไม่มีไม้เนื้อแข็ง) ทาหน้าที่รองรับน้ำจากบั้งเพื่อส่งไปยังแปลงนามแปลงแรก

หมายเลขสิบเอ็ด เรียกว่า รวง เป็นไม้เนื้อแข็ง (กระดาน 3 ด้าน ด้านบนเปิด) ทาหน้าที่ทำเป็นช่องให้ระหัดหมุนผ่านและเป็นช่องกันน้ำให้สูงและแคบได้ขนาดพอที่ตาดจะกันน้ำ เพื่อบั้งจะได้ตักน้ำได้

หมายเลขสิบสอง เรียกว่า ราว มีส่วนประกอบหลายอย่าง ไม้เนื้อแข็ง เมื่อกึ่งสานด้วยไม้ผ่า กระสอบใส่ดิน ไม้ผ่า พางข้าว เป็นต้น ทาหน้าที่กันน้ำเพื่อยกระดับน้ำให้สูงและเป็นแรงผลักดันให้ระหัดขับเคลื่อนน้ำ ราวมีลักษณะเป็นคันคูกันน้ำยาวตามความกว้างของลำน้ำในบริเวณที่ระหัดตั้งอยู่ และมีช่องเปิด (เรียกว่าป่องเรือ) ตรงกลางคันคูสามารถเปิดปิดยกระดับน้ำให้ระหัดหมุนหรือไม่หมุนได้

แผนภาพที่ 5 : แสดงจุดที่ชาวบ้านจะเสียที่ดินในการก่อสร้างฝาย

แผนภาพที่ 6 : แสดงจุดที่ตั้งระหัดกั้นน้ำใน "ลำน้ำสีสุก" - จุดที่ตั้งฝายใน "ลำน้ำห้วยนาค"

ภาคผนวก ข.

ใบสมัครและกฎระเบียบของผู้ใช้ที่โครงการพายนน้ำส้ม "บ้านพาสถ"*

ภาคผนวก ข-1

ใบสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ข้าพเจ้า (ตัวบรรจง)

อยู่บ้านเลขที่ หมู่ที่ บ้าน

ตำบล อำเภอ จังหวัด

มีพื้นที่เพาะปลูก ไร่

พื้นที่ปลูกเป็นปริมาณฤดูฝน 1..... จำนวนไร่

2..... จำนวนไร่

3..... จำนวนไร่

พื้นที่ปลูกเป็นปริมาณฤดูแล้ง 1..... จำนวนไร่

2..... จำนวนไร่

3..... จำนวนไร่

รายได้เฉลี่ยต่อปี - ก่อนก่อสร้างฝาย บาท/ปี

- หลังก่อสร้างฝาย บาท/ปี

สมาชิกในครอบครัว จำนวน คน

เคยเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

1..... หน่วยงาน.....

2..... หน่วยงาน.....

3..... หน่วยงาน.....

มีความประสงค์สมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายน้ำล้นบ้านผาสุก และจะปฏิบัติตามกฎ

ข้อบังคับโดยเคร่งครัด

ลงชื่อ

(.....)

วันที่ ... เดือน พ.ศ.

(พยาน)

(.....)

(พยาน)

(.....)

ภาคผนวก ๗-2

กฎระเบียบการใช้น้ำในโครงการผายน้ำล้น "บ้านผาสูก"*

1. สมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง เมื่อได้รับนัดหมายเป็นลายลักษณ์อักษรจากประธานกลุ่มฯ
 - 1.1 สมาชิกคนใดไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้ ต้องมีตัวแทนมาร่วมประชุม
 - 1.2 ในวาระการประชุมเพื่อวางแผนการจัดสรรน้ำ สมาชิกคนใดไม่มาร่วมประชุม หรือไม่มีตัวแทนมาร่วมประชุม สมาชิกคนนั้นจะไม่ได้รับการจัดสรรน้ำในครั้งนั้น ๆ
 - 1.3 สมาชิกคนใดขาดประชุมเกิน 2 ครั้ง ให้นำถือว่าขาดสภาพการเป็นสมาชิก และจะไม่มีสิทธิ์ใด ๆ ทั้งสิ้น
2. สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตามแผนการจัดสรรน้ำที่ได้ประชุมตกลงกันไว้ โดยเคร่งครัด
3. สมาชิกคนใดที่ทำทาบปิดกั้นน้ำเข้าพื้นที่เพาะปลูกของตน โดยที่มีไซรอบเวรของตน สมาชิกในกลุ่มย่อยนั้น ๆ ต้องรับผิดชอบกันร่วมกัน โดยจะไม่ได้รับน้ำในรอบเวรถัดไป ทั้งนี้กลุ่มย่อยที่กำลังรับน้ำอยู่นั้น จะได้รับน้ำเพิ่มอีก 1 เท่า แต่หากกลุ่มย่อยที่กำลังรับน้ำอยู่นั้น ทำทาบปิดกั้นน้ำในส่วนต้นน้ำ เพื่อปกป้องปริมาณน้ำที่กลุ่มย่อยทางต้นน้ำ เพื่อจะได้รับน้ำเพิ่มอีก 1 เท่าตัวนั้น กลุ่มย่อยกลุ่มนี้จะไม่ได้รับน้ำอีกเลยตลอดฤดูกาลเพาะปลูก และผู้กระทำผิดยอมให้ปรับ 90 บาท
4. การปิดเปิด ท่อระบายน้ำปากคลองส่งน้ำ ให้อยู่ในอำนาจของคณะกรรมการบริหารกลุ่มฯ ได้แก่ ประธาน, รองประธาน และคณะกรรมการคลองส่งน้ำ สมาชิกคนใดจะละเมิดมิได้ หากมีการฝ่าฝืน จะถูกขับออกจากกลุ่มฯ ทันที เป็นเวลา 1 ปี
5. สมาชิกทุกคนต้องไม่กระทำทาบใด ๆ อันเป็นการขวางทางน้ำ ทาบที่ต้นน้ำคลองส่งน้ำไหลไม่สะดวก หากสมาชิกคนใดฝ่าฝืน สมาชิกในกลุ่มย่อยกลุ่มนั้นจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน โดยจะไม่ได้รับน้ำในรอบเวรถัดไป ทั้งนี้ให้อยู่ในดุลพินิจของประธานกลุ่มฯ

ภาคผนวก ข-2 (ต่อ)

6. สมาชิกทุกคนต้องร่วมมือกันชุดคลองส่งน้ำอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
7. สมาชิกทุกคนต้องให้ความร่วมมือในการบูรณะซ่อมแซมอาคารชลประทานต่าง ๆ เมื่อได้รับคำสั่งจากประธานกลุ่มฯ
 - 7.1 สมาชิกคนใดบิดพริ้ว ไม่มาทำงานตามคำสั่งของประธาน ยอมให้ปรับ 60 บาท/วัน
 - 7.2 สมาชิกคนใดมาทำงานแต่กลับก่อนเวลาที่กำหนด ยอมให้ปรับ 45 บาท/วัน
 - 7.3 สมาชิกคนใดไม่สามารถมาทำงานได้ ต้องมีตัวแทน อายุไม่ต่ำกว่า 17 ปี และต้องแจ้งให้คณะกรรมการทราบล่วงหน้า 1 วัน
 - 7.4 สมาชิกทุกคนต้องเตรียมเครื่องมือในการทำงาน เช่น จอบ, บั้งก็, มีดถางป่า พร้อมทั้งท่อข้าว-น้ำ มาด้วยทุกครั้ง
8. ประธานกลุ่ม, รองประธาน และคณะกรรมการ ไม่มาทำงานตามที่นัดหมายสมาชิกไว้ ยอมให้ปรับเป็น 2 เท่าของสมาชิก คือ 180 บาท/วัน
9. สมาชิกทุกคนต้องบริจาคเงินเป็นครั้งคราว ตามมติของที่ประชุมกลุ่มฯ ในการทำกิจกรรมของกลุ่ม เช่น ซ่อมแซมฝาย, ซ่อมแซม ท่อระบายน้ำ ซ่อมแซมคลองส่งน้ำ และอื่น ๆ เป็นต้น ถ้าสมาชิกคนใดไม่สามารถบริจาคเงินได้ต้องทดแทนด้วยแรงงานของตน
10. สมาชิกทุกคนต้องร่วมมือกัน เพื่อสร้างสรรค์กลุ่มฯ ให้มีความเจริญรุ่งเรืองต่อไปในภายหน้า

ภาคผนวก ข-3

ลำดับการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

1. เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2528 สมาชิกคลองฝั่งขวาได้ระดมเงินเพื่อขุดคลองส่งน้ำและดำเนินการขุดคลอง
2. เดือนกันยายน พ.ศ. 2528 สมาชิกคลองฝั่งซ้าย ได้ระดมเงินเพื่อขุดลอกคลอง และได้ดำเนินการขุดลอก ส่วนคลองสายกลางได้ร่วมแรงกันขุดคลองเช่นกัน
3. ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม พ.ศ. 2529 ได้ประชุมสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำทุกคนเพื่อระดมกำลังเงิน แรงงานในการทำถนนจาก "บ้านผาสูก"* ไปตัวมาย โดยผ่าน "หนองแวง"* สมาชิกผู้ใช้น้ำออกเงินตามกำลังศรัทธา ซึ่งส่วนใหญ่นำจ่ายคนละ 10 บาทแล้วนำเงินไปจ้างรถขนหินจากโครมมาอม
4. เดือนพฤษภาคม คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำและสมาชิกผู้ใช้น้ำได้ร่วมกันระดมเงินซื้อที่ดินปลูกศาลาพักผ่อนบริเวณท้าย การเก็บเงินแล้วแต่กำลังศรัทธา เก็บได้ประมาณ 2,000 บาท ซื้อที่ดินจากเจ้าของนาที่มีที่ดินติดมายเพื่อปลูกศาลา
5. เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2530 คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำได้สำรวจคลองทุกสายเพื่อกำหนดให้คลองแต่ละสายมีขนาดความกว้างตามความเหมาะสม และหาความเข้าใจตามขนาดในแต่ละสาย ในขณะที่สำรวจคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำจะชี้แจงและให้เจ้าของนาแต่ละแปลง เช่นเดียวกับยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรว่ายินยอมให้มีคลองสาธารณะประโยชน์ผ่านพื้นที่คือคลองของตนเอง ซึ่งคณะกรรมการใช้เวลาดำเนินการ 8 วัน
6. เดือนมีนาคม พ.ศ. 2530 สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำประมาณ 52 คน ร่วมกันซ่อมฝายบริเวณท้ายฝายด้วยการขุดดินบดอัดบริเวณที่น้ำกัดเซาะอยู่ที่อยู่ในสภาพเดิม
7. เดือนกันยายน พ.ศ. 2530 ประชุมใหญ่กลุ่มผู้ใช้น้ำที่วัด "บ้านพลับพลา"* เพื่อเลือกตั้งประธานคนใหม่แทนคนเก่าที่ถึงแก่กรรม (สาเหตุเพราะคนเก่าขณะจับปลาบริเวณหน้าฝาย) มีสมาชิกเข้าร่วมประมาณ 95 คน ได้ประธานคนใหม่ ซึ่งดำรงตำแหน่งจนกระทั่งปัจจุบัน (สิงหาคม 2535)

ภาคผนวก ข-3 (ต่อ)

8. เดือนมกราคม พ.ศ. 2531 เจ้าหน้าที่ชลประทานชัยภูมิ ฝ่ายส่งเสริมกิจกรรมต่อเนื่องได้ประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อเตรียมส่งฝ่ายเข้าประกวดแหล่งน้ำขนาดเล็กประเภทฝายน้ำล้น และคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำได้แจ้งงานที่ประชุมให้เจ้าหน้าที่ชลประทานทราบว่าฝ่ายริ้วซึม (ดำเนินการซ่อมโดยช่างของชลประทานในเดือนเมษายน 2532)

9. เดือนพฤศจิกายน 2531-พฤษภาคม 2532 เจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลักได้เข้ามาระดมให้กลุ่มผู้ใช้น้ำทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ปลุกพืช ลอกคลอง และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกวดแหล่งน้ำ

10. เดือนเมษายน 2532 ช่างจากชลประทานนำเครื่องจักรกลและแรงงานคนมาซ่อมแซมฝายบริเวณที่ริ้วซึม

11. เดือนพฤษภาคม 2532 คณะกรรมการประกวดแหล่งน้ำขนาดเล็กจากสำนักนายกรัฐมนตรีได้เดินทางออกมาเยี่ยมชมโครงการฝายน้ำล้นเพื่อให้คะแนน และต่อมาตัดสินใจให้โครงการฝายน้ำล้นบ้านผาสุกชนะเลิศรางวัลที่ 3 ประเภทฝายน้ำล้นประจำปี 2532

12. เดือนกันยายน 2532 คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำบางคนพร้อมเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอและจังหวัดเดินทางไปรับรางวัลจากการชนะเลิศที่ 3 ในการประกวดแหล่งน้ำ ซึ่งได้รับเงินรางวัล 50,000 บาท เงินจำนวนนี้กลุ่มผู้ใช้น้ำได้ร่วมประชุมในระยะต่อมา โดยตกลงกันว่าจะนำมาหมุนเวียนให้สมาชิกหมู่บ้านอื่น ๆ แต่ปัจจุบันไม่ได้ดำเนินการให้กู้ยืมเพราะสมาชิกส่วนใหญ่มียอดเงินตามอัตราดอกเบี้ย ซึ่งมีประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่ชลประทานชัยภูมิ เป็นกรรมการดูแล (จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ)

13. เดือนเมษายน 2533 ช่างจากชลประทานออกมาซ่อมฝายและบริเวณพื้นที่ริ้วซึมและฝั่งที่ทรุดตัว

14. เดือนพฤษภาคม 2533 โครงการนี้ได้รับทุนจากเงินหลวงโดย ศพร. ทบ. 2 และจังหวัดชัยภูมิดำเนินการส่งน้ำทางท่อด้วยเครื่องใช้น้ำอัตโนมัติ (สปริงเกลอร์) มาติดตั้งบริเวณเหนือโครงการฝายน้ำล้นขึ้นงบประมาณ 1 กิโลเมตร เพื่อส่งน้ำด้วยท่อให้กับพื้นที่เนิน

ภาคผนวก ข-3 (ต่อ)

ได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ปลุกพืชฤดูแล้ง เสริมการทานา เป็นต้น ซึ่งสามารถส่งน้ำได้ในพื้นที่ประมาณ 154 ไร่ มีสมาชิก 43 คน ผู้ที่เป็นสมาชิกมาจากครอบครัวที่มีที่ดินทำกินซึ่งไม่ติดกับ "สถานีสูบน้ำ" หรือฝาย และมีการตั้งคณะกรรมการกลุ่มขึ้นมาทำหน้าที่ดำเนินการภายในกลุ่ม

15. เดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2535 ช่างจากชลประทานออกมาซ่อมฝายบริเวณเดิมที่รั่วซึม

16. เดือนมีนาคม-เมษายน 2535 โครงการพัฒนาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นาเพื่อสาธารณประโยชน์ กรมพัฒนาที่ดิน ได้ติดตั้งเครื่องสูบน้ำในคลองฝิ่งซ้ายห่างจากปากบ่อหนองแวงประมาณ 300 เมตร เพื่อสูบน้ำให้สมาชิกผู้ใช้น้ำที่มีนาละสวน บริเวณที่เป็นไม่สามารถผันน้ำจากคลองฝิ่งซ้ายเข้ามา คาดว่าจะได้ประโยชน์ประมาณ 25 ไร่

ที่มา : ข้อมูลจากการบันทึกกิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ "บ้านนาสุก"

ภาคผนวก ค .

รายชื่อและประวัติชีวิตของคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ภาคผนวก ก-1

"ชื่อคณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำ"* (เดือนสิงหาคม 2535)

ชื่อ-สกุล	ตัวแทนหมู่บ้าน	ตำแหน่ง
นายบุญเลิศ พงษ์วรรณ	ผาสูก	ประธาน
นายประยง สุคติ	พลับพลา	รองประธาน
นายวิชัย พิศาลนอก	ผาสูก	เลขานุการ
นายคานชา วิกุล	ผาสูก	ประธานกลุ่มเลี้ยงปลา
นายน้อย สีนาน	ผาสูก	ประธานกลุ่มผู้ปลูกพืช
นายบุญสม พรหมดี	เมืองชัย	ผู้ดูแลคลองฝั่งขวา
นายเบ้า สีนาน	นา	ผู้ดูแลคลองฝั่งขวา
นายทองสุข วิกุล	ผาสูก	ผู้ดูแลคลองฝั่งขวา
นายหึ่ง ฐานัน	หนองแสง	ผู้ดูแลคลองฝั่งขวา
นายสนอง สีนาน	ผาสูก	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย
นายสาทร ทองสา	ผาสูก	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย
นายสุพรรณ จันทร์ดี	ผาสูก	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย
นายทองคำ คุณงาม	นา	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย
นายประยัด คุณงาม	นา	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย
นายสี สุคติ	พลับพลา	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย
นายสุดาใจ วงศ์ไพร	พลับพลา	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย
นายสมบุรณ์ ปราบหัตถ์	พลับพลา	ผู้ดูแลคลองฝั่งซ้าย

* นามสมมติ

ภาคผนวก ก-2

"บุคคลผู้ให้ข้อมูล"*

1. นายทองคำ เพิ่มทรัพย์
 2. นายคำมบา วิฑูล
 3. นายเจียม มั่นคง
 4. นายทองสุข วิฑูล
 5. นายทองสุข สินาน
 6. นายนบ เพิ่มทรัพย์
 7. นายน้อย สินาน
 8. นายบุญเลิศ พงษ์วรรณ
 9. นายบุญสม พรมติ
 10. นายเป้า สินาน
 11. นายประหยัด คุณงาม
 12. นายประยง สุคติ
 13. นายมวล สินาน
 14. นายล้าน พลไช
 15. นายวิชัย พิศาลนอก
 16. นายสนอง สินาน
 17. นายสี สุคติ
 18. นายสุคใจ วงศ์ไพร
 19. นายสุพรรณ จันทร์ดี
-
1. นางทองใส บุตรดี
 2. นางทองอยู่ พงษ์วรรณ
 3. นางน้อย จันทร์ดี
 4. นางไพบ สินาน

* นามสมมติ

ประวัติชีวิตของประธานคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำคนปัจจุบันชื่อ "นายบุญเลิศ พงษ์วรพรท"* เกิดวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 ที่ "บ้านนา" ตำบล "บ้านนา" อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันอายุ 58 ปี เป็นลูกคนที่ 7 ของ "แม่แดง พ่อจันทร์" มีน้องร่วมท้องเดียวกัน 8 คน อายุ 8 ปี ได้เข้าโรงเรียนอายุ 12 ปี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ว่างอยู่บ้าน 4 ปี ได้ช่วยพ่อแม่และพี่ทำนาตลอดอายุ 18-19 ปี ได้ช่วยพี่เขยคนโตไปตระเวนซื้อควายตามหมู่บ้านต่าง ๆ และไล่ควายไปขายเมืองล่าง (สระบุรี) 3 เขียว อายุ 20 ปี ได้บวชประมาณ 1 เดือน อายุ 21 ปีได้รับเกณฑ์เป็นทหารที่จังหวัดนครราชสีมา อายุ 24 ปี ปี พ.ศ. 2502 ได้แต่งงานกับ "นางทองอยู่ ลินาน" "บ้านผาสุก" ตำบล "บ้านนา" อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ อยู่ร่วมกับพ่อตาแม่ยาย 3 ปี จึงแยกออกมาอยู่ต่างหาก มีลูกด้วยกัน 4 คน คนที่ 1 เกิดปี พ.ศ. 2503 เป็นชายส่งให้เรียนหนังสือจบ ปวส. วิทยาลัยเทคนิค ปัจจุบันรับราชการที่แขวงทางชัยภูมิและแต่งงานแยกครอบครัวแล้ว คนที่ 2 เกิดปี พ.ศ. 2505 เป็นหญิงแต่งงานแล้ว มีลูก 2 คน อยู่กับพ่อแม่ช่วยพ่อแม่ทำงานส่งเสีย น้องเรียนหนังสือ คนที่ 3 เกิดปี พ.ศ. 2508 เป็นชายส่งให้เรียนหนังสือจบปริญญาตรี วิทยาลัยครู ปัจจุบันเป็นครูและแต่งงานแยกครอบครัวแล้ว คนที่ 4 เป็นหญิงเกิดปี พ.ศ. 2512 เป็นหญิงกำลังเรียนมหาวิทยาลัยรามคำแหง และในปี พ.ศ. 2526 อายุ 48 ปี ได้เดินทางไปตะวันออกกลางเพื่อรับจ้างหาเงินมาส่งลูกเรียนหนังสือไปอยู่ประมาณ 3 ปี ปี พ.ศ. 2530 อายุ 52 ปี ได้รับเลือกตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ ในด้านอาชีพนอกจากทำนา ปลูกถั่วลิสงแล้ว ครอบครัว "นายบุญเลิศ" มีรายได้จากส่วนมะม่วงปีละประมาณ 5,000-10,000 บาท "นายบุญเลิศ" เป็นคนขยัน มีความคิดก้าวหน้าส่งลูกเรียนสูง ๆ และวางแผนปลูกมะม่วงไว้ตั้งแต่มาเป็นเขย "บ้านผาสุก" ในปีแรก ซึ่งส่งผลให้ได้รายได้นับปัจจุบัน

* นามสมมติ

บรรณานุกรม

- กลุ่มศึกษาปัญหาทรัพยากร. เศรษฐศาสตร์การเมืองปรีทส์น, สยามรัฐสืปคาคำวิจารณ์.
ฉบับที่ 31 วันอาทิตย์ที่ 3-9 มกราคม 2536.
- เกษม จันทรแก่้ว. แนวความคิดในการจัดการลุ่มน้ำ. สัมนาการจัดการลุ่มน้ำ ครั้งที่ 1
กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, 2526.
- จักรกฤษณ์ นรมิตผดุงการ, บรรณาธิการ. การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ-
มหานคร : สำนักพิมพ์โรเดียสตร์, 2527.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. แนวทางในการทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2533.
- นลินี ต้นรุณนิช. ปัจจัยแห่งความสำเร็จ - สัมผัสของฝ่ายและอ่างเกี่ยวน้ำขนาด
เล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานวิจัยคณะวิศวกรรมศาสตร์,
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.
- ไพฑูรย์ ทะลายะสูง. "ภาพรวมของการจัดการน้ำชลประทาน" เอกสารวิชาการฉบับที่ 1
TRIMNET : Thailand Research on Irrigation Management
Network. กรุงเทพมหานคร (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), 2535.
- ยุวดี สิทธิพาทิ. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มผู้ใช้น้ำ
น้ำเพื่อการเกษตร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- วันเพ็ญ วอกลาง. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ศึกษา
เปรียบเทียบโครงการที่รับรางวัลและไม่ได้รับรางวัล. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2534.
- วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และคณะ. ปัญหาและการแก้ไขข้อขัดแย้งในการจัดการเรื่องน้ำและการ
ใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกในไร่นาของระบบชลประทานหลวงและชลประทานราษฎร์.
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วิชัย รูปชาติ. แนวความคิดเกี่ยวกับการบริหารโครงการ. คณะพัฒนาสังคม สถาบัน-
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2528. (เอกสารอัดสำเนา)
- วินัย ประไพพิศ. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ศึกษา
เฉพาะกรณีบ้านหนองยาง บ้านเหล่าใหญ่ อำเภอมหาชัย จังหวัดยโสธร.
เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยการปกครอง, 2532.
- วิบูลย์ บุญชรโรกุล. "การจัดการน้ำชลประทานคืออะไร" เอกสารวิชาการฉบับที่ 1
TRIMNET : Thailand Research on Irrigation Management
Network. กรุงเทพมหานคร (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), 2535.
- สนิท สมัครการ. วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย. โครงการ
ตำราสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.
- สมพร เพ็ญจันทร์ และกมล ส่งวัฒนา. นโยบายการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก กรณีศึกษา
การนำนโยบายไปปฏิบัติในหมู่บ้านยากจน จ.สงขลา. ภาควิชารัฐประศาสน-
ศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2530.
- สมพร แสงชัย. การบริหารโครงการ. คณะกรรมการนักศึกษาคณะรัฐประศาสนศาสตร์
รวบรวมบทความเรื่องทางรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
(ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), 2514.
- สัจจะ เสถบุตร. "ประวัติการจัดการน้ำของประเทศไทย." เอกสารวิชาการ ฉบับที่ 1
TRIMNET : Thailand Research on Irrigation Management
Network. กรุงเทพมหานคร (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), 2535.
- สำนักงานคณะกรรมการประสานงานและเร่งรัดการพัฒนาแหล่งน้ำ, สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเล็กดีเด่น 2528. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2529.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, สาขารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ (จัดแปลและ
จัดพิมพ์). การบริหารโครงการเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
คุรุสภาลาดพร้าว, 2530.

อภิชาติ อนุกุลอาไพ และคณะ. โครงการพัฒนาวิธีการประเมินผลการจัดทํากิจกรรมต่อ
เนื่องของแหล่งน้ำขนาดเล็ก. องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ
(ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), 2529.

อานนท์ อาภาภิรม. บทบาทของสภาตำบลกับการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ. ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2525.

อุทัย เลาหวิเชียร, บรรณาธิการ. "การบริหารการพัฒนา : การเปลี่ยนแปลง."
การบริหารการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามเจริญพานิช, 2528.

เอกสารโครงการพัฒนาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นาเพื่อสาธารณ
ประโยชน์ กรมพัฒนาที่ดิน, 2535. (เอกสารอัดสำเนา)

เอกสารบันทึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ก่อตั้งชุมชน ข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งน้ำ บันทึกการ
ประชุมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ แบบฟอร์มการทํานิติกรสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ระเบียบปฏิบัติ
สมาชิกผู้ใช้น้ำ และบันทึกการทํากิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

เอกสารระบบส่งน้ำด้วยเครื่องใช้น้ำอัตโนมัติ (สปริงเกลอร์) โครงการน้ำพระทัยจากาน
หลวง โดย ศษร.ทภ.2 และจังหวัดชัยภูมิ, 2533. (เอกสารอัดสำเนา)

เอกสารสัมมนาในกลุ่มผู้ใช้น้ำ สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2530.
(เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม)